

Teisės institutas

Gedimino pr. 39/Ankštoji g. 1, LT-01109 Vilnius

Tel./faks. (+370 5) 249 75 91

El.p.: info@teise.org

www.teise.org

Įvadas į empirinę kriminologiją

Metodinė priemonė

Parengė:

Dr. Gintautas Sakalauskas

*Teisės instituto tarybos pirmininkas,
Kriminologinių tyrimų skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas*

Pagal projektą

„Tarpkryptinės plečiamosios kriminologijos studijos Vilniaus Universitete“
(vykdomą pagal sutartį tarp Vilniaus Universiteto ir Teisės instituto, pasirašytą 2006 m. birželio 23 d.
Nr. BD-12500-854/Nr. TI 21)

Recenzavo:

Doc. Dr. Anna Drakšienė,

Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra

Antanas Dapšys

teisininkas

Pritarta Teisės instituto Tarybos nutarimu Nr. 10, 2007 m. lapkričio 20 d. posėdyje

**Vilnius
2007**

TURINYS

Ivadas	2
1. Kriminologijos dalykas	3
2. Empirinių kriminologinių tyrimų metodika ir technika	10
3. Kriminalinės statistikos analizė ir jos probleminiai aspektai	18
4. Nusikalstamų veikų latentiskumas	25
5. Kriminologinių tyrimų temos (pavyzdžiai)	29
5.1. Vaikų ir jaunimo nusikalstamas elgesys	29
5.2. Viktimologiniai tyrimai	32
5.3. Bausmių taikymo praktika, bausmių efektyvumas	33
5.4. Įkalinimo įstaigų tyrimai	34
Literatūra	36

IVADAS

2006 m. vasarą Vilniaus Universitetas (Filosofijos ir Teisės fakultetai, sociologijos, psichologijos ir baudžiamosios teisės katedros) kartu su Teisės institutu pradėjo „Tarpkryptinių plečiamųjų kriminologijos studijų Vilniaus Universitete“ projektą.¹ Pagrindinis šio projekto tikslas – sukurti bendrą kriminologijos studijų ir kriminologinės praktikos erdvę trijų specialybių (sociologijos, psichologijos, teisės) magistrantėms ir magistrantams.

Šis metodinis leidinys – pagalbinė priemonė kriminologinės praktikos organizavimui skirtas kriminologinės praktikos dalykinei ir organizacinei struktūrai. Kriminologinė praktika turėtų padėti praktiškai išbandyti teorinius kriminologijos pagrindus, patvirtinti ar leisti suabejoti paskaitose ir seminaruose girdėtomis kriminologinėmis išvalgomis.

Pagrindinę kriminologinės praktikos dalį sudaro kriminologinių tyrimo metodų praktinis taikymas, atliekami kriminologiniai tyrimai, todėl leidinyje trumpai aptariamas kriminologijos dalykas – kriminologinių tyrimų taikymo sritys, pristatomi pagrindiniai kriminologinių tyrimų metodai, pateikiami kriminologinių tyrimų pavyzdžiai, leidinio pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas,² kuris galėtų būti naudingas toliau gilinant kriminologines žinias ir išbandant jas praktikoje, pamačius, koks „gilus yra triušio urvas“.

Svarbu, kad kriminologinės praktikos metu praktikantės ir praktikantai turėtų galimybę susipažinti ar būti supažindinti su atskirų nusikaltimų kontrolės ir prevencijos institucijų (policijos, prokuratūros, teismų, antstolių, įkalinimo ir kitų uždaro tipo įstaigų, pataisos inspekcijų bei kt.) darbo organizavimu, funkcijomis, praktine veikla ir jos problemomis, taip pat pagrindiniais teisėsaugos sistemos elementais, jos veikimo principais, teisinės sistemos funkcijomis, teisės aktų, programų paieškos metodika. Šis bazinis žinojimas ir praktinė patirtis yra svarbūs, siekiant kriminologinių tyrimų kokybės ir analizės solidumo.

Tikėtina, jog šis leidinys gali būti naudingas ne vien tarpkryptinių plečiamųjų kriminologijos studijų Vilniaus Universitete magistrantėms ir magistrantams, kriminologinės praktikos organizatoriams bei vadovams, bet visiems, besidomintiems kriminologija ir kriminologiniais tyrimais.

Už vertingas pastabas ir pasiūlymus rengiant šį leidinį esu nuoširdžiai dėkingas šio darbo recenzentei, Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros docentei dr. *Annai Drakšienei* ir recenzentui, ilgamečiam Teisės instituto direktoriui teisininkui *Antanui Dapšiui*.

Gintautas Sakalauskas, 2007 m. lapkritis.

¹ Plačiau apie projektą žr. www.krimstud.vu.lt

² Leidinio išnašose sąmoningai neduodamos nuorodos į visus šaltinius, esančius literatūros sąraše, nurodomi tik pagrindiniai šaltiniai.

1. KRIMINOLOGIJOS DALYKAS

Kriminologinės praktikos turinį bei formą lemia ir apibrėžia kriminologijos dalykas. Nors kriminologijos apibrėžimų mokslinėje literatūroje galima rasti daug ir įvairių, svarbu nepasiklysti formalių sąvokų bei žodžių labirintuose, bet išvelgti ir suvokti šio mokslo esmę. Paprasčiausia kriminologijos dalyką būtų galima apibrėžti taip: tai tarpdisciplininė tyrimų sritis, susijusi su visais empiriniais mokslais, kurių tikslas yra ištirti nusikalstamo elgesio paplitimą ir rinkti moksliniais apibendrinimais paremtą patirtį (žinias) apie

- nusikalstamo elgesio formas ir priežastis,
- nusikaltėlius ir aukas,
- socialiai nepageidaujamo elgesio (deviacijų) kontrolę, įskaitant nusikaltėliams taikomas priemones ir bausmės veiksmingumą.³

Kriminologija tai – empirinis, patirties mokslas. Jame faktai nėra tiesiog deklaruojami, bet tikrinami moksliniu požiūriu patikimais metodais.

Pastebėtina, jog ne vien kriminologija, bet ir visa visuomenė, taip pat dauguma įvairiausių socialinių grupių visuomenės viduje susiduria su nusikalstamu, nuo normos nukrypstančiu elgesiu. Visos šios grupės vertina tokį elgesį iš savų pozicijų, dažniausiai ne moksliniu, bet iracionaliu, moraliniu ar emociniu lygmeniu, todėl susidaro tam tikri stereotipai, klišės, išankstinės nuomonės apie nusikalstamumą, nusikaltėlius, aukas, teisėsaugos institucijas, taip pat apie pačią kriminologiją ar kriminologus. Žymus vokiečių kriminologas *Hans Joachim Schneider* šį „žmogaus iš gatvės“ žinojimą taikliai apibrėžia, kartu lyg ir įspėdamas apie mokslinį-kriminologinį žinojimą tykančius pavojus:⁴

➤ Dauguma visuomenės narių žiūri į nusikaltėlius ir į nesilaikančius „priimtų“ socialinių normų kaip į svetimųjų ir atskirtųjų grupę – taip paprastai (nesudėtingai) „išsprendžiama“ nusikalstamo elgesio problema, čia – mes, o ten – jie. Šis klaidingas supratimas transformuojamas ir pačiam kriminologijos mokslui, kuris, geriausiu atveju, suvokiamas kaip kriminalistika, užsiimančia nusikalstamos veikos (veikų) ištyrimu (išaiškinimu) ir nusikaltėlio sugavimu. Kai kriminologija bando racionaliai paaiškinti nusikalstamo elgesio apimtis, formas, dinamiką, priežastis bei aplinkybes ir pasiūlyti protingą reakciją į visa tai, tuomet ji imama traktuoti kaip „(kaltės) atleidimo mokslas“ ir imamas ignoruoti. Nusikaltėliai įsivaizduojami kaip monstrai (simbolinės figūros), o visuomenė esą privalo daryti su jais tą patį, ką jie darė aukoms.

➤ Smurtinės nusikalstamos veikos suvokiamos kaip viso nusikalstamumo sinonimas, nors realiai bet kurioje valstybėje jos tesudaro tik keletą procentų viso nusikalstamumo struktūroje. Žiniasklaidoje, siekiant sudominti ar net ir šokiruoti skaitytoją, dažniausiai aprašomi tik išskirtiniai, netipiniai, „keisti“ atvejai, sukeliantys diskusiją (ar bent jau kalbas) visuomenėje. Įspūdis, kurį visuomenė susidaro apie nusikalstamumą, taip pat transformuojamas kriminologijai – ji esą yra „nerimtas sensacijų mokslas“.

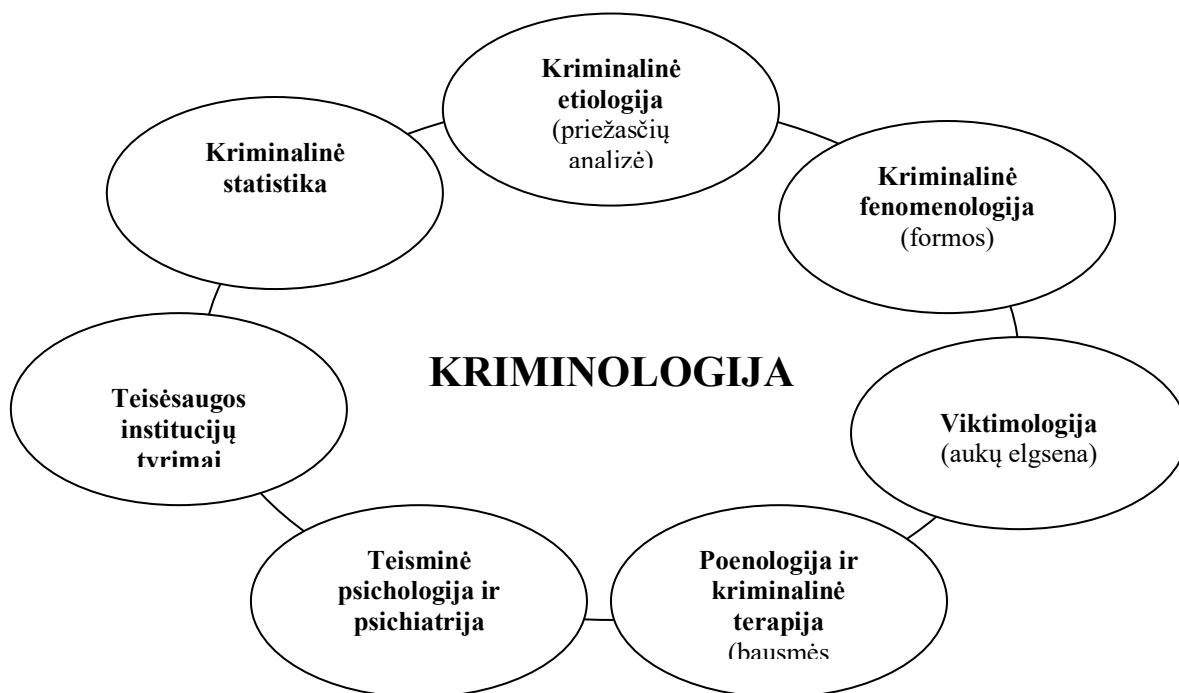
➤ Teisėsaugos institucijoms, savaime suprantama, svarbiausia yra vykdyti jiems pavestas pagrindines užduotis. Pavyzdžiui, pagrindinė kriminalinės policijos užduotis – išaiškinti (ištirti) įvykį ir nustatyti kaltininką. Teismo užduotis – laikantis baudžiamojo proceso taisyklių, teisingai šią veiką įvertinti. Bausmių vykdymo institucijos turi vykdyti atitinkamas bausmes pagal teisės aktuose įtvirtintas normas. Kiekviena šių institucijų kriminologiją *gali* vertinti kaip mokslą, kuris nuo jų konkrečios veiklos realybės yra labai nutolęs. Praktinėje teisėsaugos veikloje svarbioms įrodymų rinkimo, bausmės parinkimo, skyrimo ir kitoms problemoms išspręsti, dažnai pasiremama praktinės „gyvenimo patirties“ ir „žmogaus esmės pažinimo“ principais, kurie dažniausiai moksliskai nėra patikrinti ir neretai formuojasi stereotipų pagrindu. Dažnas priekaištas kriminologijai, esą ji tėra „nuo praktikos nutolusi teorija“ nėra teisingas, nes jos užduotis yra mokslinių metodų pagalba ištirti socialines ir psichologines nusikalstamumo sąsajas. Todėl ji gali tik netiesiogiai atsakyti į daugelį praktikų keliamų klausimų, tiesioginių atsakymų būna retai, iš dalies ir

³ Pagal: *Schwind H. D.*, 2004, p. 7-8.

⁴ Pagal *Schneider H. J.*, 1987, p. 3-5.

todėl, kad patys praktikai yra šių sąsajų dalis. Pavyzdžiui, kriminologinė išvada, kad įkalinimas, paprastai, daugiau žmogui sugriauna, nei sukuria mažai kuo gali „paguosti“ kalinių prižiūrėtoją, nes tai yra jo darbo vieta ir pagrindinė jo užduotis – saugus ir teisės aktų nuostatas atitinkantis laisvės atėmimo bausmės vykdymas. Taip pat išvalga, jog teismas kriminologiniu požiūriu nėra tinkamiausia vieta daugeliui kriminalinių konfliktų spręsti, bet kuriam teisėjui pasirodys lako-niška ir bereikšmė. Tačiau abiem atvejais, tiek prižiūrėtojui, tiek teisėjui, tiek sistemoms, kuriose jie dirba, šie pastebėjimai gali būti ir savaip naudingi, iškelti papildomų klausimų jų kasdienei veiklai ir versti ieškoti į juos atsakymų.

Žemiau 1 pav.⁵ pateikiamos pagrindinės kriminologijos sritys, sudarančios kriminologijos esmę. Šios sritys svarbios ir kriminologinės praktikos turiniui, jos organizavimui, todėl tikslinga trumpai šias sritis paaiškinti.

1 pav.: Kriminologijos sritys

Pagal Schwind H. D., 2004, p. 7.

Kriminalinė etiologija (nusikalstamo elgesio priežasčių analizė) bando tirti ir atsakyti į klausimą, kodėl individai elgiasi nusikalstamai? Šios kriminologinės srities esmę sudaro vadinamosios kriminologinės arba nusikalstamo elgesio teorijos, bandančios aiškinti nusikalstamo elgesio kilmę (iš graikų kalbos *aitia* – priežastis, kilmė, pagrindai, *logos* – žodis, mokslas, pažinimas).⁶ Šiai kriminologinių tyrimų sričiai priskiriamos teorijos, išvalgos, tyrimai, kurių branduolį sudaro nusikalstamo elgesio veiksnių paieška. Pažymėtina, jog būtent nuo šios mokslinės paradigmos (požiūrio, prielaidos) prasidėjo visas kriminologijos mokslas (*John Howard* (1726-1790), *Cesare Beccaria* (1738-1794), *Franz Josef Gall* (1756-1828), *Jean Esquirol* (1772-1840), *James Prichard* (1786-1848), *Adolphe Quetelet* (1796-1874), *Cesare Lombroso* (1835-1909), *Rafaele Garofalo* (1851-1934), *Enrico Ferri* (1856-1929) ir kiti),⁷ iš pradžių apsiribojęs ganėtinai primityviais biologiniais matavimais (*biologinės teorijos*), vėliau ėmęs psichinių procesų tyrimo bei analizės (*Sigmund Freud* (1856-1939) ir kiti), galiausiai perėjęs į sociologinę dimensiją (*anomijos, subkultūros, diferencijuotų asociacijų* ir kitos teorijos) bei modernius medicininius tyrimus (genetiniai, chromosomų tyrimai ir kiti). Kriminalinės etiologijos paradigma siekia:

⁵ Pagal: Schwind H. D., 2004, p. 7.

⁶ Žr. www.wikipedia.org

⁷ Pagal: Schwind H. D., 2004, p. 83-94.

- nustatyti sąlygas (faktorius, nepriklausomus kintamuosius), kurios paaiškintų nusikalstamo elgesio kilmę;
- įrodyti, kad šie faktoriai yra nepriklausomi nei nuo vietos, nei nuo laiko, galioja visur ir visuomet,⁸ (pvz., neužimtumas, skurdas, genetika ir pan.).

Svarbi šio požiūrio prielaida yra ta, kad nusikalstamas elgesys iš esmės skiriasi nuo nenusikalstamo (konformistinio) elgesio, tik tuomet galima išskirti specifinius kintamuosius (nusikalstamo elgesio sąlygas/veiksnius/priežastis).⁹ Etiologinė paradigma neklausia, kaip atsirado ir ką reiškia pažeidžiama socialinė norma, bet aprioriškai preziumuojamas jos galiojimas ir privalomas laikymasis. Šių kriminologinių tyrimų srityje dažniausiai naudojami tradiciniai tikslųjų mokslų metodai, jiems būdingas statiškumas, neatsižvelgiama į tapimo nusikaltėliu procesą, elgesio dinamiką.¹⁰ Nusikalstamo elgesio aiškinimas orientuojamas į praeities faktorius, aiškinamas statistinių dėsnių pagalba, vertinama tam tikra konkreti situacija.¹¹ Nustačius atitinkamus veiksnus, siūlomos priemonės nusikaltimų prevencijai ir kontrolei.

Kriminalinė fenomenologija tiria tam tikras nusikalstamo elgesio formas, rūšis (pvz., lytinį, smurtinį, turtinį nusikalstamą elgesį, korupciją, ekologines nusikalstamas veikas, terorizmą, nusikalstamas veikas, susijusias su narkotikais, grupiškumą, vyrų, moterų, vaikų, nepilnamečių, pagyvenusių žmonių nusikalstamą elgesį ir pan.).¹²

Viktimologija tiria (nusikalstamų veikų) aukų elgseną (lot. k. *victim* – auka). Pastaraisiais dešimtmečiais Vakarų kriminologijoje viktimologiniai tyrimai tapo itin svarbia mokslinių tyrimų atšaka.¹³ Aptinkama nuomonė, kad viktimologiją jau būtų galima laikyti ir savarankišku mokslu.¹⁴ Viktimologija bando atsakyti į klausimą, kas yra nusikalstamų veikų aukos, kas ir kodėl jomis tampa, ieško tam tikrų dėsningumų, aukoms būdingų bruožų, netgi pačios aukos kaltės elementų, akcentuoja dažną aukos ir nusikaltėlio vaidmenų reliatyvumą, kurį sunkiai integruoja baudžiamoji ir baudžiamojo proceso teisė, galiausiai siūlo tam tikrą požiūrį į nusikalstamą veiką, kaip į socialinį konfliktą, perspektyvą bei atitinkamas priemones, pakeičiančias formalų baudimą (mediaciją, atkuriamojo teisingumo modelius ir pan.).¹⁵ Kriminologinei praktikai viktimologija svarbi daugeliu aspektų, iš kurių vienas svarbiausių – (potencialių ir realių) aukų apklausos (žr. 2 skyrių *Empirinių kriminologinių tyrimų metodika ir technika*).

⁸ Žr. Lamnek S., 1999, p. 239.

⁹ Pažymėtina, jog tarybinėje kriminologijoje plačiai vartota „nusikalstamumo priežasčių“ sąvoka priskirtina ultra radikaliajai kriminalinei etiologijai. Žr., pvz., Pocius A., 2007, p. 71-77. Priežastis yra tiesiogiai tam tikrą reiškinį lemiantis faktorius, o socialinėje ir žmonių elgesio plotmėje vargu ar galima kokią nors faktorių laikyti tiesiogine tam tikro (nepageidaujamo) socialinio elgesio priežastimi (pvz., girtumą, apsvaigimą, nepriežiūrą, skurdą, neužimtumą, nesimokymą, bedarbiystę ar pan.), jau nekalbant apie tai, kad „nepageidaujamo (baustino) elgesio“ formos tėra susitarimo dalykas – tai akcentuoja kriminologinė kontrolės paradigma (kriminalinės etiologijos antipodas). Juk patys žodžiai nusikalstamumas ar nusikaltimas yra socialinės kilmės. Svarbu pridurti, kad šiuo klausimu tarybinėje kriminologijoje buvo įvairių nuomonių. Plačiau žr. *Курс советской криминологии*. Юридическая литература. Москва, 1985, p. 9-11.

¹⁰ Žr. Lamnek S., 1999, p. 240. Apie tapimą nusikaltėliu, kaip tam tikrą procesą (dreifą) žr. Matza D., 2004.

¹¹ Apie svarbiausias kriminologines teorijas lietuvių kalba žr. Sakalauskas G., 2000, p. 80-90; Justickis V., 2001; Leonavičius V., Norkus Z., Tereškinas A., 2005.

¹² Apie nusikalstamumą Lietuvoje žr.: Dapšys A., 1994, p. 60; Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką., 1995; Dapšys A., p. 166-185; Dapšys A., Čepas A., 1999, p. 125-133; Sakalauskas G., p. 139-153.

¹³ Plačiau apie viktimologinių tyrimų metodiką ir anksčiau atliktus viktimologinius tyrimus Lietuvoje žr. Alešiūnaitė K., Dapšys A., Kalpokas V. ir kiti., 2001, p. 21-37; Babachinaitė G. ir kiti. 1999; Dobryninas A., Gaidys V., 2004; Gečėnienė S., 2005, p. 247-265; Mališauskaitė-Simanaitienė S., 2005, p. 211-224; Uscila R., Kiškis A., 2005, p. 76-86; Uscila R., 2005; Uscila R., 2006, p. 84-99; Michailovič I., 2007.

¹⁴ Uscila R., 2005, p. 7, Schneider H. J., 1975, p. 17.

¹⁵ Plačiau aktualios viktimologinės informacijos ieškokite internete: *Nusikaltimų aukų socialinės ir teisinės apsaugos programa*, *International Victimology Website*, *World Society of Victimology*, *American Society of Victimology*, *International Victimology Institute*, *Tokiva International Victimology Institute*, *Victim & Victimology Resources*.

Poenologijoje ir kriminalinėje terapijoje svarbiausias yra bausmės (baudžiamųjų priemonių) poveikio klausimas, jų efektyvumo problema.¹⁶ Šioje tyrimų srityje kriminologija makro (visuomenės) ir mikro (atskirų grupių, asmenų) lygmeniu mėgina tirti įvairių baudžiamojo pobūdžio priemonių (bausmių) taikymą, jų poveikį visuomenei bei atskiroms kaltininkų grupėms, žmonių elgesiui, analizuoja recidyvo problematiką, nusikaltėlių stigmatizacijos bei integracijos procesus.

Teisminė psichologija ir psichiatrija analizuoja psichologinius bei psichinius procesus sąsajoje su asmens nusikalstamu elgesiu. Pakaltinamumo, riboto pakaltinamumo ir nepakaltinamumo ribos, nusikalstamo elgesio ateityje prognozė yra šių tyrimų objektas, taip pat nusikaltėlių su sutrikusia psichika terapija, reabilitacijos programos smurtiniams, seksualiniams nusikaltėliams, gydymo nuo priklausomybių formos bei rezultatai yra ir kriminologinių tyrimų sritis (šalia „grynosios“ medicinos, psichologijos, psichiatrijos).

Teisėsaugos institucijų tyrimais analizuojama nusikalstamas veikas administruojančių institucijų veikla kontroliuojant nusikalstamumą. Ideologiniuose šių tyrimų užkulisiuose slypi kriminalinei etiologijai priešinga kriminologinės kontrolės paradigma.¹⁷ Jos esmė – nusikaltimus sukuria pati visuomenė, tam tikras veikas pavadindama nusikalstamomis ir sukurdamą didesnę ar mažesnę institucinę sistemą šių veikų administravimui („nusikaltėlių“ paieškai, registravimui, išaiškinimui, kaltinimui, teismui, nubaudimui, jiems paskirtų bausmių vykdymui ir t.t.). Baudžiamasis kodeksas nenukrenta iš teisingumo dangaus, juos sukuria žmonės (sukuriamą tam tikrą normą, kurios pažeidimas baudžiamas). Netgi sunkiausiu nusikaltimu laikomas gyvybės kitam žmogui atėmimas įvairiais laikais ir įvairiose situacijose gali būti traktuojamas skirtingai, tai – įvairių kultūrinių, moralinių, istorinių ir kitų faktorių nulemtas susitarimo dalykas.¹⁸ Be to, teisėsaugos sistemos veikla remiasi sava logika, objektyviomis ir subjektyviomis taisyklėmis, kurios

¹⁶ Vienas svarbiausių (būtinų) šaltinių lietuvių kalba: Foucault M., 1998; apie baudžiamąją ir bausmių vykdymo politiką Lietuvoje žr.: Švedas G., 1994, p. 21-26; Prapiestis J., 1995, p. 5-15; McMahon M., 1995; Dobryninas A., 1996; Švedas G., 1997, p. 5-16; Piesliakas V., 1998, p. 40-51; Leps A., Krastins U., Justickis V., 1998, p. 24-32; Piesliakas V., 1999, p. 55-80; Blaževičius J., 2000, p. 128-130; Dermontas J., 2000, p. 161-166; Žiemelis V., 2000, p. 137-140; Dobryninas A., 2001, p. 107-112; Piesliakas V., 2003, p. 8-16; Švedas G., 2003; Švedas G., 2005, p. 58-86; Dermontas J., 2000, p. 161-166; Sakalauskas G., 2005, p. 266-289; Švedas G., 2006, p. 128-139; Švedas G., 2006; Sakalauskas G., 2006, p. 5-49; Arlauskas S., 2007, p. 14-24.

¹⁷ Lietuvių kalba žr. Christie N., 1999.

¹⁸ Pavyzdžiui, įvairiais laikais įvairiose šalyse skirtingai sprendžiami savižudybės, padėjimo nusižudyti, eutanazijos, abortų, vaikų, moterų, kitataučių nužudymo klausimai, nužudymo motyvai, skirtingai traktuojamas baudžiamąjį atsakomybę šalinančių aplinkybių turinys, kai sukeliamas kito žmogaus mirtis (būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas, mokslinis eksperimentas, įsakymo vykdymas ir kt.), galiausiai – teisė žudyti ir atsakomybė už tai karo, pasipriešinimo kovos, sukilimo ir pan. metu. Netgi baudžiamosiomis priemonėmis saugomų vertybių hierarchijoje gresiančių sankcijų prasme žmogaus gyvybė nebūtinai gali būti pastatoma į pirmą vietą. Pvz. Lenkijos-Lietuvos karalystės laikais: „*Tiesą sakant, žmogžudystė anuomet laikyta mažesniu nusikaltimu nei kiti. Bajorai visuomet nešiodavosi kardus ir buvo tikimasi, kad jie apsigins patys. Žmogžudystė buvo laikoma garbinga rizika, kitaip nei išžaginimas ar apgaulinėjimas. Pagal 1448 m. Mazovijos statutą nekilmingajam, išprievartavusiam bajorę, skiriama mirties bausmė, už nekilmingosios išprievartavimą – 60 sidabrinių bauda. (Lyginant šias baudas su 1347 m. baudomis, išprievartauta nekilmingoji verta dviejų negyvų bajorų; valstietės nekaltybė buvo 10 kartų brangesnė už jos tėvo gyvybę). Žmogus, piktavališkai kreipęsis į teismą su melagingu skundu, Lenkijoje buvo baudžiamas nukertant galvą, Lietuvoje – plakimu. Patekęs, kaip žmogžudystės įrodymą, ne tą lavoną, galėjo užsitraukti tokią pat bausmę, kaip ir žudikas*“ (Davies N., 1998, p. 270). Tokių pavyzdžių, kai nusikaltimo turinys ar už jį gresianti bausmė įvairiose šalyse ir įvairiais laikais iš esmės skiriasi, galima rasti labai daug. Pavyzdžiui, vagystės samprata eskimų gyvenime. Pagrindinis faktorius, lemiantis eskimų socialinį gyvenimą – fizinio išlikimo atšiauriomis klimatinėmis sąlygomis problema. Atsižvelgiant į šį faktorių, didesnio maisto produktų kiekio, nei reikia asmeniniams poreikiams, sukauptą maistą laikoma vagyste (nusikalstamu elgesiu). Ypač griežtai toks nusikalstamas elgesys yra vertinamas maisto produktų trūkumo metu. Kita vertus, Vakarų kultūroje paplitusi vagystės sąvoka pas eskimus nebus laikoma vagyste. Jeigu kas nors pasisavina kito žmogaus nuosavybę be jo žinios (pvz., šautuvą, slides ar pan.), laikoma, kad jam greičiausiai to dalyko labai reikia ir kad jis vėliau jį grąžins arba už tai atsilygins (pagal Лайне M., 1994, p. 15-16). Apie galimą kardinaliai priešingą vaikų (lytinį) auklėjimą, kuris tam tikrose visuomenėse gali būti „normalus“, o kitose – nusikalstamas, žr. Harris M., 1998, p. 220-221. Pažymėtina, jog klaidinga būtų menkinti ar neigti konkrečioje visuomenėje galiojančias socialines normas, tačiau jų skirtingumas socialinės kontrolės paradigmos atstovams leidžia teigti, jog pagrindinė nusikalstamo elgesio „išstaka“ yra pati socialinė norma, o ne asmens elgesio ypatumai.

(dėl bazinio ribotumo) taikomos ne visiems vienodai. Nors šių tyrimų ideologinį profilį sudaro daug įvairių kriminologinių teorijų, jų esmę gerai atspindi taip vadinamas kriminologinis piltuvėlio (atskiriamojo teisingumo)¹⁹ modelis. Tai – tik vienas iš pavyzdžių, sudarytų Lietuvos pavyzdžiu. Remiantis įvairiais viktimologiniais tyrimais, tiek Lietuvoje, tiek kitose užsienio valstybėse, paprastai šalyje dėl įvairių priežasčių²⁰ užregistruojama tik maždaug 10-30% visų realiai padarytų nusikalstamų veikų. Galima teigti, jog apytikslis realiai padaromų nusikalstamų veikų skaičius Lietuvoje per metus turėtų siekti mažiausiai 0,5 mln. Iš užregistruotų nusikalstamų veikų Lietuvoje (kaip ir daugelyje kitų šalių) ištiriama (išaiškinama) maždaug 30-45%, o kaltų asmenų nustatoma dar mažiau. Iš jų nuteisiami ne visi – vieni išteisinami, kitiems bylos nutraukiamos įvairiais pagrindais, dalis atleidžiama nuo baudžiamosios atsakomybės ir pan. Pastaraisiais metais Lietuvoje maždaug 30% nuteisiamų asmenų paskiriama reali laisvės atėmimo bausmė (jos vykdymas neatidedamas), o iš jų maždaug 2/3 iš įkalinimo įstaigų paleidžiami lygtinai. Matome, jog iš preziūuojamų 500.000 nusikaltėlių (nors šis skaičius, žinoma, santykinis)²¹ piltuvėlio apačioje gauname tik 0,4% tokių, kurie galiausiai nuteisiami laisvės atėmimo bausme (kuri mūsų visuomenėje vis dar tebelaikoma „tikrąja bausme“) ir atlieka ją visą iki galo. Kriminologinės kontrolės ir teisėsaugos institucijų tyrinėtojai klausia ir analizuoja, kaip vyksta šis procesas, ar yra tam tikrų institucinės veiklos dėsnų, tiria, kaip, kodėl ir kokie asmenys galiausiai lieka pavaizduoto piltuvėlio apačioje.

Latentinis (realus) nusikalstamų veikų skaičius Lietuvoje per metus maždaug 500.000

Užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius Lietuvoje per metus – apie 10-30% – apie 90.000

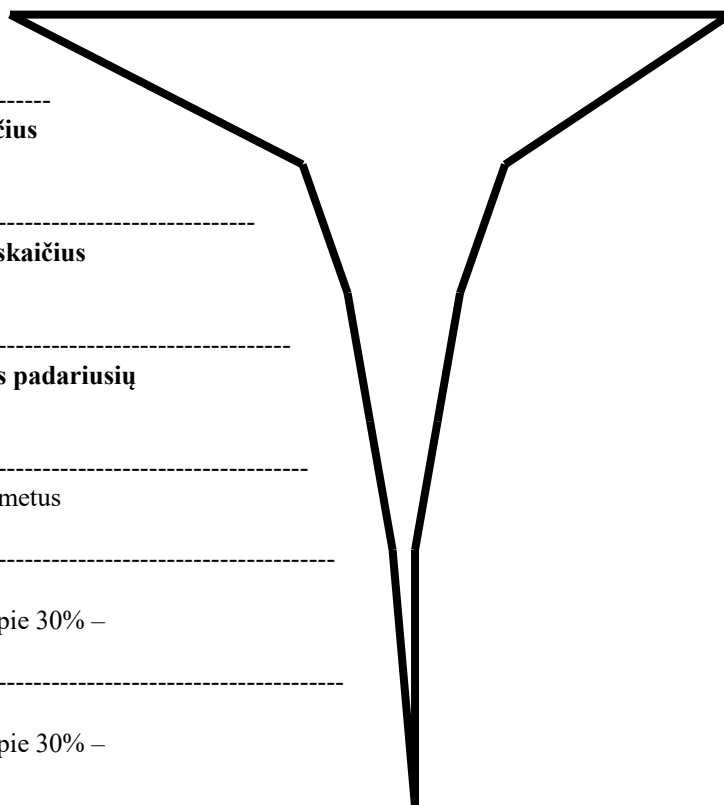
Ištirtų (išaiškintų) nusikalstamų veikų skaičius Lietuvoje per metus – apie 40% – apie 35.000

Ištirtų (išaiškintų) nusikalstamas veikas padariusių asmenų skaičius Lietuvoje per metus apie 25.000

Nuteistų asmenų skaičius Lietuvoje per metus apie 18.000

Nuteistų realiu laisvės atėmimu asmenų skaičius Lietuvoje per metus – apie 30% – apie 6.000

Atlikusių visą laisvės atėmimo bausmę asmenų skaičius Lietuvoje per metus – apie 30% – apie 2.000

¹⁹ Žr., pvz., Dobryninas A., 2001, p. 107-112.

²⁰ Daugiausia – dėl gyventojų nenoro pranešti apie nusikalstamas veikas, kurį skatina baimė, asmeninis nesuinteresuotumas, nepasitikėjimas teisėsauga, nedidelės žalos vertinimas, nežinojimas ir pan. Paskutinis viktimologinis tyrimas Lietuvoje buvo atliktas 2005 m. spalio-lapkričio mėn., jo duomenys apibendrinti 2006 m. pabaigoje (žr. baigiamąją ataskaitą Teisės institute). Kita priežastis – taip vadinamas dirbtinis latentiskumas, kurį sukuria pati teisėsauga, neregistruodama „beviltiškų“ atvejų. Apie latentinio nusikalstamumo tyrimą žr. 2 skyrių *Empirinių kriminologinių tyrimų metodika ir technika*.

²¹ Visgi ne utopinis. Pvz., vien suskaičiavus latentines nepilnamečių prisipažintas nusikalstamas veikas (apie 50-60% iš 200.000 14-17 metų nepilnamečių, gyvenančių Lietuvoje) ir prisipažintus korupcijos atvejus (iki 30% iš maždaug 2,5 mln. suaugusių Lietuvos gyventojų), jau nesunkiai gausime dar didesnį skaičių.

2 pav.: Atskiriamasis teisingumas (kriminologinis piltuvėlio modelis Lietuvos pavyzdžiu)

Sudaryta autoriaus Lietuvos kriminalinės statistikos pagrindu

Kriminologinės kontrolės paradigmoje daugelis kriminalinės etiologijos šalininkų „atrastų“ nusikalstamo elgesio veiksnių laikomi teisėsaugos institucijų filtro indikatoriais (pvz., neužimtumai laikomas ne faktoriumi, skatinančiu elgtis priešingai teisei, bet indikatoriumi, leidžiančiu teisėsaugai lengviau „užčiuopti“ nusikaltėlį, taip pat, kaip ir skurdas, apsvaigimas nuo alkoholio ar narkotikų, įvairios priklausomybės, stigmatizacija, žema socialinė padėtis ir pan.).

Kriminalinė statistika – tai užregistruotų nusikalstamų veikų, jas apibūdinančių požymių, nusikalstamų veikų padarymu kaltinamų (įtariamų), nuteistų asmenų, taip pat išsiaiškintų minėtų asmenis apibūdinančių požymių visuma. Kriminalinę statistiką sudaro pagal atitinkamas taisykles surinktų žinomų (išsiaiškintų) faktų apie nusikalstamą elgesį visuma.²² Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų šalių, kriminalinę statistiką sudaro šios atskiros statistikos rūšys:

- **policijos** ir kitų ikiteisminio tyrimo institucijų renkama statistika (užregistruotos nusikalstamos veikos ir kaltinami (įtariamai) asmenys;
- **prokuratūros** renkama statistika (baudžiamojo persekiojimo faktai);
- **teismų** (Nacionalinės teismų administracijos) renkama statistika (nuteisti/išteisinti asmenys, paskirtos bausmės ir kt.);
- **bausmių vykdymo institucijų** (Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos, antstolių) renkama statistika (asmenys, atliekantys bausmes, taip pat esantys pataisos inspekcijų priežiūroje).²³

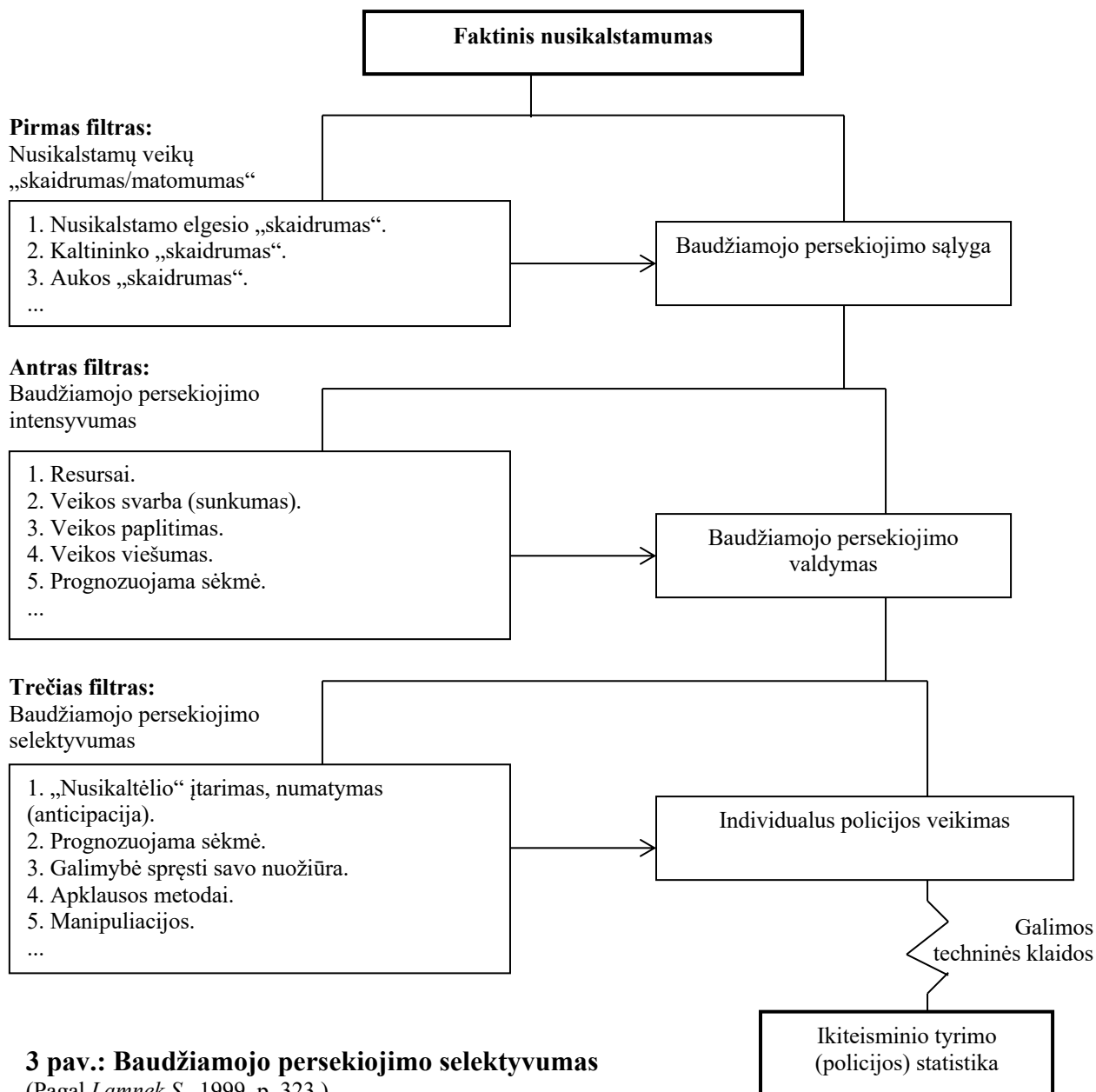
Kriminalinė statistika neretai tapatinama su realiu nusikalstamo elgesio paplitimu konkrečioje visuomenėje, o tai yra netikslu, klaidinga socialinės realybės suvokimo požiūriu. Kaip buvo parodyta 2 pav., registruotos nusikalstamos veikos yra tik viso nusikalstamo elgesio (mažoji) dalis, dar vadinama „ledkalnio viršūne“. Todėl užregistruotos nusikalstamos veikos ne tik neparodo „nusikalstamumo realybės“, bet ir jų mažėjimas ar didėjimas (dinamika, struktūra) gali reikšti labai skirtingus dalykus: pavyzdžiui, registruotų nusikalstamų veikų mažėjimas gali būti siejamas su didėjančiu gyventojų nepasitikėjimu policija, didėjimas – reikšti aktyvesnę socialinę kontrolę ar didesnę visuomenės jautrumą tam tikroms socialinėms problemoms (pvz., smurtui šeimoje, vaikų seksualiniam išnaudojimui ar pan.), iškeliant į paviršių tam tikras socialines problemas; neproporcingas tam tikrų socialinių grupių reprezentavimas kriminalinėje statistikoje (pvz., jaunimo, užsieniečių, bedarbių ir pan.) gali reikšti teisėsauginės kontrolės orientavimąsi (tik) į pažeidžiamas socialines grupes²⁴ ir pan. Baudžiamojo persekiojimo (taigi ir statistikos) selektyvumas pavaizduotas 3 pav.. Tam, kad nusikalstama veika būtų užregistruota, ji turi pereiti tris skirtingus filtrus. Pirmasis filtras susijęs su nusikalstamos veikos „skaidrumu“ arba „mato-

²² Žr. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas Dėl nusikalstamų veikų, jas padariusių asmenų bei nukentėjusiųjų asmenų pagrindinių statistinių rodiklių formavimo taisyklių patvirtinimo; Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas Dėl statistinių kortelių apie nusikalstamų veikų žinybinio registro objektus pildymo, registravimo, teikimo ir saugojimo instrukcijos patvirtinimo; Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymo Nr. IV-264 „Dėl nusikalstamų veikų, jas padariusių asmenų bei nukentėjusiųjų asmenų pagrindinių statistinių rodiklių formavimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo.

²³ Išsamią ir patogią naudotis minėtos statistikos sistemą galima rasti Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro internetinėje svetainėje www.nplc.lt.

²⁴ Vienas iš pavyzdžių – XX ir XXI a. sandūroje buvusi padėtis Panevėžyje, kuris tuo metu žiniasklaidoje dėl dažnų pranešimų apie nusikaltimus imtas vadinti „Lietuvos Čikaga“. Atlikus lyginamąjį užregistruoto nusikalstamumo Lietuvoje ir Panevėžyje bei Panevėžio rajone paaiškėjo, kad išaiškintų nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtariamai nepilnamečiai, tenkančių 1000 šio amžiaus gyventojų, Panevėžio rajone buvo 1,5 karto daugiau (37,1) už Lietuvos vidurkį (22,7), o nusikaltimų, kurių padarymu įtariamai nepilnamečiai, dalis tarp visų nusikaltimų – daugiau nei 2 kartus didesnė už Lietuvos vidurkį (atitinkamai 38,5 proc. ir 16,7 proc.). Tai buvo pagrindas vienai iš hipotezių, kad Panevėžio rajono policija intensyviau tiria nepilnamečių bylas, kurios, kaip taisyklė, nėra sudėtingos, lengviau išaiškinamos, o kitos (taip pat ir organizuotos nusikalstamos veikos) tiriamos vangiau. *Kriminogeninės situacijos Panevėžio mieste, rajone ir Lietuvoje lyginamojo tyrimo rezultatai, išvados ir pasiūlymai dėl nusikalstamumo prevencijos bei kontrolės priemonių*, 2000, p. 94.

mumu“. Jau buvo minėta, kad nusikalstamo veikos pasižymi skirtingu latentiskumu (apie latentines nusikalstamas veikas ir jų tyrimą žr. 2 skyrių apie *Empirinių kriminologinių tyrimų metodiką ir techniką*). Antrasis filtras susijęs su bazine teisėsaugos infrastruktūra bei formaliomis ir neformaliomis jos veikimo taisyklėmis. Ikitiesminio tyrimo institucijų (dažniausiai – policijos) vykdomas „nusikalstamumo administravimas“ priklauso nuo turimų resursų, veikų sunkumo (pavojingumo), paplitimo, viešumo, prognozuojamos sėkmės ir pan. Trečiasis filtras susijęs su baudžiamojo persekiojimo selektyvumu individualiame tyrėjo lygmenyje, čia svarbūs subjektyvūs vertinimai, o priimami sprendimai priklauso nuo galimybių sugauti kaltininką, prognozuojamos sėkmės, galimybės priimti savarankiškus sprendimus, apklausų metodų, tyrėjo požiūrio į auką ir pan.

Svarbu ir tai, kad skirtingų institucijų renkama kriminalinė statistika reiškia skirtingus dalykus, nesutampa ir savaip „iškreipia tikrovę“. Pavyzdžiui, dalis ikiteisminio tyrimo metu apkaltintų asmenų būna nuteisiami už kitą veiką, nei buvo pareikštas pirminis kaltinimas (kvalifikuojama pagal kitą straipsnį) ar išteisinami, nors policijos (ikiteisminio tyrimo institucijų) renkama statistika dažniausiai naudojama kaip pagrindinė iliustracija nusikalstamumui šalyje apibūdinti.

Kita vertus, apkaltinti asmenys kartais išsteisinami (arba veikia kitaip kvalifikuojama) ne todėl, kad jie iš tiesų nekalti, bet dėl ikiteisminio tyrimo institucijų darbo trūkumų ar klaidų.

Kriminalinė statistika kriminologijoje analizuojama ne vien nacionaliniu, bet ir **tarptautiniu lygmeniu**,²⁵ nors čia susiduriama su dar daugiau problemų (dėl skirtingos kriminalizacijos apimtys bei turinio, skirtingų nusikalstamų veikų sudėčių konstrukcijų, baudžiamosios atsakomybės amžiaus, statistikos rinkimo taisyklių ir pan.). Apie kriminalinės statistikos analizę plačiau žr. 2 skyrių *Empirinių kriminologinių tyrimų metodika ir technika*.

Aptartas **kriminologijos sritis** galima papildyti teoriniais ir empiriniais procesais bei sistemomis, kurias tiria kriminologija,²⁶ kitaip tariant pristatyti kriminologijos dalyką ne per atskiras sritis ar požiūrius, bet per tam tikrus kriminologinių tyrimų turinio elementus. Kriminologijos tyrimų dalykas (objektas) yra:

- socialiniai ir individualūs kriminalizacijos ir dekriminalizacijos procesai, konformizmo, nukrypimo nuo socialinės normos ir nusikalstamumo sąsajos;
- nusikalstama veika kaip pavienis reiškinys ir nusikalstamumas kaip masinis reiškinys, nusikalstamumas siaurąja ir plačiąja prasme (būklė, struktūra, formos, priežastys, sąlygos, dinamika, latentiskumas);
- nuo socialinių normų nukrypstantis elgesys (būklė, formos, priežastys, sąlygos, dinamika);
- nusikaltėlis (jo psichinė ir socialinė asmenybės dinamika, kriminalinė karjera ir taikytinos priemonės);
- reakcija į nusikalstamą elgesį, nusikaltimus, nusikalstamumą, jaunimo prasižengimus ir nukrypimus nuo socialinių normų;
- neformali socialinė kontrolė;
- formali socialinė kontrolė (baudžiamoji įstatymleidystė ir jos taikymo praktika);
- antrinė deviacija;
- recidyvinis nusikalstamumas.

Šiame skyriuje pamėginta apibrėžti kriminologijos dalyką, kuris lemia ir kriminologinės praktikos turinį. Pateiktos kriminologinių tyrimų ribos yra santykinės, jas galima siaurinti arba plėsti. Svarbu tai, kad kriminologija yra savarankiškas mokslas, nesantis nei „baudžiamosios teisės tarnaitė“, nei sociologijos ar psichologijos atšaka. Ji turi ne tik savus tyrimo metodus, bet ir savarankiškus institutus, institucijas, pasaulinio masto organizacijas.²⁷ Kriminologijoje taikomi ne vien bendri socialinių tyrimų metodai, nes jie specifiskai ir savarankiskai pritaikyti saviems tyrimų tikslams tapo ir išskirtiniais kriminologijos metodais. Itin svarbu kriminologijos mokslą atriboti nuo atskirų teisės šakų (baudžiamosios, baudžiamojo proceso, bausmių vykdymo teisės) jų tyrimo objekto bei poreikių, nes kriminologiją suvokiant vien tik kaip įrankį tam tikroms socialinėms problemoms spręsti, ji nebetenka savarankiškumo, tyrimų laisvės bei kritinio požiūrio į pačią teisę bei jos taikymo praktiką. Kitaip tariant, kriminologijos mokslas nėra skirtas vien tam, kad padėtų kažkam atsakyti į sudėtingus nusikaltimų kontrolės ir (ar) prevencijos klausimus, bet visų pirma tam, kad rinktų empiriniais tyrimais paremtą patirtį apie nusikalstamo elgesio fenomeną bei jo kontrolę, siekiant pažinimo tikslų.

2. EMPIRINIŲ KRIMINOLOGINIŲ TYRIMŲ METODIKA IR TECHNIKA

Žymus vokiečių kriminologas *Günter Kaiser* teigia, jog „*kaip ir kiekvienas mokslas yra metodiškai tvarkingas, kritiškai reflektuojantis mėginimas ieškoti tiesos, taip ir kriminologija pirmiausiai apibrėžiama per jos santykį su tiesos pažinimu*“.²⁸ Jau minėta, jog kriminologija yra

²⁵ Žr. *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, 2006.

²⁶ Pagal: *Schneider H. J.*, 1987, p. 88.

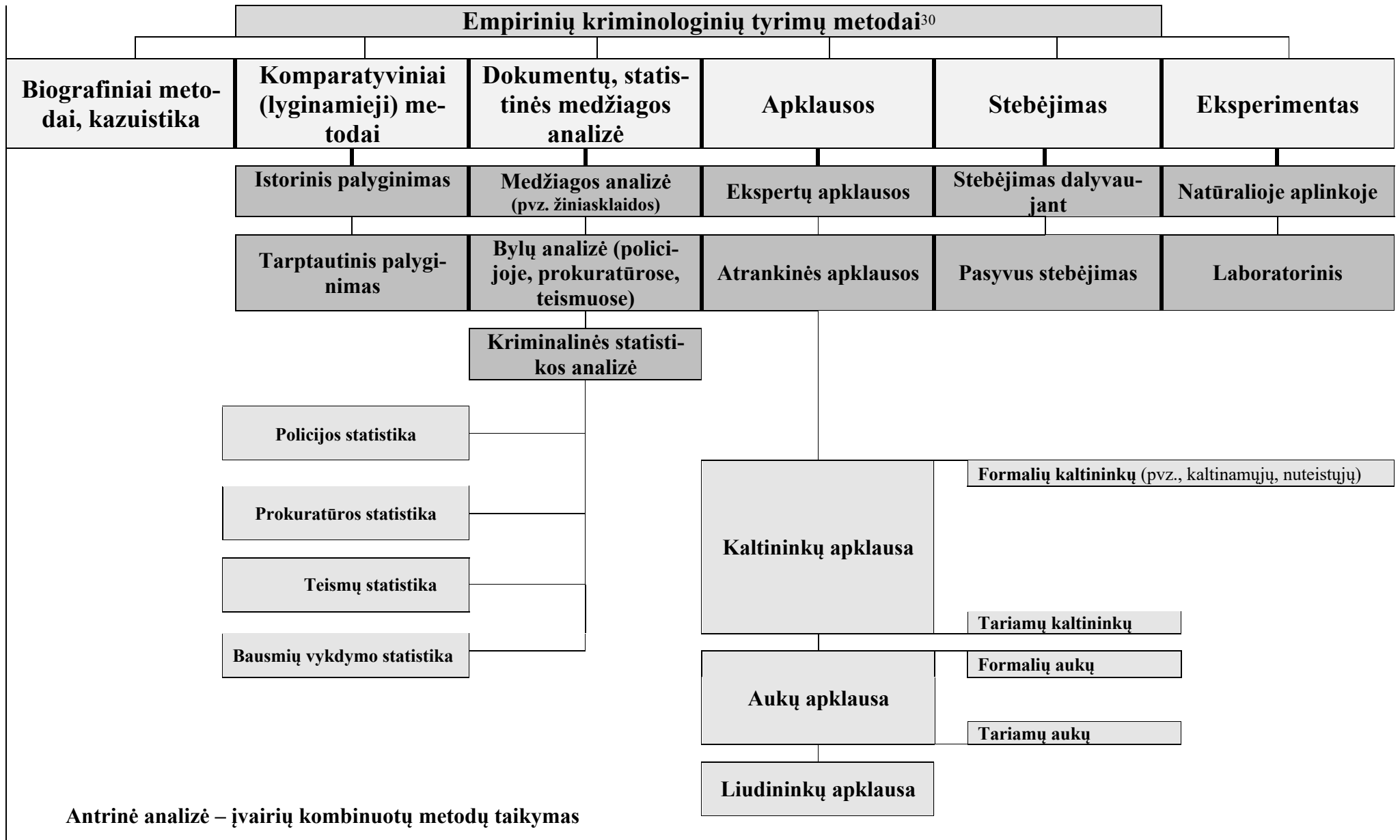
²⁷ *Schneider H. J.*, 1987, p. 1.

²⁸ *Kaiser G.*, 1996, p. 32.

patirties mokslas, todėl empiriniai tyrimai bei jų rezultatų apibendrinimas (teoretizavimas) sudaro kriminologijos branduolį. Empiriniai tyrimai atliekami pagal tam tikras taisykles (metodiką), kurių praktinis išbandymas bei taikymas yra vienas iš kriminologinės praktikos uždavinių.

Kriminologinė praktika turėtų padėti praktiškai atlikti taikomuosius kriminologinius tyrimus, išbandyti dažniausiai kriminologijoje naudojamus empirinių tyrimų metodus. Schemoje (žr. 4 pav.)²⁹ susisteminti pagrindiniai empirinių kriminologinių tyrimų metodai.

²⁹ Plg. *Dünkel F.*, 2000; taip pat *Kaiser G.*, 1996, p. 53.

4 pav. Empirinių kriminologinių tyrimų metodai

³⁰ Plg. Dünkel F., 2000; žr. taip pat Kaiser G., 1996, p. 53.

Biografiniai metodai, kazuistika – analizuojami konkrečių asmenų gyvenimo faktai ir aplinkybės (dažniausiai taikomi kokybinių tyrimų metodai).³¹ Siekiama nustatyti galimas elgesiui reikšmingas savybes, sąlygas, aplinkybes. Vienas iš pavyzdžių – bausmių ir kitų baudžiamųjų priemonių poveikio ir recidyvo klausimas: kokios bausmės ir priemonės yra veiksmingesnės už kitas, kiek asmenų ir kodėl nusikalsta pakartotinai? Į šiuos klausimus galima atsakyti tik taikant biografinius metodus.³²

Komparatyviniai (istoriniai ir tarptautiniai lyginamieji) metodai – istorinių, užsienio šalių duomenų analizė, lyginimas tarpusavyje. Tarptautiniu mastu pastaraisiais dešimtmečiais imta intensyviai rinkti statistiką apie nusikalstamą elgesį (pvz., *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*),³³ taip pat rinkti empirinius duomenis (pvz., *International Crime Victims Surveys*³⁴ ir kt.). Statistinis nusikalstamumo įvairiose šalyse lyginimas yra problemiškas, čia negalima taikyti vien tik grynų matematinių metodų. Įvairiose šalyse skiriasi nusikalstamų veikų sąrašas (pvz., daugelyje šalių vairavimas išgėrus laikomas nusikalstama veika, bet kokios vertės turto pagrobimas baudžiamas pagal BK ir smulki vagystė, nesant kvalifikuojančių aplinkybių, nelaikoma administraciniu teisės pažeidimu, ir t.t.), skiriasi baudžiamosios atsakomybės amžius,³⁵ kai kur netgi statistikoje renkami duomenys apie vaikus, kurie įvykdė nusikalstamas veikas, tačiau baudžiamojon atsakomybėn dėl amžiaus negali būti traukiami (pvz., Vokietijoje – nuo 8 m., nors baudžiamoji atsakomybė galima tik nuo 14 m.). Skiriasi nusikalstamų veikų registravimo taisyklės, recidyvo dažnumas, galiausiai – šalių urbanizacijos lygis, visuomenės pasiskirstymas pagal amžių, turizmo išsivystymas, tautinių mažumų dalis, imigrantų bei kitų pažeidžiamų socialinių grupių dydis ir pan.³⁶ Su panašiomis problemomis susiduriama ir renkant empirinius duomenis – skiriasi įvairių šalių gyventojų mentalitetas, nusikalstamo elgesio suvokimas, jo vertinimas, sunku užtikrinti vienodą duomenų surinkimo techniką, laiką ir pan. Visgi komparatyviniais metodais surinkti duomenys gali būti labai įdomūs, geriau paaiškinti konkrečioje šalyje ar regione esančią situaciją.

Šveicarija ir Švedija³⁷ yra dvi neutralios valstybės, kurios jau daugiau kaip 150 metų sugebėjo išvengti ginkluotų konfliktų, yra aukšto išsivystymo lygio, industrinės, socialinės gerovės šalys. Abi turi panašų gyventojų skaičių, aukštą pragyvenimo lygį, stiprią valiutą ir daug imigrantų darbininkų. Švedijoje yra aukštas bendras

³¹ Sunku atrasti tokio pobūdžio tyrimų pavyzdžių Lietuvoje, tačiau įdomios medžiagos apie kalinių požiūrį į savo gyvenimą yra šiame leidinyje: *Laiškai į laisvę 2000*. Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija. Rosma. Vilnius, 1999.

³² Lietuvoje žinomas tik pakartotinai teisiamų ar bausmės atliekančių asmenų skaičius – maždaug 30 proc., kartais klaidingai pavadinamas „recidyvu“. Šis skaičius nėra recidyvas tikrąja šio žodžio prasme. Recidyvas – tai dalis asmenų, nusikalstančių pakartotinai (po nuteisimo, tam tikros bausmės atlikimo ar pan.). Jam nustatyti būtina atlikti biografinius tyrimus – ištirti, kiek asmenų, pvz., 2007 m. nuteistų ar išėjusių iš įkalinimo įstaigos nusikalto pakartotinai. Kadangi kriminalinio elgesio požiūriu svarbiausi yra pirmieji penkeri metai (ypatingai – pirmieji metai), dažniausiai imamas būtent penkerių metų terminas, nors iš esmės tikrasis recidyvas turėtų būti skaičiuojamas iki pat žmogaus mirties, kas moksliniu požiūriu yra labai sudėtinga.

³³ Žr. http://www.europeansourcebook.org/esb3_Full.pdf. Žr., pvz., Entorf H., Spengler H., 2002.

³⁴ Žr. <http://www.unicri.it/wwd/analysis/icvs/index.php>. Apklausų rezultatų skirtingose šalyse lyginimas, taip pat, kaip ir statistikos, irgi reikalauja tam tikro mokslinio atsargumo. Net ir pagal tą pačią anketą skirtingose šalyse vykdomose apklausose svarbus yra vertimo (kalbos faktorius) – tam tikri skirtumai gali atsirasti vien dėl mažų kalbinių niuansų apklausos klausimuose, jų suvokimo. Taip pat beveik neįmanoma apklausų atlikti identiškomis sąlygomis, kriminologai pastebi jog, pavyzdžiui, apklausiant moteris apie jų patirtą nusikalstamą elgesį, atsakymai gali skirtis vien tik priklausomai nuo to, kas apklausia – moteris ar vyras (pagal Kunz K.-L., 2004, p. 287).

³⁵ Žr. Gečėnienė S., Jatkevičius A., Michailovič I., Sakalauskas G., 2001.

³⁶ Visi šie faktoriai turi tiesioginės ar netiesioginės įtakos nusikalstamų veikų skaičiui. Pvz., galima kelti hipotezes, kad kuo šalis yra labiau urbanizuota, tuo daugiau nusikalstamų veikų užregistruojama; lygiai taip pat šalyse, kuriose jaunimas sudaro didesnę dalį, kuriose turizmas labiau išvystytas (prisideda turistų padarytos veikos ir veikos, padarytos prieš juos), kuriose yra daugiau socialiai pažeidžiamų socialinių grupių (pvz., daug neintegruotų imigrantų, diskriminuojamų tautinių mažumų) ir pan.

³⁷ Pagal Schneider H. J., 1987, p. 35-38. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiems pastebėjimams jau daugiau nei 30 metų, galbūt jie šiandien ir neaktualūs šioms šalims, bet įdomūs patys analizės rezultatai (nors galbūt ir tik istoriniu kontekstu).

nusikalstamumo lygis, aukštas jaunimo nusikalstamumo lygis ir didelė nusikalstamo elgesio baimė. Pastaruoju metu itin padidėjo smurtinis nusikalstamumas. Šveicarijoje nusikalstamumo lygis yra žemas, taip pat ir jaunimo nusikalstamumas, nedaug smurtinių nusikaltimų, nedidelė nusikalstamų veikų baimė. Nusikalstamumas didėja nežymiai. Bet dažni susirgimai alkoholizmu, dažnos savižudybės. Taip pat labai aukštas ekonominio nusikalstamumo lygis. Kriminologiniu požiūriu įdomu palyginti, kodėl tokiose, iš pirmo žvilgsnio panašiose, šalyse taip skiriasi nusikalstamumas? Šiaurės Amerikos kriminologas *Marshall B. Clinard* (1978 m.) aštuonis mėnesius praleido Šveicarijoje, rinkdamas duomenis apie šią šalį. Jis analizavo parlamento ataskaitas, straipsnius apie nusikalstamumą spaudoje, dviejų draudimo bendrovių turimas bylas apie įsilaužimus ir automobilių vagystes, kriminalinę statistiką ir metines vyriausybės ataskaitas. Taip pat atliko viktimologinę apklausą 482 šeimų ūkiuose, apklausdamas 940 vyresnių nei keturiolikos metų asmenų. Taip pat atliko interviu su 35 nusikalstamumo Šveicarijoje ekspertais. Apibendrinęs visus duomenis, jis teigė atradęs žemo tradicinio nusikalstamumo Šveicarijoje priežastis:

- visi pokyčiai Šveicarijoje vyksta lėtai, industrija decentralizuota, nėra didelių industrinių miestų su apleistais ir skurdžiais mikrorajonais, jokių subkultūrinių rajonų, kur vyrautų nusikalstamos normos ir vertybės, opozicija policijai, blogos higieninės ir sveikatos apsaugos sąlygos. Šveicarijos gyventojai yra sėslūs. Daug žmonių kartų gyvena toje pačioje teritorijoje, gyventojai pažįsta vieni kitus, jaučiasi priklausantys bendruomenei ir jai įsipareigoję. Nepaisant didelio gyventojų tankumo, santykinai mažai anonimiškumo netgi miestuose;

- dėl to, kad yra daug kultūrų, kalbų ir religijų, Šveicarija politiškai decentralizuota. Todėl pilietinės visuomenės tradicijos iš kaimų bei gyvenviečių persikėlė ir į miestus. Šveicarams iki kaulų smegenų įsišaknijęs tikėjimas tarpusavio pagalba ir solidarumu. Jie jaučiasi patys savo gyvenimo valdovais ir nenori būti valdomi beasmenės valstybės, siekia būti nepriklausomais. Jie taupo ir jaučiasi patys esą atsakingi už pragyvenimą senatvėje. Viešą pasmerkimą (neformalias sankcijas) jie traktuoja kaip griežtesnę priemonę nei policijos įsikišimą. Policijos sistema taip pat decentralizuota;

- valstybės reakcija į nusikalstamumą ir jaunimo daromus prasižengimus yra tinkama ir proporcinga, nėra per didelė ar per stipri. Įkalinamas tik nedidelis kaltininkų skaičius, dažniausiai taikomos įvairios alternatyvos. Jeigu paskiriamas laisvės atėmimas, tai tik trumpam laikui ir vykdomas nedidelėse įkalinimo įstaigose – tokiu būdu nesusidaro kalėjimų subkultūra ir nesiformuoja nusikalstamas gyvenimo būdas. Kaliniai neišmoksta dar geresnės nusikaltimų darymo technikos, nesiformuoja nusikaltėlio identitetas ir nepateisinamos savo ir kitų padarytos nusikalstamos veikos;

- miestų augimas nesugriovė neformalios jaunimo kontrolės. Vandalizmas ir nusikaltėlių grupių formavimasis labai reti reiškiniai. Jaunimas iki 18 metų nusikalstamai faktiškai nesielgia. Jaunimas nėra susvetimėjęs santykiuose su suaugusiųjų pasauliu ir su savo šeimomis. Šveicarų civilizacijos pavyzdžiai ir jų gyvenimo stilius verčia visus konfliktus spręsti taikiai, ieškoti kompromisų. Ištekėjusios moterys Šveicarijoje dirba rečiausiai iš visų Vakarų Europos valstybių, todėl gali daug dėmesio skirti šeimai. Mokytojai turi aukštą socialinį statusą ir yra gerbiami. Mokykloje mokytojų ir mokinių vaidmenys yra formalūs, palaikoma socialinė distancija tarp mokytojų ir mokinių, tačiau mokytojų draugiškumas ir bendravimas su mokiniais kaip lygių su lygiais, sistemos nesugriauja, mokykloje keliami aukšti reikalavimai. Jaunimas gerai integruotas į visuomenę, prioritetą teikia laisvalaikiiui ir sportui kartu su šeima, todėl nesusidaro jaunimo subkultūra. Populiarumas jaunimo grupių viduje nėra svarbus. Gera komunikacija tarp kartų;³⁸

- Šveicarijoje yra daug imigrantų darbininkų, tačiau jie nusikalsta rečiau, nei nuolatiniai gyventojai, nes nenori būti išsiųsti iš šalies, be to, gerai prisitaiko prie nenusikalstamos šveicarų kultūros;

- Šveicarijoje labai dažni nusikaltimai ekonomikai ir finansams, nes ši šalis yra tarptautinis finansų ir verslo centras, o Šveicarijos banką žinomi visam pasaulyje. Mokesčių nemokėjimas yra dažnas nusikaltimas, nes Šveicarijos visuomenė jį toleruoja. Griežtas banko paslapties saugojimas suteikia galimybę „plauti“ iš užsienio gaunamus pinigus. Šveicarijos kantonai dėl decentralizacijos nėra pajėgūs įveikti šio kompleksinio nusikalstamumo formą, o federacinė Vyriausybė taip pat nepakankamai efektyviai sprendžia šias problemas.

Švedijoje *Clinard* atskirai duomenų nerinko. Tačiau jis rėmėsi savo ankstesne patirtimi, įgyta Švedijoje. Tai socialinės gerovės valstybė (su valstybine medicinos ir socialinės apsaugos sistema) visiškai centralizuota, biurokratija ir centralizuota policija užvaldžiusi piliečius ir padariusi juos priklausomus ir visiškai neprisiimančius asmeninės atsakomybės. Švedai visą socialinį rūpestį perkėlė ant valstybės pečių. Bendruomeninė sąmonė ir neformali kontrolė yra labai silpnos arba jų iš viso nėra. Perdėtas tikėjimas įvairių psichologinių, psichiatrinų ar socialinio darbo priemonių taikymu nusikaltėliams, esantiems įkalinimo įstaigose, stiprina nusikaltėlišką asmeninį

³⁸ Dar galima papildyti keliais šio leidinio autoriaus asmeniškai pokalbių su Šveicarijoje gyvenančiais ir dirbančiais žmonėmis metu sužinotais dalykais apie šią šalį: valstybinės mokyklos yra pačios geriausios, privačiose mokyklose mokosi tik socialiai silpnesnieji, kurioms valstybinėse mokyklose per sunku; mokytojų darbas labai gerai apmokamas, jis nedaug skiriasi nuo universitetų profesorių atlyginimų; Šveicarijoje nepopuliari mokykloje mokytis ar baigti universitetą labai gerai, būti „išsišokėliu“ – vien į pasiekimus orientuoti asmenys nemėgiami, itin akcentuojama žmonių lygybė; daugeliui šveicarų šeimų (kartu su vaikais) įprasta kuriam laikui išvykti į neturtingas šalis ir ten savanoriauti; Šveicarijos politinėje sistemoje nėra opozicijos (visos bent kiek balsų gavusios partijos patenka į vyriausybę) ir nėra griežto valdžių padalijimo principo. Už šiuos pastebėjimus esu dėkingas Lozanos Universiteto asistentui *Tadui Žukui* ir Poznanės bei Ciuricho Universitetų profesoriumi dr. *Zdzislaw Kedzia*.

įvaizdį ir skatina kriminalinę karjerą. Kaliniai priimami kaip nusikaltėliai ir per mažai akcentuojama jų asmeninė atsakomybė. Jaunimas blogai integruotas į visuomenę, išsivysčiusi jaunimo subkultūra, turinti savo stilių, aprangą, muziką ir laisvalaikio praleidimo formas. Jaunimo gyvenimas ateityje suprogramuojamas iš anksto, nereikalaujama jokios asmeninės iniciatyvos. Socialinė kontrolė šeimoje silpna. Mažai pilietinės iniciatyvos ir atsakomybės.

Pažymėtina, jog komparatyvinių (lyginamųjų) metodų esmė yra skirtingų šalių ar skirtingų istorinių laikotarpių palyginimas. Tačiau šiuos dalykus lyginant, gali būti naudojami ir kiti kriminologinių tyrimų metodai – juos pritaikant tarptautiniam ar istoriniam palyginimui.

Jungtinių Tautų iniciatyva³⁹ 1977 m. pirmą kartą 64 šalyse buvo surinkti duomenys apie nusikalstamumą, jo struktūrą, dinamiką, lygį, buvusį 1970-1975 m. Šių ataskaitų pagrindu Šiaurės Amerikos kriminologė *Freda Adler* (1983 m.) atrinko dešimt valstybių, po dvi iš skirtingų pasaulio regionų, kuriose nusikalstamumo lygis, apskaičiuotas pagal įkalintų asmenų skaičių, buvo mažiausias. Atrinkdama šias šalis, ji rėmėsi ne vien minėtomis ataskaitomis, bet apklausė ministerijų pareigūnus, kriminologus. Buvo atrinktos šios valstybės: Vakarų Europoje – Šveicarija ir Airija, Rytų Europoje – Bulgarija ir Vokietijos Demokratinė Respublika, Lotynų Amerikoje – Kosta Rika ir Peru, islamiškas Šiaurės Afrikos ir Vidurinių Rytų valstybės – Alžyras ir Saudo Arabija, Azijos ir Tolimųjų Rytų valstybės – Japoniją ir Nepalą. Šios šalys daugeliu požiūriu buvo labai skirtingos – turtingos ir neturtingos, išsivysčiusios ir neišsivysčiusios, agrarinės ir industrinės, skirtingos socialinės, valdymo, gyventojų struktūros, skirtingos religijos, gyventojų tankumas, kultūros, istorija, rasės, nedarbo lygis, kriminalinės justicijos ir bausmių sistemos. Vienintelis jų panašumas buvo tas, kas jose buvo žemiausiais tiek bendro, tiek jaunimo nusikalstamumo lygis. Kriminologė ieškojo ir kitų panašumų, bandė atrasti koreliacijas su 47 socioekonominiais ir demografiniais indikatoriais, tačiau kiekybinis tyrimas nedavė jokių rezultatų. Tuomet ji ėmėsi kokybinių tyrimo metodų, kuriais analizuodama ir vertindama, atrado šiuos tris panašumus:

- visose dešimtyje valstybių yra stipri socialinė kontrolė, nesusijusi su kriminalinės justicijos veikla. Šeima yra išlikusi kaip svarbi socialinė institucija, šeimos ir giminytės sistemos prisitaikė prie visuomenės modernėjimo. Visos Vyriausybės šiose šalyse stengėsi išlaikyti veiksmingą šeimų sistemą. Šeimos nariai jaučia šeimos rūpestį, ji yra pagrindinė, saugiausia vieta;

- bendruomenės ir bendruomeninė sąmonė papildė šeimyninį gyvenimą; bendruomenės nebuvo sugriautos industrija ir miestų plėtra, jos arba išliko, arba sėkmingai perėjo į industrinę sistemą, arba buvo sukurtos iš naujo. Jaunimas gerai integruotas į visuomenę, turi joje savo vietą; nėra jokių rimtesnių konfliktų tarp kartų, o esantys taikiai sprendžiami. Pavyzdžiui, jau minėtoje Šveicarijoje pabrėžiama bendruomeniškumo, asmeninės atsakomybės svarba. Japonijoje susikūrusios industrijos bendruomenės, kuriose yra stiprus solidarumas, teikiama apsauga, paslaugos ir vykdoma kontrolė. Gamybos ar paslaugų įmonės pakeičia tradicinę japonų šeimą, siūlo darbą visam gyvenimui, maitina, suteikia gyvenamąjį plotą, drabužius, organuota laisvalaikį, vaikų auklėjimo struktūras. Visoms dešimtčiai šalių būdingas tam tikrų bendrų vertybių išpažinimas. Religija arba tam tikri jos pakaitalai (pvz., politinė ideologija) lemia kasdienį gyvenimą. Veiksminga neformali socialinė kontrolė, bendros vertybės išliko arba jos buvo sėkmingai naujai sukurtos;

- formali socialinė kontrolė (policija, teismai, įkalinimo įstaigos ir kt.) gerai integravosi į neformalios socialinės kontrolės, vykdomos šeimoje ir visuomenėje, sistemą. Kriminalinė justicija vertinama palankiai, šešiose iš dešimties valstybių visuomenės nariai gali joje dalyvauti.

Freda Adler šias savo išvalgas apibendrino, pasiremmdama prancūzų sociologo *Emil Durkheim* išvystyta socialinio solidarumo, socialinių santykių, socialinės harmonijos, bendrų vertybių ir anomijos koncepcija.

Dokumentų, statistinės medžiagos analizė – įvairaus turinio statistinės informacijos šaltinių analizė: (baudžiamosiose) bylose surinkta informacija, taip pat kriminalinė statistika, jos analizė bei interpretacija, pateikiama medžiaga žiniasklaidoje, joje pateikiami vertinimai.⁴⁰

Apklausų metodas yra vienas reikšmingiausių ir populiariausių kriminologijoje. Apklausiami ekspertai (išigilinę į tam tikras problemas, su jomis „dirbantys“) arba tam tikra visų gyventojų dalis, iš kurios išskiriami kaltininkai, aukos bei liudininkai (klausiama apie padarytas, patirtas ar matytas (žinomas) nusikalstamas veikas). Apklausiami kaltininkai bei aukos gali būti tariami (oficialiai nepripažinti, teisiškai tokiais netapę, neregistruoti) ir formalūs (pvz., nuteistieji, įkalintieji, baudžiamojo proceso nustatyta tvarka pripažinti nukentėjusieji ir pan.).

Stebėjimas – tai suplanuota asmens elgesio analizė natūralioje aplinkoje, kurią atlieka stebėtojas, dalyvaujantis interakcijoje ir kitų dalyvių priimamas kaip jų veiklos dalyvis, pripažįsta-

³⁹ Pagal *Schneider H. J.*, 1987, p. 38-43.

⁴⁰ Žr. 22 išnašą.

mas ar jų nepastebimas. Taigi gali būti stebima dalyvaujant arba tik iš šalies. Pirmuoju atveju prisiimamas konkretus socialinis vaidmuo, narystė tam tikroje sociokultūrinėje sistemoje (pvz., tapus „policininku“, „kaliniu“, „elgeta“, „prostitute“ ar pan.).

Stebėjimas:⁴¹

Bernard Cohen aštuntajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje Niujorke dvejus metus stebėjimo, taip pat neformalių interviu būdu analizavo prostituciją gatvėse ir automobiliuose, kuri iš šalies atrodo kaip vykstanti be jokių taisyklių, chaotiškai ir netvarkingai. Savo stebėjimams atlikti tyrėjas naudojo savo automobilį, o visus pastebėjimus iš karto užrašinėdavo į audiokasetę. Jis nustatė, kad prostitucija gatvėse sudaro gerai organizuotą subkultūrą. Kiekviena prostitutė turi savo nuolatinę vietą ant šaligatvio, kur ji tam tikrais ženklais bando verbuoti klientus. Ši jos stovėjimo vieta yra nuolatinė, nuosava dėl šių priežasčių: ši vieta ir aplinka jai yra taip gerai pažįstama, kad ji, esant reikalui, galėtų lengvai ir greitai pasislėpti, o iškilus pavojui – pabėgti. Jos nuolatiniai klientai žino, kur jos ieškoti. Savaşautojai gali lengvai ją stebėti. Tarp siūlančiųjų savo paslaugas yra atitinkamas atstumas, kad jos galėtų konkuruoti tarpusavyje, vienoje teritorijoje tam tikra tvarka pasiskirstant pagal amžių, patrauklumą ir pagal teikiamas paslaugas. Jei šios tvarkos nebūtų, vyresnėms ir mažiau patrauklioms prostitutėms būtų sunku konkuruoti su jaunesnėmis ir patrauklesnėmis. Kiekviena susiranda savo vietą arba ji yra nurodoma kitų prostitučių. Visa tai subkultūra reguliuoja pati. Savaşautojams svarbu nuolat stebėti situaciją – tam, kad reikalui esant, galėtų jas apsaugoti ir nuolat veiksmingai kontroliuoti. Tarp nusikaltėlių savaşautojai nėra itin vertinami, nes jie neturi specifinių sugebėjimų. Jie stengiasi rengtis madingai, puošiasi, turi didelius, modernius automobilius, kad atrodytų turtingi. Prostitutėms reikia savaşautojų, kurie supranta jų „profesiją“ ir jas remia psichologiškai, jas saugo, supažindina su subkultūros taisyklėmis ir ragina jų laikytis. Savaşautojai daug žino apie nusikaltėlius, dažnai būna jiems informacijos ir pinigų šaltiniu.

Eksperimentas – tai stebėjimas kontroliuojamų sąlygų aplinkoje, turint tikslą patikrinti iškeltas hipotezes (nustatyti priežastinį ryšį).⁴² Šis metodas gana įprastas socialiniuose moksluose, tačiau viena vertus, kaip ir stebėjimo atveju, jo metu sunku atsižvelgti į visus kintamuosius ir papildomus trukdžius, kita vertus – eksperimentais gautus rezultatus sunku apibendrinti. Visgi kai kuriose kriminologijos interesų srityse eksperimentas yra taikomas ir jo metu gaunama įdomių bei reikšmingų rezultatų. Pvz., simuliuojant (inscenizuojant) teisminį procesą, mėginant įvertinti liudytojų kalbėjimo stiliaus įtaką duodamų parodymų suvokimui, įvertinimui.

Eksperimentai:

1.⁴³ Įprastą darbo dieną (1973 m. Freiburge) tarp 15 ir 18 valandos didelėje savitarnos parduotuvėje buvo atlikta 40 vagysčių, dalyvaujant dviem „vagims“ ir vienam stebėtojų. Eksperimento tikslas buvo nustatyti vagystės atskleidimo riziką, su kuria vagis susiduria tokioje parduotuvėje. Vagystė turėjo būti atlikta paprastai (profesionaliai) – taip, lyg ją atliktų nepatyręs vagis. Vagies ir stebėtojo elgesys buvo standartizuotas. Prekės, kurios turėjo būti nupirktos arba „pavogtos“, buvo: didelis (0,5 kg.) kavos pakelis arba konservuotos mėsos ar daržovių skardinė – daiktai, kurie negalėtų būti tiesiog paslėpti rankoje ar rankovėje. „Vagys“ turėjo turėti portfelį, būti apsirengę „tvarkingai“, bet ne elegantiškai. Iš karto po to „vagis“ ir stebėtojas atskirai turėdavo surašyti protokolą apie tai, kaip viskas vyko. Išsikelta hipotezė, kad atskleidžiama turėtų būti apie 10 proc. vagysčių (maždaug toks yra atskleidžiamų vagysčių iš parduotuvių vidurkis, nustatomas latentinio nusikalstamumo tyrimais). Tačiau realiai vagystės pavyko 39 atvejais, tik vienu atveju „vagis“ atidavė prekę, nes jautėsi sugautas. Taip pat buvo pastebėta, jog kiti parduotuvės klientai, akivaizdžiai matę, kas vyksta, niekaip į tai nereagavo. Mažiausiai dviem atvejais „vagis“ ir stebėtojas buvo tikri, jog kiti parduotuvės klientai tikrai viską matė, tačiau nė vienas jų nesiėmė kokių nors veiksmų. Tik viena pirkėja, „vagiui“ pasišalinus, stebėtoju teigimu, palydėjo jį piktą smerkiančiu žvilgsniu.

2.⁴⁴ Institucinę prievartą eksperimentu 1971 m. tyrė psichologas *Philip G. Zimbardo* ir jo bendradarbiai, inscenizuodami įkalinimo įstaigą.⁴⁵ Palo Alto universitetinio miestelio Kalifornijoje laikraštyje jie įdėjo skelbimą, kad ieškomi savanoriai gyventi inscenizuotame kalėjime. Atsiliepė 75 interesantai. Su jais buvo daromi ilgi interviu,

⁴¹ *Schneider H. J.*, 1987, p. 11.

⁴² *Eisenberg U.*, 2000, p. 111; *Schwind H.-D.*, 2004, p. 33.

⁴³ *Schwind H.-D.*, 2004, p. 33.

⁴⁴ *Schneider H. J.*, 1994, p. 110-113.

⁴⁵ Šio eksperimento pagrindu vokiečių rašytojas *Mario Giordano* 1999 m. parašė knygą „*Black Box*“ („Juodoji dėžė“), o vokiečių kinematografi 2001 m. sukūrė meninį filmą „*Eksperimentas*“.

kiekvienas psichologiškai patikrintas. Liko 21 dalyvis – fiziškai ir psichiškai stabiliausi, socialiai subrendę ir pasižymintys mažiausiu nesocialiu elgesiu. Burtų principu 10 tapo „kaliniai“, kiti 11 – „prižiūrėtojai“.

Stanfordo Universiteto Psichologijos institute buvo įkurtas „kalėjimas“ (todėl šis eksperimentas žinomas kaip „Stanfordo kalėjimo eksperimentas“). Kiekvienas dalyvis per dieną gaudavo 15 JAV dolerių užmokestį. Eksperimentas turėjo trukti dvi savaites. Dalyviai prieš tai buvo įspėti, kad jų laisvės ir konstitucinės teisės gali būti apribotos. Nė vienas dalyvis nebuvo kaip nors specialiai apmokytas, o „prižiūrėtojams“ buvo pasakyta, kad jie turi palaikyti „protingą tvarką“, griežtai ir besąlygiškai uždraudžiant fizines bausmes. „Prižiūrėtojai“ manė, kad tyrėjus labiausiai domina „kalinių“ elgesys, tačiau pagrindinis tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti simuliuto, bet realybei artimo kalėjimo sąlygų įtaką „prižiūrėtojų“ ir „kalinių“ interakcijai (tarpusavio santykiams).

„Prižiūrėtojai“ buvo aprenkti uniformomis ir turėjo dirbti 8 val. per parą. „Kaliniai“ gavo savą uniformą ir kalėjime įprastą maistą, jie 24 val. per parą praleisdavo kamerose, bet galėdavo apribotą laiką pasimatyti su savo draugais ir giminėmis. Per slaptas kameras ir mikrofonus viskas buvo įrašinėjama. Tyrinėtojai dirbo kartu su policija, kuri iš namų išveždavo suimtus „kalinius“, juos apieškodavo ir su antrankiais atveždavo į „kalėjimą“, kur būdavo paimami jų pirštų antspaudai, jie supažindinami su įstaigos taisyklėmis, jų teisėmis ir pareigomis, turėdavo atiduoti visus privačius daiktus. Vietoj tikrų uniformų kaliniai gaudavo chalatus, kurie turėjo simbolizuoti jų nuvyriškumą ir būti „prižiūrėtojų“ pajuokos objektu. Į prižiūrėtojus jie turėdavo kreiptis „priežiūros tarnybos pareigūne“ arba „ponas prižiūrėtoju“. Jie patys būdavo vadinami atitinkamais numeriais.

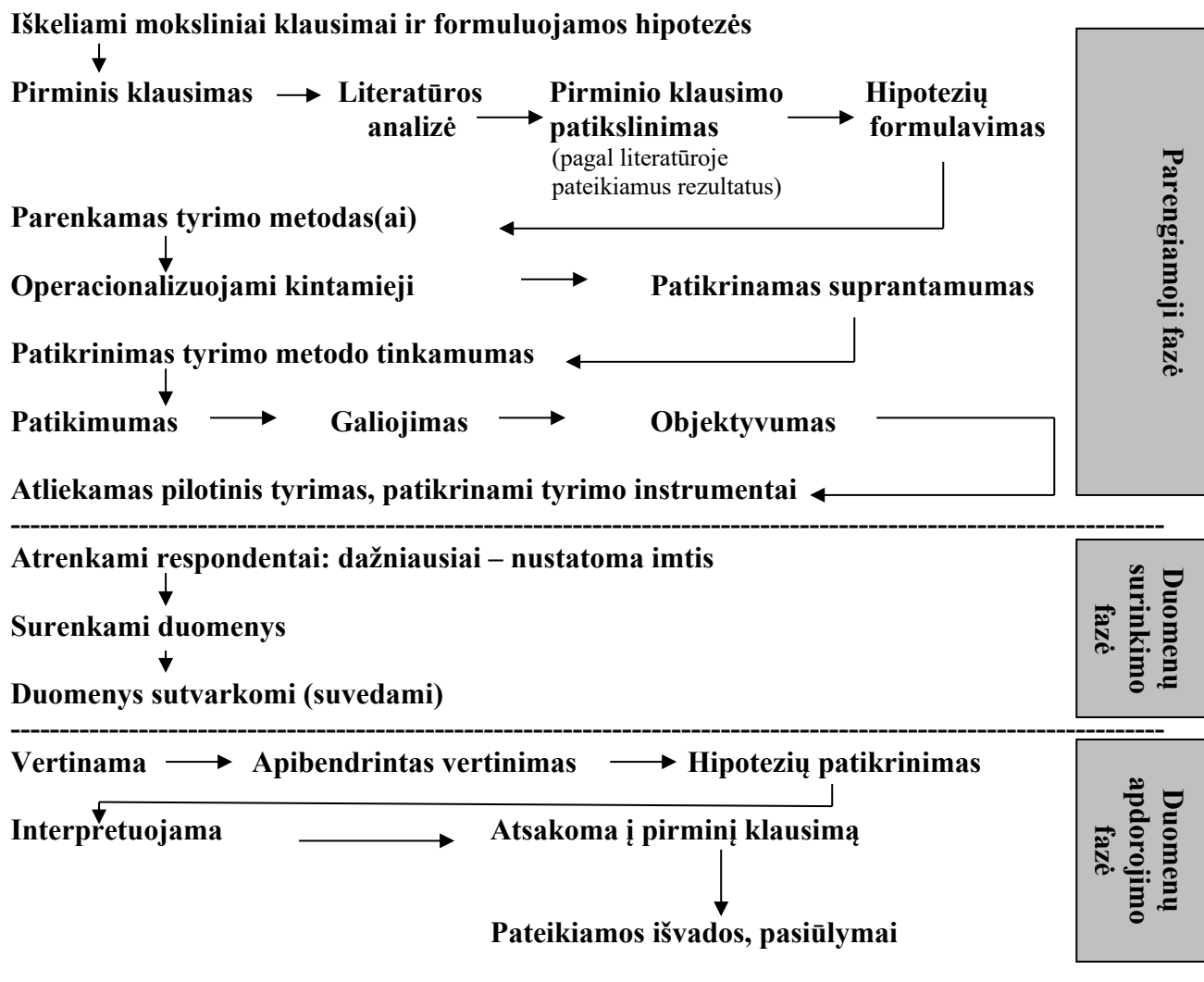
Po eksperimento buvo padarytos šios išvados:

- penki iš dešimties „kalinių“ jau antrą dieną turėjo būti paleisti iš „kalėjimo“ anksčiau laiko; jiems prasidėjo isterijos priepuoliai, agresijos protrūkiai, baimė, depresija ir išryškėjo kiti psichosomatiniai simptomai;
- kaliniai greitai išmoko bejėgiškumo. Jie elgėsi nuolankiai ir pasyviai, prarado savarankiškumą ir laisvę, „pasitraukė į save“, krito į depresiją ir apatiją;
- nors tiek „kaliniams“, tiek „prižiūrėtojams“ buvo palikta laisvė pasirinkti bet kokią interakcijos formą (negatyvią ar pozityvią, paslaugią ar priešišką ir pan.), dominuojančiu tapo negatyvus, priešiškas ir neasmeniškas elgesys. Pokalbiai vyko be jokių asmeniškumų ir žmogiškos šilumos. Dažniausia pokalbio forma buvo įsakymai, kuriuos duodavo „prižiūrėtojai“;
- eksperimentas po šešių dienų turėjo būti nutrauktas, nes nuolatinis „prižiūrėtojų“ kabinėjimasis prie „kalinių“ ir netgi jų kankinimai buvo tokie dažni, jog tapo nebepakeliami „kaliniams“. „Prižiūrėtojai“ keikdavosi ant kalinių, juos gąsdindavo ir žemindavo. „Prižiūrėtojams“ buvo apmaudu dėl to, kad eksperimentas buvo nutrauktas, jiems šis vaidmuo patiko. Negriežtą ir neišdidų elgesį jie vertino kaip silpnumo ženklą. Mažiausiai trečdalis „prižiūrėtojų“ eksperimento nutraukimo dieną elgėsi taip agresyviai ir nežmoniškai su kaliniais, kad eksperimento vykdytojais nebegalėjo priimti atsakomybės už tolesnį jo tęsimą;
- vienpusis valdžios pasidalinimas tarp „prižiūrėtojų“ ir „kalinių“ per tam tikrus jėgos simbolius atvėrė tokią santykio prarają, kad socialinė valdžia tapo esmine elgesio dimensija, per kurią viskas imta vertinti. Tiek „prižiūrėtojai“, tiek „kaliniai“ elgėsi pagal susidarytus stereotipus, susiformavusius visuomenėje apie prižiūrėtojų ir kalinių padėtį bei jų vaidmenis;
- „prižiūrėtojų“ piktnaudžiavimas valdžia buvo paskatintas tuo, jog jie galėjo dėvėti uniformas ir dirbo kartu su policija (matomi valdžios simboliai). Negatyvu buvo tai, kad jie neturėjo šiam darbui tinkamo išsilavinimo;
- kaliniai pasirinko bejėgiškumo laikyseną, nuvertino save, tam įtaką padarė gauti chalatai ir numeriai, negatyvią įtaką turėjo ir „degradavimo ceremonijos“ (antrankių uždėjimas, pirštų antspaudų paėmimas, dezinfekcija, asmeninių daiktų paėmimas, taip pat tai, kad kaliniai turėjo kreiptis „pone prižiūrėtoju“).

Galiausiai padaryta išvada, jog tokia eksperimento baigtis buvo ne dėl psichopatinių asmenybių („prižiūrėtojų“) agresyvumo, nes buvo atrinkti psichiškai stabiliausi kandidatai, vaidmenys padalinti burtų traukimu, bet dėl vienpusiško valdžios pasidalinimo ir su tuo susijusios tyrėjų blogai nubrėžtos simbolinės interakcijos tarp „prižiūrėtojų“ ir „kalinių“ krypties.⁴⁶

Platesnei ar antrinei kriminologinių reiškinių analizei dažnai naudojama aptartų **metodų kombinacija** (žr. 4 pav.). Tai leidžia surinkti daugiau duomenų, juos tarpusavyje palyginti, pašalinti prieštaravimus, atkreipti dėmesį į specifinius aspektus ir pan. Supaprastinta empirinio kriminologinio tyrimo (dažniausiai – apklausos, bet nebūtinai) eiga pavaizduota 5 pav. Pagal šią schemą gali būti sudaromas principinis tyrimo planas (programa), apibrėžiami tyrimo etapai (stadijos).

⁴⁶ Įdomu tai, kad minėto meninio filmo (kurio scenarijus ne visiškai atitinka realius įvykius, vykusius eksperimento metu) premjera Lietuvoje šio filmo platintojų iniciatyva vyko vienoje iš įkalinimo įstaigų. Pažymėtina, jog šis eksperimentas neparodo gyvenimo realybės įkalinimo įstaigose, toks tikslas net nebuvo keliamas. Jis tik parodo, prie ko gali privesti neproporcingos valdžios turėjimas – o taip gali atsitikti bet kuriose uždaresnėse bendruomenėse – pradedant klasėmis, mokyklomis, baigiant psichiatrinėmis ligoninėmis ir įkalinimo įstaigomis.

5 pav. Supaprastintas scheminis empirinio kriminologinio tyrimo eigos pavaizdavimas⁴⁷

Pagrindinės kriminologinio tyrimo eigos sąvokos:

Hipotezė – tai mokslinė ryšio tarp (mažiausiai dviejų) požymių prielaida.

Kintamasis – požymio išraiška. Priklausomas kintamasis aprašo aiškinamą turinį, nepriklausomas kintamasis gali turėti įtakos šiam turiniui.

Kintamųjų operacionalizavimas – kintamųjų aprašymas tam tikrais požymiais (indikatoriais).

Patikimumas – taikant pakartotinai ir esant tom pačioms sąlygoms, rezultatas turėtų būti toks pats.

Galiojimas (validumas) – tiriama būtent tai, kas turi būti tiriama.

Objektyvumas – rezultatų nepriklausomumas nuo tyrėjo asmenybės.⁴⁸

⁴⁷ Plg. Dünkel F., 2000; taip pat Schwind H.-D., 2004, p. 159.

⁴⁸ Atsekti tikrusius veiksnus, tikrąją koreliaciją gali būti itin sudėtinga. Pavyzdžiui, kaip manote, kodėl Vilniaus Universiteto valytojoms žymiai lengviau yra valyti Filosofijos fakulteto patalpas, o Fizikos fakulteto – sunku? Todėl, kad pirmasis fakultetas įsikūręs naujai suremontuotame pastate? Ne. Todėl, kad pirmajame erdvės/patalpos geriau suprojektuotos? Ne. Todėl, kad pirmajame baldai nauji ir dėl to lengviau valyti? Ne. Tai kodėl? O gi todėl, kad pirmajame mokosi daugiausiai merginų, o antrajame – vaikinių. © (už šį tikrą faktą (valytojų liudijimu 2006 metais) paremtą pavyzdį esu dėkingas dr. Birutei Švedaitei, VU FSF Socialinio darbo katedros dėstytojai).

3. KRIMINALINĖS STATISTIKOS ANALIZĖ IR JOS PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Žinomas posakis, kad „egzistuoja trys melo rūšys: mažas melas, didelis melas ir statistika“ moksliniu požiūriu kelia šypsena ir atrodo nepriimtinas, nes: 1. statistiniais duomenimis, kaip taisyklė,⁴⁹ nenorima meluoti; 2. tiesos ir melo santykis statistikoje didžiąja dalimi priklauso nuo jos interpretavimo (suvokimo).

Pavyzdžiui, tai, kad Lietuvoje per pastaruosius 15 metų kasmet užregistruojama apie 40-50 tūkst. vagysčių⁵⁰ kaip nusikalstamų veikų yra statistinė tiesa. Tačiau šis skaičius nieko nepasako apie tai, kad vagystė nebūtinai yra nusikalstama veika, tai gali būti ir administracinis teisės pažeidimas (kai pavagiama iki 1 minimalaus gyvenimo lygio dydžio, t.y. iki 130 litų suma ir nėra kitų veiką kvalifikuojančių aplinkybių).⁵¹ Pastarieji „renkami“ kitoje (administracinių teisės pažeidimų) statistikoje. Be to, šis skaičius nieko nepasako ir apie patį vagystės sąvokos turinį – jis yra apibrėžtas Baudžiamojo kodekso 178 straipsnyje. Būtiškai suvokiama, kasdienėje kalboje vartojama „vagystės“ sąvoka baudžiamąja teisine ir kriminalinės statistikos kalba gali reikšti ir plėšimą, savavaldžiavimą, turto prievartavimą, turto sunaikinimą ar sugadinimą, turto pasisavinimą, turto iššvaistymą, radinio pasisavinimą, autorystės pasisavinimą, netgi piktnaudžiavimą tarnyba ir pan. – šioms atvejams Baudžiamajame kodekse yra suformuluoti atskiri straipsniai (baudžiamąja teisine kalba – numatytos atskiros nusikalstamų veikų sudėty). Be to, tai tik pirminis ikiteisminio tyrimo institucijų veikos įvertinimas, jog tai yra „vagystė“, pagal pirminius, dažniausiai būsimo formalaus nukentėjusiojo parodymus.⁵² Tačiau viso baudžiamojo proceso metu, iki galutinio nuosprendžio, nutikęs įvykis formaliai gali ir nebebūti pavadintas „vagyste“. Ir atvirkščiai – kiti atvejai, iš pradžių nebuvo „vagystėmis“, gali tokiomis tapti.

Be to, kriminalinės statistikos surinkimo procesas yra ilgas bei sudėtingas. Jame pasitaiko objektyvių ir subjektyvių klaidų (apie jas žr. žemiau), kurios galutinį statistinį atskirų nusikalstamų veikų skaičių gali iškreipti.

Pagal „Nusikalstamų veikų, jas padariusių asmenybei nukentėjusiųjų asmenų pagrindinių statistinių rodiklių formavimo taisyklės“ (LR vidaus reikalų ministro 2003.06.30 įsakymas Nr. 1V-264):

Užregistruotų nusikalstamų veikų skaičių sudaro nusikalstamos veikos, per ataskaitinį laikotarpį užregistruotos duomenų bazėje. Neskaičiuojamos veikos, nors ir užregistruotos duomenų bazėje, bet dėl kurių ataskaitiniu laikotarpiu baudžiamasis procesas nutrauktas pagal:

BPK 3 str. 1 d. 1 p. – nepadaryta veika, turinti nusikalstamos veikos požymių,

BPK 3 str. 1 d. 4 p. – asmuo nebuvo sulaukęs reikiamo amžiaus,

BPK 3 str. 1 d. 6 p. – nėra nukentėjusiojo skundo, prokuroro pareiškimo ar reikalavimo, kai jie būtini,

BPK 3 str. 1 d. 8 p. – įsiteisėjo nuosprendis dėl to paties kaltinimo, nutartis ar nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu,

BPK 3 str. 1 d. 9 p. – egzistuoja BK V skyriuje numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė,

BPK 212 str. 1 d. 4 p. – dėl mažareikšmiškumo veika nėra pavojinga,

BPK 417 str. 1 d. – privataus kaltinimo tvarka.

Taip pat jau buvo ne kartą minėta, kad kriminalinė statistika parodo tik teisėsaugai žinomus atvejus (tiksliau – tik dalį šių žinomų atvejų). Pavyzdžiui, paskutinio viktimologinio tyrimo duomenimis,⁵³ priklausomai nuo pavogto turto vertės ir vagystės aplinkybių, į policiją dėl patirtos vagystės kreipiasi tik nuo 25 proc. (smulkios asmeninės nuosavybės vagystės atvejais) iki 85 proc. (automobilio vagystės atvejais) Lietuvos gyventojų. Be to, ir pranešus policijai apie vagystę, kaip nusikalstamos veikos užregistruojama tik jų dalis (žr. *skyrių apie nusikalstamų veikų*

⁴⁹ Išskyrus totalitarines valstybes ar atskiras statistines manipuliacijas. Pvz., apie nusikalstamumo statistiką SSRS žr. *Serio, J.*, 1992.

⁵⁰ Žr. NPLC internetinį puslapį: Užregistruotos vagystės 1984-2006; <http://www.nplc.lt/stat/nus/nus14.htm>

⁵¹ Žr. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 50 str.

⁵² Žr. 22 išnašą.

⁵³ *Gečėnienė S., Kalpokas V., Malinauskaitė J., Mališauskaitė-Simanaitienė, S., Matijaškaitė A.*, 2007.

latentiškumą). Taigi faktas, kad Lietuvoje kasmet užregistruojama apie 40-50 tūkst. vagysčių yra tiesa, tačiau ji turi daug „bet“, kuriuos ištirti ir suvokti yra užduotis kriminologui. Netiesa būtų, pavyzdžiui, teigti, kad Lietuvoje per metus padaroma apie 50.000 vagysčių.

Visgi kriminalinė statistika yra svarbi kriminologinių tyrimų priemonė, taip pat analizės objektas. Šalyse, kuriose neatliekami arba atliekami retai kitokie empiriniai kriminologiniai tyrimai (eksperimentai, stebėjimai, apklausos ir kt.) kriminalinė statistika gali būti vieninteliu nusikalstamumą šalyje iliustruojančiu šaltiniu. Interpretuojant kriminalinę statistiką svarbu ne tik turėti mintyje aukščiau minėtus jos surinkimo proceso trūkumus ir fragmentinį jos pobūdį, bet ir korektiškai aiškinti (galimą) turimų skaičių prasmę.

Pagrindinės kriminalinės statistikos sąvokos:

Nusikalstamumas – nusikalstamų veikų ir juos padariusių asmenų visuma.⁵⁴

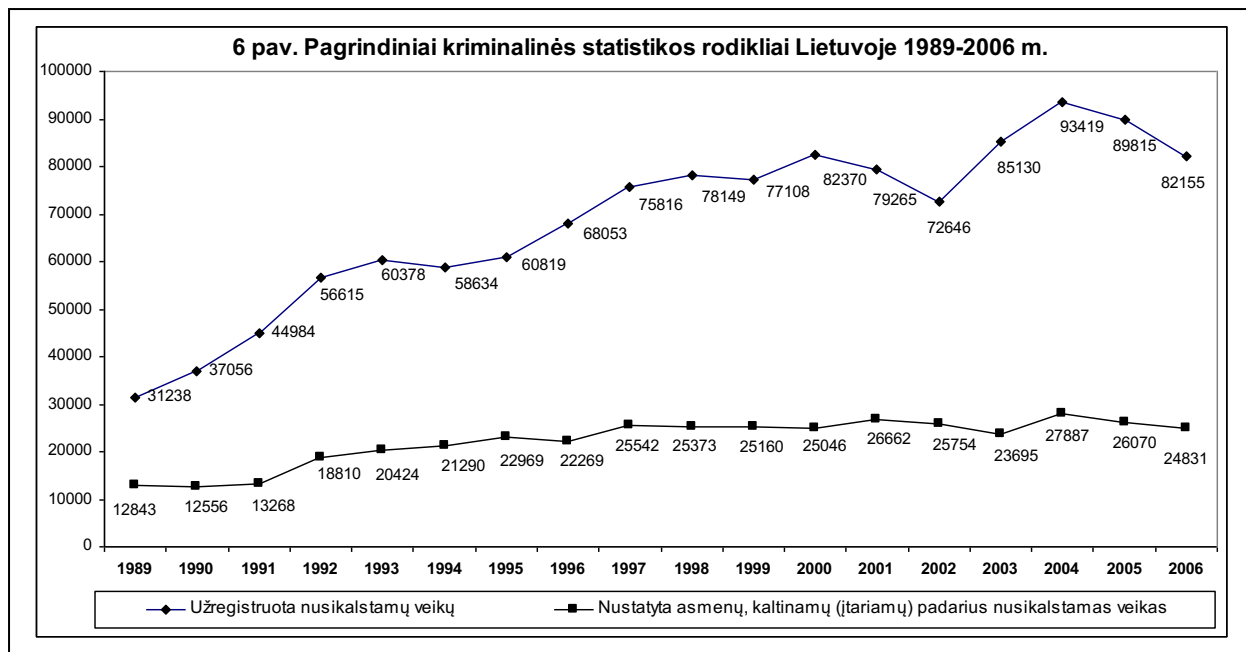
Nusikalstamumo **būklė** – nusikalstamų veikų paplitimas tam tikroje teritorijoje.

Nusikalstamumo **lygis** – užregistruotų nusikalstamų veikų ir (ar) išaiškintų nusikaltėlių santykis su valstybės ar jos dalies (pvz., konkretaus miesto ar rajono) gyventojų skaičiumi (dažniausiai – 100 tūkst. gyventojų).

Nusikalstamumo **struktūra** – kokybinė nusikalstamumo išraiška, jo sandara (pvz., visumos pasiskirstymas pagal padarytų atskirų nusikalstamų veikų rūšis, nusikalstamų veikų padarymu įtariamų (kaltinamų) asmenų pasiskirstymas pagal amžių, lytį, gyvenamąją vietą ir pan.)

Nusikalstamumo **dinamika** – nusikalstamumo būklės ir (ar) struktūros pakitimai per tam tikrą laiką.

Pagrindiniai kriminalinės statistikos rodikliai yra užregistruotos **nusikalstamos veikos** ir ištirti (išaiškinti, nustatyti) nusikalstamų veikų padarymu **kaltinami (įtariamai) asmenys** (žr. 6 pav.).⁵⁵ Šie, dvi skirtingas kriminalinės statistikos realybes parodantys rodikliai, neretai painiojami tarpusavyje, dar dažniau – paviršutiniškai ar net klaidingai interpretuojami.

Užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius, šių skaičių dinamika – įvairiose statistinėse ataskaitose ir žurnalistiniuose straipsniuose dažniausiai pateikiamas rodiklis, nors šis skaičius yra „jautriausias“ įvairiems, jau minėtiems vidiniams ir išoriniams registravimo (jų „atsiradimo“ statistinėse lentelėse) veiksniams, sąlygoms ir aplinkybėms. Kriminologiniai tyrimai rodo, kad

⁵⁴ Kriminologijoje galima rasti daug ir įvairių nusikalstamumo apibrėžimų, įskaitant ir nusikalstamumo kaip reiškio egzistavimo neigimą (esą tarp atskirų socialinių normų pažeidimų nėra jokio ryšio, todėl „nusikalstamumas“ neegzistuoja, galima kalbėti ir rašyti tik apie atskiras nusikalstamas veikas ar nuo socialinių normų nukrypstantį elgesį, atvejus ir pan.). Šioje vietoje į šią diskusiją sąmoningai nesiveliama, siekiant tik paaiškinti kriminalinėje statistikoje vartojamas sąvokas. Žr., pvz., Galinaitytė J., Rudzkiš T., 2005, p. 134-140.

⁵⁵ Visa statistika, jei nėra atskiros nuorodos, paimta iš Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro internetinio puslapio www.nplc.lt (Kriminologinė statistika).

maždaug 90 proc. atvejų šie skaičiai atsiranda dėl to, kad gyventojai kreipiasi į teisėsaugą, manydami, jog prieš juos buvo įvykdyta nusikalstama veika.⁵⁶ Likę 10 proc. tenka aktyviai teisėsaugos veiklai (ypatingai tam tikrų specifinių nusikalstamų veikų atvejais – kyšininkavimo, kontrabandos, narkotikų prekybos, finansinių ir ekonominių nusikalstamų veikų ir kt.). Nemaža dalis gyventojų nesikreipia į teisėsaugą, nes:

- nesitiki, kad nusikaltėlis bus pagautas ar (ir) jiems bus atlyginta žala;
- nepasitiki teisėsauga;
- nenori papildomų rūpesčių, kuriuos neišvengiamai sukels baudžiamasis procesas;
- neturi tam laiko;
- jų vertinimu, padaryta žala yra nedidelė;
- bijo nusikaltėlių keršto;
- nežino, kur kreiptis (pvz., vaikai seksualinio išnaudojimo atveju);
- nusikaltėliai yra jų pažįstami, artimieji ar asmenys, nuo kurių jie yra priklausomi;
- abejoja, ar konkretūs veiksmai buvo nusikalstama veika, ar ne (pvz., piniginės „dینگimo“ atveju, sukčiavimo atveju ir pan.);
- patys yra susiję su nusikalstamomis struktūromis;
- ir pan.

Įvairiose šalyse atlikti (dažniausiai – viktimologiniai) tyrimai⁵⁷ rodo, kad dėl aukščiau minėtų ir kitų priežasčių į policiją, paprastai, kreipiasi ne daugiau, kaip 50 proc. potencialių aukų. Be to, svarbu turėti mintyje nusikalstamas veikas, kuriose nėra aiškos konkrečios aukos, ją nustatyti sunku arba ja yra valstybė, visa visuomenė (nusikalstamos veikos valstybės tarnybai, ekonomikai, finansų sistemai, aplinkai, visuomenės saugumui ir kt.). Kaip jau minėta užregistruotų vagysčių pavyzdyje, net ir tais atvejais, kai nusikalstamas veikas patyrę asmenys visgi kreipiasi į teisėsaugą, jos nebūtinai bus užregistruotos kaip nusikalstamos (žr. taip pat *skyrių žemiau apie nusikalstamų veikų latentiskumą*), be to, ši skaičių, jo dinamiką lemia ir Baudžiamojo kodekso pakeitimai, galimos klaidos, teisėsaugos struktūrinės reformos ir t.t. Taigi, galiausiai galima kelti klausimą, ką gi parodo šis, taip dažnai pateikiamas užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius, jo dinamika? Ar jis bent iš dalies apibūdina nusikalstamumo paplitimą konkrečiame regione? Atsakymas į šį klausimą paliekamas patiems kriminologams ir kriminologėms.

Antras svarbus kriminalinės statistikos rodiklis yra **nusikalstamų veikų padarymu kaltinami (įtariamai) asmenys**. 6 pav. matyti, kad šis rodiklis Lietuvoje pastaruosius dešimtmečius keitėsi ne taip žymiai, kaip nusikalstamų veikų skaičius ir bet kuriuo atveju, bet kurioje šalyje jis visuomet yra mažesnis už užregistruotų nusikalstamų veikų skaičių. Tai suprantama – įtariamieji (kaltinamieji) statistikoje atsiranda tik ištyrus (išaiškinus) nusikalstamą veiką, nustačius kaltininką. Lietuvoje teisėsauga ištiria (išaiškina) apie 40 proc. užregistruotų nusikalstamų veikų – šis skaičius maždaug atitinka Europos vidurkį.⁵⁸ Viena iš priežasčių, kodėl pastarasis skaičius nesikeičia taip greitai, kaip užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius – teisėsaugos institucijų pajėgumų ribos ir galimybės – žymiai didėjant užregistruotų nusikalstamų veikų skaičiui, teisėsauga nėra pajėgi surasti (žymiai) daugiau nusikaltėlių. Ir priešingai – mažėjant užregistruotų nusikalstamų veikų skaičiui, nusikalstamų veikų padarymu įtariamų (kaltinamų) asmenų skaičius taip greitai nesumažėja, nes teisėsaugai atsiranda daugiau galimybių ištirti daugiau atvejų. Skirtumas tarp užregistruotų nusikalstamų veikų ir jų padarymu kaltinamų (asmenų) statistikos lemia ir galima nusikalstamų veikų daugetas bei grupiškumas. Kuo daugiau daugeto atvejų, tuo nusikalstamų veikų bus daugiau už kaltinamus (įtariamus) asmenis. Dažnesnis grupiškumas lemia at-

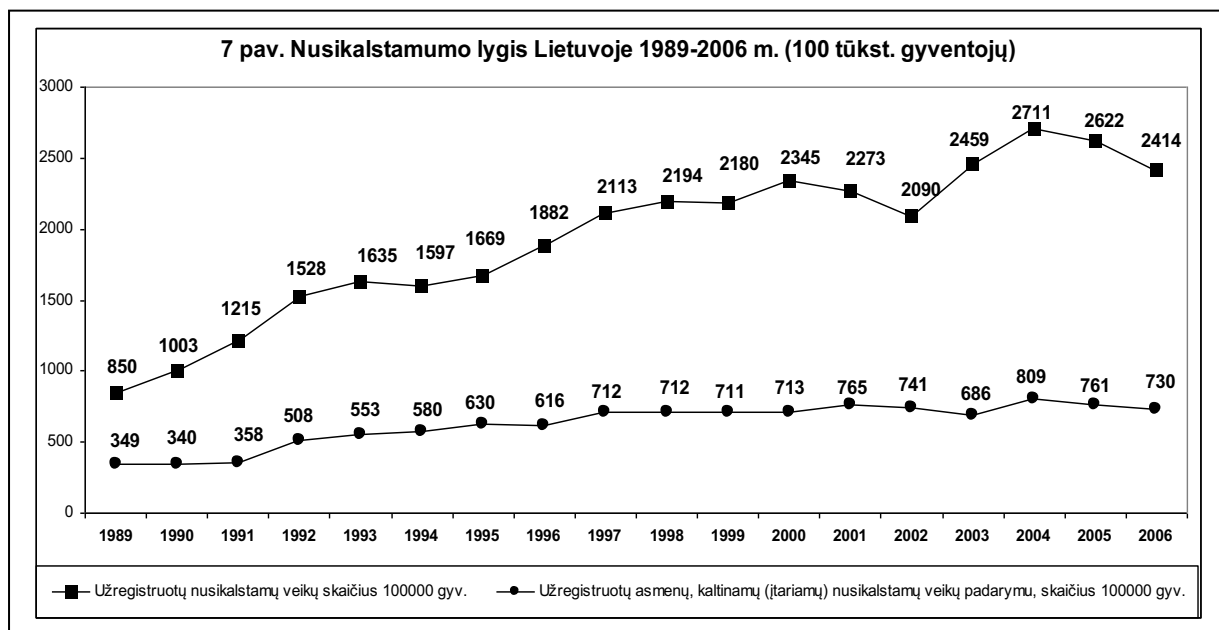
⁵⁶ Schwind H. D., 2004, p. 31.

⁵⁷ Taip pat ir Lietuvoje, žr. Gečėnienė S., Kalpokas V., Malinauskaitė J, Mališauskaitė-Simanaitienė, S., Matijaškaitė A., 2007.

⁵⁸ Svarbu pažymėti, kad vien vidurkio palyginimas rodo ne viską. Svarbiausia – kiek nusikalstamų veikų užregistruojama. Siekiant palankesnio ištirtų (išaiškintų) nusikalstamų veikų vidurkio teisėsauga linkusi neregistruoti smulkių, beviltiškų atvejų (vagysčių, sveikatos sutrikdymų ir pan.). Taigi norint palyginti ištirtų (išaiškintų) nusikalstamų veikų vidurkį, reikėtų ištirti ir šių veikų registravimo praktiką teisėsaugoje. Viktimologiniai tyrimai rodo, kad Lietuvoje teisėsauga taip elgtis linkusi dažniau, nei, pavyzdžiui, Vakarų Europos valstybėse. Žr. Gečėnienė S., Kalpokas V., Malinauskaitė J, Mališauskaitė-Simanaitienė, S., Matijaškaitė A., 2007.

virštinį procesą. Be to, svarbu atsižvelgti ir į galimai skirtingą registravimo laiką, pvz., veika gali būti užregistruota 2006 m. (gruodžio mėn.), o nusikaltėlis – 2007 m. (sausio mėn.).

Aukščiau aprašyti absoliutūs registruoto nusikalstamumo rodikliai. Norint sužinoti **nusikalstamumo lygį** – statistinį nusikalstamų veikų ar jų padarimų įtariamų (kaltinamų) asmenų santykį su šalies ar konkretaus regiono gyventojų skaičiumi, reikia pastariesiems „padalinti“ visas nusikalstamas veikas ir įtariamus (kaltinamus) nusikaltėlius. Kadangi jų santykinai nėra daug, jie paskaičiuojami 100 tūkst. gyventojų (žr. 7 pav.). Jei konkrečiame regione yra mažiau gyventojų nei 100 tūkst., palyginimo tikslais galima skaičiuoti 10 tūkst. ar dar mažesniame gyventojų skaičiui.⁵⁹

Nusikalstamumo lygis iš dalies leidžia palyginti registruotą nusikalstamumą įvairiuose regionuose, taip pat skirtingose šalyse (apie keblumus žr. 2 skyrių *Empirinių kriminologinių tyrimų metodika ir technika, lyginamieji metodai*). Šie rodikliai ypatingai svarbūs vertinant užregistruotų nusikalstamų veikų dinamiką – tam tikri pokyčiai galimi vien dėl gyventojų skaičiaus sumažėjimo ar padidėjimo. Nusikalstamumo lygis taip pat leidžia nuosekliau ir objektyviau įvertinti registruoto nusikalstamumo pokyčius – 100 tūkst. gyventojų tenkančių užregistruotų nusikalstamų veikų ir įtariamų (kaltinamų) asmenų neatrodo taip „grėsmingai daug“ (kaip dažnai mėgstama sakyti žiniasklaidoje), nei subjektyviai vertinant absoliučius skaičius. Visgi ir įvairių regionų lyginimas pagal nusikalstamumo lygį nėra tikslus, neatsižvelgus į tam tikrus regioninius ypatumus, pvz., urbanizacijos lygį, gyventojų pasiskirstymą pagal amžių ir pan.

Žemiau aptariami kai kurie kiti probleminiai kriminalinės statistikos aspektai.

Kriminalinės statistikos negalima lyginti, neatsižvelgus į struktūrinius regiono ypatumus. Savo laiku vienas Lietuvos sostinės laikraštis buvo išgudrinęs išrinkti saugiausius ir nesaugiausius Vilniaus miesto mikrorajonus, saugiausias ir nesaugiausias gatves, remdamasis kriminaline statistika (netgi ne nusikalstamumo lygiu, o tik absoliučiais nusikalstamų veikų skaičiais, t.y. neatsižvelgus į gyventojų skaičių viename ar kitame mikrorajone). Šis apgaulingas eksperimentas truko keletą metų, kol galiausiai (dėl nežinomų priežasčių) jo, atrodo, buvo atsisakyta. Šio „konkurso“ rezultatai visuomet (kas mėnesį) būdavo beveik tokie patys – nesaugiausias yra miesto centras arba kai kurie kiti tankiai apgyvendinti Vilniaus rajonai, saugiausias – vienas mikrorajonų miesto pakraštyje. Pažymėtina, jog toks saugių ir nesaugių miesto rajonų (ar vietų) suskirstymas yra daromas ir įmanomas, bet tik *ne kriminalinės statistikos, o latentinių nusikalstamų veikų tyrimais* (žr. skyrių žemiau). Toks miesto rajonų skirstymas, remiantis kriminaline statistika, yra paprasčiausia kriminologinė apgaulė, nes:

⁵⁹ Kitaip statistika būtų netiksli – santykiniai skaičiai būtų didesni už absoliučius.

- vienas svarbiausių faktorių, lemiančių nusikalstamo elgesio viename ar kitame regione paplitimą, yra gyventojų tankumas ir jų socialinis pasiskirstymas;

- nusikalstamą elgesį „stimuliuoja“ viešos erdvės, kuriose buriasi daug žmonių (kavinės, barai, stadionai, parkai, aikštės, autobusų, traukinių stotys, didelės parduotuvės, masinių koncertų bei kitų viešų susibūrimų vietos ir pan.); kai kurių nusikalstamų veikų atvejais yra būtinos tam tikros struktūrinės vietos sąlygos (pvz., akivaizdu, kad daugiausia nusikalstamų veikų valstybės tarnybai padaroma ten, kur dirba daugiausiai valstybės tarnautojų ar jiems prilygintų asmenų, o daugiausia nusikalstamų veikų aplinkai bus ten, kur yra tokio pavojau šaltinių ar (ir) saugomų teritorijų, daugiausia kontrabandos atvejų – pasienio rajonuose ir pan.);⁶⁰

- net ir skaičiuojant užregistruotų nusikalstamų veikų lygį, neatsižvelgiamą į „importuotą“ nusikalstamumą – pvz., kilus muštynėms tarp dviejų sporto klubo fanų ir užregistravus 20 sveikatos sutrikdymo atvejų, visi jie bus priskirti teritorijai, kurioje vyko muštynės – nepaisant to, kad realiai nė vienas muštynių dalyvis toje teritorijoje negyvena;

- padidėjęs užregistruotų nusikalstamų veikų skaičius gali būti atsitiktinis (pvz., padaugėjo vagysčių dėl intensyvios vienos grupuotės veiklos konkrečiame rajone);

- latentinė nusikalstamų veikų dalis gali būti pasiskirsčiusi neproporcingai kriminalinei statistikai;

- pasitikėjimas teisėsauga (pvz., konkrečiais policijos komisariatais) gali skirtis, lygiai taip pat, kaip ir jos darbo intensyvumas bei našumas – kuo teisėsauga geriau dirba, tuo nusikalstamų veikų gali būti⁶¹ užregistruojama daugiau;

- kriminologiniu požiūriu viena nesaugiausių vietų patiriamo smurto požiūriu visuomet yra asmens aplinka ir jį supantys žmonės (čia nutinka daugiausia fizinio, lytinio ir psichinio smurto atvejų), bet ne pats „rajonas“ ar gatvė.

Lygiai taip pat nekorektiškas kriminalinės statistikos išdėstymas **laiko požiūriu**, kai sudaromi taip vadinami nusikalstamų veikų „laikrodžiai“, pavyzdžiui, esą, statistiškai „Lietuvoje kas 30 valandų nužudomas žmogus“.⁶² Šiuo atveju užregistruotos nusikalstamos veikos padalinamos tam tikram laiko intervalui (dažniausiai – metams). Šis matematinis vidurkis neparodo realaus pavojaus tapti vieno ar kito nusikaltimo auka, nors savo deklaratyvumu to siekia. Šis 30 valandų intervalas siejamas su visa Lietuvos teritorija, tad akivaizdu, jog žmogus negali tuo pačiu metu būti „visoje Lietuvoje“, bet tik konkrečioje vietoje. Priklausomai nuo asmeninių savybių ir aplinkybių, užsiėmimo, buvimo vietos, paros laiko ir daugelio kitų faktorių asmeninė grėsmė tapti nusikalstamos veikos auka yra labai skirtinga. Pavyzdžiui, statistiniu požiūriu, jei asmuo yra vyras tarp 20 ir 50 metų, yra agresyvus, vėlų paros metą sėdi girtų draugų kompanijoje kaimo vietoje, grėsmė tapti nužudymo auka, atskaičiavus 30 valandų intervalą, jam yra žymiai didesnė, nei tamsiu paros metu sostinėje vaikštinėjančiai vienišai merginai. Dar vienas svarbus tokio skaičiavimo metodinis trūkumas – neatsižvelgiama į regiono gyventojų skaičių. Sudarant nusikalstamų veikų „laikrodį“ dideliuose regionuose (miestuose, rajonuose), turinčių daug gyventojų, nusikalstamų veikų padaroma daugiau – laiko intervalas, per kurį padaromas vienas ar kitas nusikaltimas, bus mažesnis. Ir priešingai, mažuose regionuose (pvz., Vindeikių kaime Širvintų rajone, kur gyvena 160 žmonių) per atitinkamus metus ar ilgesnį laikotarpį gali būti neužregistruota nė viena nusikalstama veika – kas „kriminalinio laikrodžio“ prizmėje, reikštų, kad jokios grėsmės iš viso nėra ir negali būti – o tai vėlgi yra netiesa. Pagal „kriminalinio laikrodžio“ logiką, Vilnius, kuriame nusikalstamumo lygis yra *didžiausias* visoje Lietuvoje (2006 m. 4452 nusikalstamos veikos 100 tūkst. gyventojų) būtų beveik tris kartus saugesnė vieta, nei visa Lietuvos

⁶⁰ Pagal nusikalstamumo lygį 100 tūkst. gyventojų Lietuvoje 2006 m. po Vilniaus (4452) antroje vietoje buvo pasienio miestelis Kalvarija (4067). Žr. <http://www.nplc.lt/stat/atas/ird/ekr/2006/ekr200612/ekr200612-1.htm>. Šioje vietoje galima paminėti dar vieną nusikalstamumo lygio rodiklio dilemą – jis yra didesnis už absoliutų užregistruotų nusikalstamų veikų skaičių tais atvejais, kai šalis (miestas, rajonas ar kita teritorija) neturi 100 000 gyventojų. 2006 m. Kalvarijoje iš viso buvo užregistruota tik 550 nusikalstamų veikų.

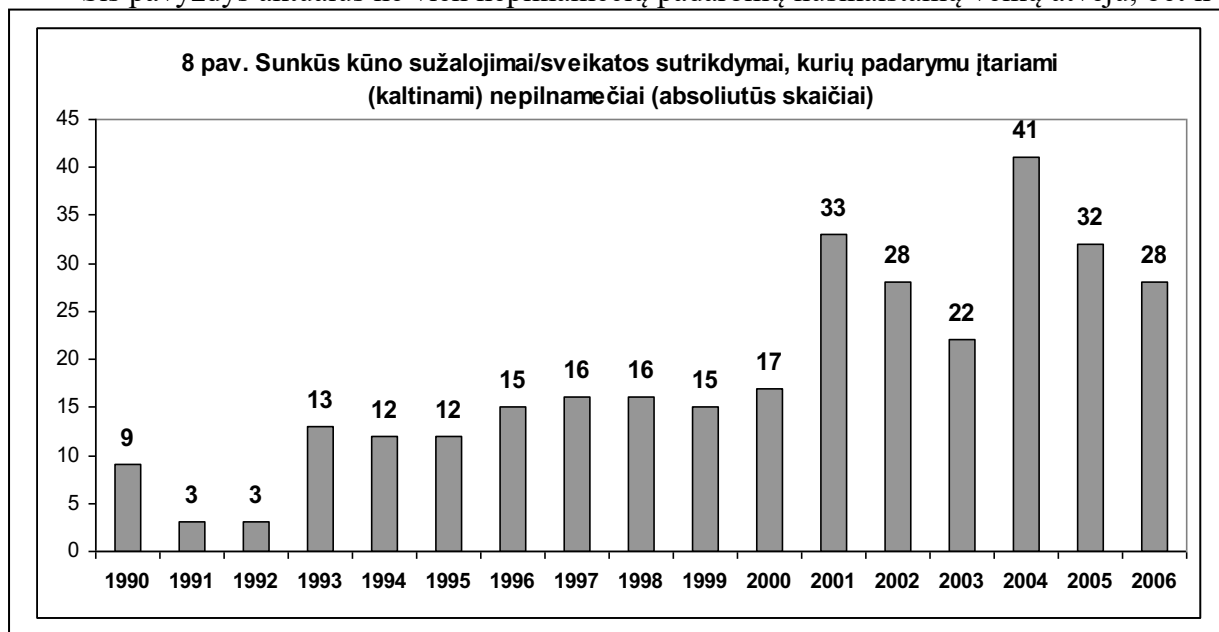
⁶¹ Būtent „gali būti“, nes nuoseklus ir kryptingas prevencinis policijos darbas konkrečioje bendruomenėje gali lemti ir realų nusikalstamų veikų mažėjimą. Tačiau, kaip taisyklė, intensyvesnė ir preciziška formali kontrolė lemia užregistruotų nusikalstamų veikų skaičiaus didėjimą.

⁶² 2006 m. Lietuvoje buvo užregistruoti 294 nužudymai. 365 (dienos per metus) x 24 (valandos per parą) / 294 (užregistruoti nužudymai) = 30 val.

teritorija (2006 m. 2414 nusikalstamų veikų 100 tūkst. gyventojų), nes Vilniuje per parą užregistruojamos vidutiniškai (tik) 68 nusikalstamos veikos (teoriškai – kas 20 minučių), o visoje kitoje Lietuvos teritorijoje – (net) 158 nusikalstamos veikos per parą (maždaug kas 8 minutes). Tai – manipuliavimo kriminaline statistika pavyzdžiai.

Lygiai taip pat sąmoningu ar sąmoningu manipuliavimu statistika galima pavadinti tos atvejus, kai vertinama **nedidelių absoliučių skaičių** dinamika, išreiškiant ją procentais. Pvz., galima teigti, kas 2004 m. užregistruotų sunkių sveikatos sutrikdymų, kurių padarymu įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai, palyginus su praėjusiais metais (2003 m.) padaugėjo beveik 100 proc., o palyginus su 1992 m. – beveik 1300 proc. Skaičiai atrodo „grėsmingai“. Tačiau absoliučiais skaičiais tai yra atitinkamai 41 (2004 m.), 22 (2003 m.) ir 3 (1992 m.), žr. 8 pav. 2006 m. tokių veikų, palyginus su 2004 m., sumažėjo (net!) 70 proc. – nuo 41 (tik!) iki 28.

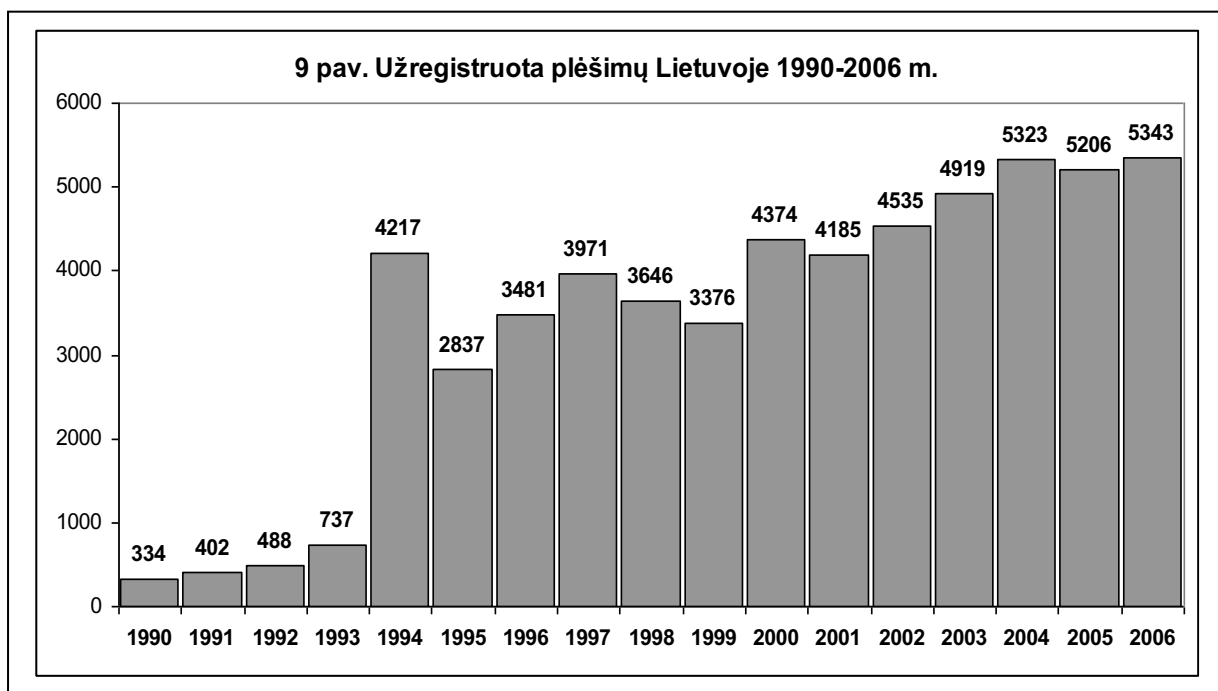
Šis pavyzdys aktualus ne vien nepilnamečių padaromų nusikalstamų veikų atveju, bet ir vi-

sais kitais atvejais, kai absoliutūs skaičiai nėra dideli⁶³ (nusikalstamumo struktūroje tai faktiškai negalioja tik turtinėms nusikalstamosioms veikoms). Svarbu pažymėti, jog toks manipuliavimas statistika apgaulingas ne vien matematiškai, bet ir dėl to, kad svyravimai tarp nedidelių absoliučių skaičių (užregistruotų nusikalstamų veikų) gali būti atsitiktiniai ir priklausyti nuo formalios socialinės kontrolės suintensyvėjimo ar sumažėjimo, pirminio nusikalstamos veikos kvalifikavimo niuansų, daugeto (kai vienas asmuo per trumpą laiką padaro daug nusikalstamų veikų), grupiškumo (pvz., kai viena grupuotė per trumpą laiką padaro daug nusikalstamų veikų), padidėjusio ar sumažėjusio pasitikėjimo teisėsauga ir pan.

Analizuojant kriminalinę statistiką, itin svarbu atsižvelgti į **Baudžiamojo kodekso pakeitimus ir kitas teises aplinkybes**. Pavyzdžiui, staigus plėšimų skaičiaus padidėjimas Lietuvoje 1994 m. buvo išimtinai Baudžiamojo kodekso reformos rezultatas – dalis anksčiau buvusių „atvirųjų vagysčių“, panaudojant fizinę prievartą, tapo „plėšimais“. Panašių atvejų yra buvę ir kitose nusikalstamų veikų sudėtyse. Be to, ir kai kurie Baudžiamojo proceso kodekso, taip pat kitų teisės aktų pakeitimai gali lemti statistinių užregistruoto nusikalstamumo skaičių didėjimą ar mažėjimą.

⁶³ Plačiau žr. Csaszar F., 1998, p. 113.

Paskutiniu netiksliai interpretuojamos statistikos pavyzdžiu gali būti „**imigrantų nusikalstamumas**“. Lietuvoje šis reiškinys (kol kas) nėra itin aktualus, nes čia visuomenė santykinai vienybė – Lietuvoje šaknų neturinčių kitataučių dalis yra labai maža. Visgi ši problema įdomi ne vien todėl, kad situacija Lietuvoje neišvengiamai keisis, bet ir dėl kriminologiniu požiūriu korektiško imigrantų (taip pat ir lietuvių) nusikalstamumo kitose šalyse vertinimo. Daugelyje Vakarų Europos šalių, kuriose gyvena ženkli imigrantų dalis, nusikalstamumo statistikoje imigrantai sudaro neproporcingai didesnę dalį, kitaip tariant, jie atsakingi už daugiau užregistruotų nusikalstamų veikų, nei jiems priklausytų pagal proporciją visuomenėje. „Kasdienio žinojimo“ lygmenyje formuojasi nuomonė, kad imigrantai iš esmės nusikalsta dažniau, kelia didesnę grėsmę. Kraštutiniu ir pačiu blogiausiu atveju šiuo „žinojimu“ remiasi ir radikalios dešinėsios politinės ir pseudopolitinės jėgos, teisėtais ar neteisėtais būdais mėginamos kovoti su „imigracijos problema“ ir imigrantais. Pastebint, kad imigrantai sudaro nemažą dalį tarp nusikalstamų veikų padarymu įtariamų (kaltinamų) ar tarp įkalintų asmenų, visgi teigti, kad jie visuomet nusikalsta dažniau už „nuolatinis šalies gyventojus“ nėra tikslu dėl šių priežasčių:⁶⁴

1) daugelyje šalių vien pats *buvimo imigrantu faktas gali būti vertinamas kaip nusikalstama veika* (neteisėtas valstybės sienos perėjimas, atitinkamų apribojimų nesilaikymas ir pan.); tokių nusikalstamų veikų nuolatiniai šalies gyventojai dažniausiai iš viso net negali padaryti;

2) imigruoja daugiausia *jauni žmonės*; daugelyje šalių, paskaičiavus, kiek nusikalstamų veikų padaro imigrantai ir kiek nuolatiniai tos pačios amžiaus grupės gyventojai, skirtumo beveik nebelyka;

3) imigrantai labiau matomi ir pastebimi, jiems taikoma *griežtesnė formali ir neformali socialinė kontrolė* – jie dažniau pastebimi darant nusikalstamas veikas, dažniau įskundžiami, rečiau gali „užglaistyti“ tokius atvejus pažintimis ar žalos atlyginimu, jiems taikomi griežtesnės bausmės ir griežtesni baudžiamieji procesiniai apribojimai;

4) imigrantai dažnai gyvena *sudėtingesnėje psichosocialinėje aplinkoje* – jiems dažnai ne tik materialiai, bet ir psichologiškai sunku integruotis; analogiškoje situacijoje esantys nuolatiniai gyventojai taip pat nusikalsta dažniau;

5) imigrantai gyvenimui dažniausiai renkasi *didesnius miestus* – juose nusikalstamumo vidurkis visuomet būna didesnis už šalies vidurkį.

Kitaip tariant, nusikalstamumo problemos „suvertimas“ vien imigrantams kriminologiniu požiūriu nėra korektiškas, nors iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti kitaip.

⁶⁴ Pagal *Kriminalität und Sicherheit*, 1995, p. 11-12.

Apibendrinant šį skyrių galima teigti, jog kriminalinė statistika yra svarbus kriminologinių tyrimų šaltinis, tačiau jo analizės pagrindu daromos išvados yra ganėtinai ribotos, būtina taikyti metodų kompleksą. Ne veltui kriminologijoje „nusikalstamumo statistika“ neretai vadinama nusikalstamumo kontrolės statistika, o ne nusikalstamų veikų statistika.

4. NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ LATENTIŠKUMAS

2 pav. buvo pavaizduota, kad užregistruotos nusikalstamos veikos sudaro tik realiai padaromų nusikalstamų veikų visumos ledkalnio viršūnę, o didžioji nusikalstamų veikų dalis lieka nežinoma teisėsaugos institucijoms. Tai – latentinės nusikalstamos veikos, kurių visuma dar vadinama latentiniu nusikalstamumu. Teoriniu ir praktiniu požiūriu pripažįstant latentinių nusikalstamų veikų buvimą, visgi kyla daug šio reiškinio analizės problemų. Pavyzdžiui, ar laikytina nusikalstama tokia veika, kuri buvo užregistruota, bet teisme dėl įrodymų trūkumo teisiamasis buvo išteisintas? Ar galima apskritai kokią nors neužregistruotą veiką laikyti nusikalstama, kai apie jos „nusikalstamumą“ galiausiai vis tiek turi nuspręsti teismas? Todėl dažnai, vengiant „latentinio nusikalstamumo“ sąvokos, neužregistruota nusikalstamų veikų dalis vadinama „socialiai suvoktu, bet neužregistruotu nusikalstamumu“.⁶⁵ Svarbu ir tai, kad šiuo atveju netgi pati sąvoka „latentinis nusikalstamumas“ (ar „latentiniai nusikaltimai“, „latentinės nusikalstamos veikos“) nėra tiksli, nes gali susidaryti įspūdis, kad egzistuoja kažkoks objektyvus nusikalstamumas, kurio viena (nežymi) dalis užregistruojama, o kita (didžioji) – ne. Iš tikrųjų mintyje šiuo atveju turime socialiai nepageidaujamą elgesį, kurio dalis tampa nusikalstamomis veikomis (persekiojama baudžiamąja tvarka), o kita – ne, t.y. taip ir lieka „tik“ socialiai nepageidaujamu elgesiu, bet ne „nusikalstamumu“ ar „nusikalstamomis veikomis“.

Visgi ši sąvoką kriminologijoje yra prigijusi, svarbu teisingai suvokti jos turinį. Taigi **latentinės nusikalstamos veikos** – tai teisėsaugos institucijoms nežinomos, neužregistruotos nusikalstamos veikos (svarbu jų nepainioti su neištirtomis ar neišaiškintomis nusikalstamomis veikomis, kurios teisėsaugai yra žinomos, bet neištiriamos (beišaiškinamos) dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių; tokių veikų yra apie 60 % nuo visų užregistruotų). Galima priminti, jog didžiąją dalį (apie 90 proc.) nusikalstamų veikų teisėsaugai tampa žinomomis (užregistruojamos) tuomet, kai į ją kreipiasi aukos, kitų asmenų nusikalstamais veiksmais (ar neveikimu) patyrusios fizinės, turtinės ar moralinės žalos. Likusią dalį veikų (tik apie 10 proc.) teisėsauga „sužino“ pati – organizuodama intensyvią formalią socialinę kontrolę (pvz., atlikdama operatyvinius veiksmus,⁶⁶ organizuodama reidus, reaguodama į gautą informaciją iš trečiųjų asmenų ir pan.). Todėl akivaizdu, jog užregistruotų nusikalstamų veikų dalis išskirtinai priklauso nuo aukų elgsenos ir pasitikėjimo teisėsauga. Kuo aukos rečiau bus linkusios kreiptis į teisėsaugą dėl laiko stokos, baimės, abejonių teisėsaugos kompetencija ar (ir) nešališkumu, nepasitikėjimo ir pan., tuo nusikalstamų veikų bus užregistruojama mažiau (apie šiuos faktorius plačiau žr. *skyrių aukščiau apie užregistruotų nusikalstamų veikų statistikos dviprasmybę*).

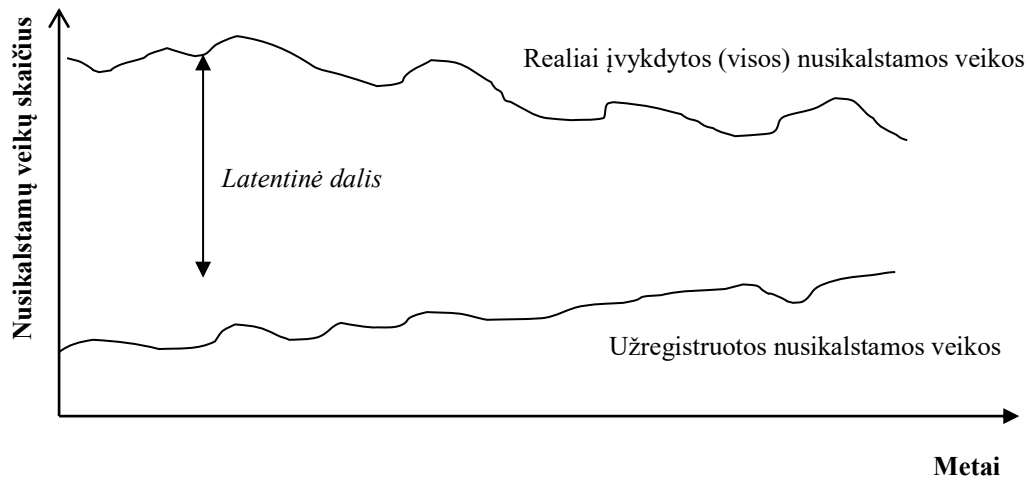
Gali būti, kad konkrečioje visuomenėje, mažėjant užregistruotų nusikalstamų veikų skaičiui,⁶⁷ realus nusikalstamumas didėja ir atvirkščiai – didėjant užregistruotų nusikalstamų veikų skaičiui, realus nusikalstamumas mažėja (žr. 6 pav.). Todėl viena iš svarbiausių kriminologinių tyrimų sričių yra latentinių nusikalstamų veikų paplitimo tyrimas, jų mastas, susidarymo priežastys, aukų elgsena ir jų santykis su teisėsaugos institucijomis. Apatinė linija (6 pav.) neparodo objektyvaus nusikalstamo elgesio paplitimo, tėra teisėsaugos institucijų veiklos rezultatas. Viršutinės linijos skaičius nustatyti sunkiau, kriminologiniais tyrimais gauti duomenys taip pat neatspindi objektyvios realybės. Tačiau visuotinai žinomi ir kriminologijos mokslo įrodyti keli dalykai: „viršutinė“ linija dažniausiai yra gerokai aukščiau už apatinę (1); abiejų linijų kitimo kryptis

⁶⁵ Žr. Kunz K.-L., 2004, p. 282.

⁶⁶ Operatyviniai veiksmai – tai operatyvinės veiklos priemonių, metodų, nusikalstamos veikos imitacijos modelio ar kontroliuojamojo gabenimo naudojimas. Operatyvinę veiklą reglamentuoja *Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas*.

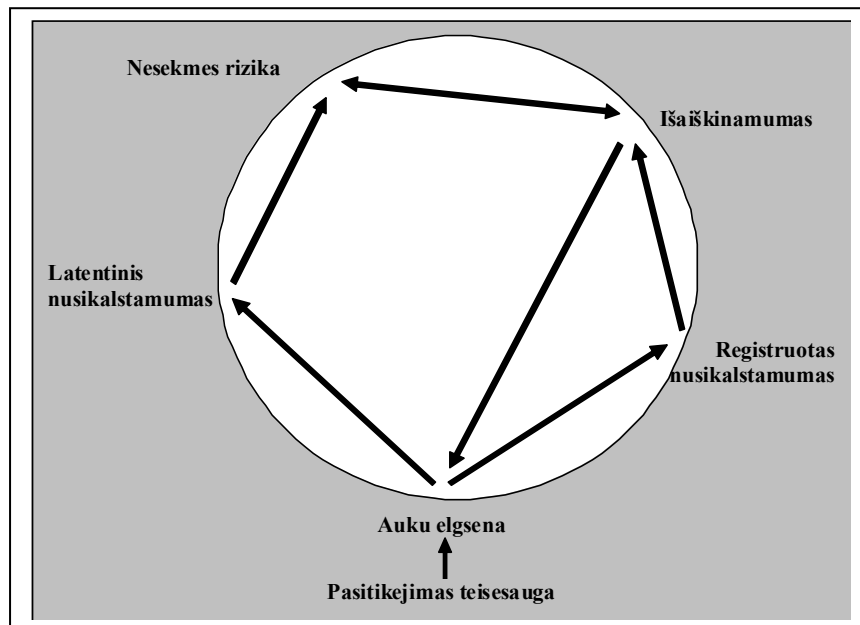
⁶⁷ Todėl itin keistai atrodo nuolatinis ir besąlyginis vidaus reikalų ministrų ir policijos komisarų „džiaugsmas“ mažėjančiu užregistruotų nusikalstamų veikų skaičiumi Lietuvoje ar atskiruose regionuose.

gali skirtis (2); viršutinė linija daugiau pasako apie realų nusikalstamo elgesio paplitimą (yra tikslesnė) nei apatinė linija (3).

6 pav. Teorinis realiai įvykdytų ir užregistruotų nusikalstamų veikų dinamikos ir jų santykio modelis

Latentinė dalis yra aukščiau užregistruotų nusikalstamų veikų linijos. Jos dydis priklauso nuo įvairių faktorių. Čia svarbus nusikalstamumo reiškinių kaip grįžtamojo ryšio mechanizmas, pavaizduotas 7 pav. Aukų pasitikėjimas teisėsauga lemia jų elgseną, ji lemia didesnę ar mažesnę užregistruoto ir latentinio nusikalstamumo dalį. Dalis užregistruotų nusikalstamų veikų išaiškinama (ištiriama), tai daro įtaką (kitų) aukų bei nusikaltėlių elgsenai (didina arba mažina pastarųjų nesėkmės riziką), kuriai įtakos taip pat turi didesnė ar mažesnė likusių latentinių nusikalstamų veikų dalis.

7 pav. Nusikalstamumo reiškinių grįžtamojo ryšio mechanizmas⁶⁸

Kriminologijos teorijoje išskiriamas **dirbtinis** ir **natūralus latentiškumas**. Dirbtinį latentiškumą sukuria pati teisėsauga, dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių neregistruodama nusikalstamų veikų. Ši tendencija Lietuvoje gerai buvo matyti ir kriminalinėje statistikoje iki 2003 m., kai policija registruodavo ir pareiškimus apie nusikalstamas veikas, kurių būdavo maždaug 2 kartus daugiau, nei realiai užregistruotų nusikalstamų veikų. Žinoma, tai nereiškia, kad visa ne-

⁶⁸ Schwind H.-D., 2004, p. 53.

užregistruota veikų dalis buvo realios nusikalstamos veikos, bet kaip rodo įvairūs kriminologiniai tyrimai, dirbtinis latentiškas dažnai susidaro dėl policijos nematomos perspektyvos ištirti (išaiškinti) nusikalstamą veiką (o tai be kita ko „gadina“ išaiškinamumo statistiką), subjektyvaus neigiamo aukos vertinimo (antipatijos), nuvertinamos realios žalos, laiko stokos, didelio darbo krūvio, prastų techninių sąlygų ir pan. Ir paskutinis viktimologinis tyrimas, kurio duomenis Teisės institutas apibendrina 2007 m., parodė, kad iš 10 nukentėjusiųjų į policiją vienokiu ar kitokiu būdu kreipiasi 5 asmenys, tačiau tik vienam iš jų nutikęs įvykis užregistruojamas kaip nusikalstama veika.⁶⁹

Natūralus latentiškas susidaro dėl aukų nepranešimų apie nusikalstamas veikas. Svarbu pažymėti, jog kartais takoskyra tarp dirbtinio ir natūralaus latentiškumo nėra žymi. Ji yra aki-vaizdi tais 5 atvejais iš 10, kai nukentėjusieji iš viso nesikreipia į policiją. Bet likusiais 4-iais atvejais teisėsaugai gali trūkti paties nukentėjusiojo aktyvumo (motyvacijos parašyti pareiškimą, atvykti į policiją, sugebėjimo atpasakoti, prisiminti buvusį įvykį ir pan.). Tokius atvejus sunku priskirti teisėsaugai žinomai ar latentinei nusikalstamų veikų daliai, taip pat dirbtiniam ar natūraliam latentiškumui.

Taip pat išskiriamas **dvigubas** arba **absoliutus latentiškas**. Jį sudaro nusikalstamos veikos, kurios netampa žinomomis ne tik teisėsaugai, bet ir latentinio nusikalstamumo tyrėjams. Nors nusikalstamų veikų latentiškumo tyrimo rezultatai neabejotinai parodo realesnį tokių veikų padarymo per konkretų laikotarpį mastą, jie vis tiek nėra ir negali būti visiškai objektyvūs. Dvigubas arba absoliutus latentiškas egzistuoja, nes:

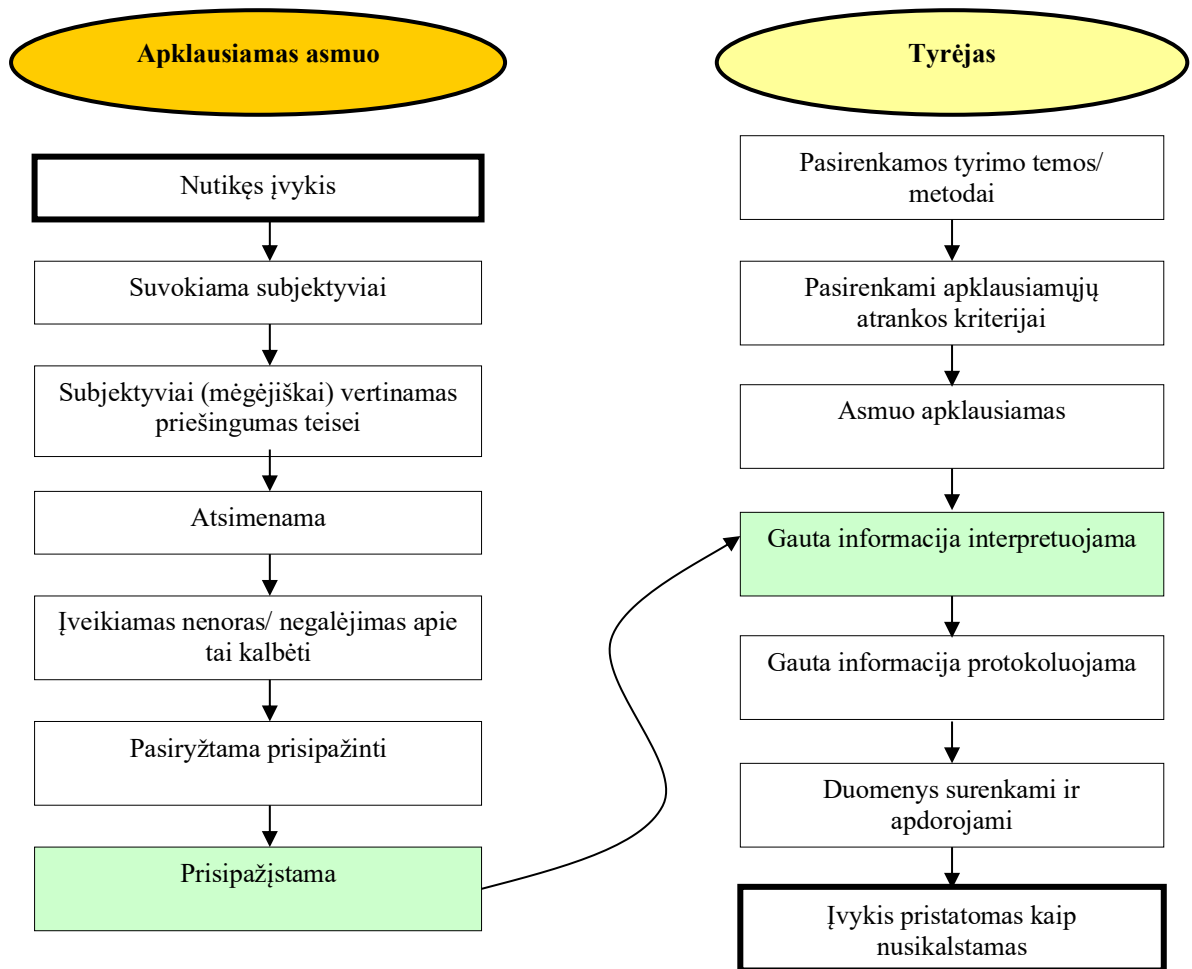
- faktiškai neįmanoma ištirti **atskirų socialinių grupių ar asmenų**, įskaitant ir pasižyminčių dažnu nusikalstamu elgesiu arba aukštu viktimišku, padarytą ar patirtą nusikalstamą elgesį (pvz., benamiai, beraščiai, prostitutės, kaliniai, kariai, asmenys su protine ar psichine negalia, maži vaikai, seni žmonės, aukščiausio lygio valstybės pareigūnai, tarnautojai, politikai, verslininkai ir pan.);

- latentinių nusikalstamų veikų tyrimai neduoda platesnės informacijos apie nusikalstamas veikas, kurias kaltininkas arba auka dėl vienos ar kitos priežasties **linkusi nuslėpti** (meluoja) (pvz. dėl gėdos, nepasitikėjimo, intymumo, baimės ar pan.) arba **sąžiningai klysta** (neprisimena, nežino, ar tai buvo nusikalstama veika, ar šiaip nelaimingas atsitikimas/įvykis, tam tikrų veiksmų nevertina kaip nusikalstamų, nors jie objektyviai tokiais buvo ar atvirkščiai ir pan.).

8 pav. pavaizduotas buvusio nusikalstamo įvykio dokumentavimo apklausomis procesas. Šiame modelyje pavaizduoti barjerai egzistuoja tiek apklausiant kaltininkus, tiek aukas, tiek liudininkus.

Nusikalstamos veikos (jų rūšys) pasižymi skirtingu latentišku – vienos jų, kaip taisyklė, užregistruojamos rečiau, kitos – dažniau. Kriminologijoje ilgą laiką buvo manoma ir teigiama, kad kuo nusikaltimas pavojingesnis, tuo jo latentiškas mažesnis. Pavyzdžiui, **nužudymai** laikyti mažiausiai latentiniais nusikaltimais. Vėliau tuo buvo suabejota, galima pateikti Lietuvos pavyzdį, kur kasmet užregistruojama apie 350 nužudymų. Bet: dingusiais be žinios laikomi apie 400 asmenų; kasmet užregistruojama apie pusantro tūkstančio savižudybių – didelė tikimybė, kad dalis asmenų nusižudė ne savo noru (privedimas prie savižudybės), galbūt buvo nužudyti. Iš maždaug 40 tūkst. kasmet Lietuvoje mirstančių asmenų beveik 20 proc. (t.y. apie 8 tūkst.) mirties priežastimi registruojamos išorinės priežastys (traumos, nelaimingi atsitikimai, apsinuodijimai). Kas žino, kiek iš šių atvejų galima įtarti kaip nužudymą? Pagal Vokietijoje prieš dešimtmetį atliktus tyrimus, kas antras tokios mirties atvejis buvo įvertintas kaip „įtartinas“, o kas ketvirtas – kaip beveik realus nužudymas; Lietuvoje tokia dalis reikštų apie 2 tūkst. atvejų). Su kūno sužalojimais paprasčiau – jei žmogus lieka gyvas, didesnė tikimybė, jog nusikaltimas bus užfiksuotas.

⁶⁹ Gečėnienė S., Kalpokas V., Malinauskaitė J., Mališauskaitė-Simanaitienė, S., Matijaškaitė A., 2007.

8 pav. Buvusio įvykio dokumentavimas apklausomis⁷⁰

Apibendrinamas latentinio nusikalstamumo tyrimus, žymus vokiečių kriminologas *Hans-Dieter Schwind* teigia,⁷¹ jog:

pirma, tirti galima tik tam tikrų nusikaltimų latentiškumą; tai yra masiškai paplitę nusikaltimai, kurie turi didelę įtaką nusikalstamų veikų statistikai: vagystės, sveikatos sutrikdymai, svetimo turto sunaikinimas ar sužalojimas, nelegalūs narkotikai ir kt.;

antra, užregistruojama mažesnė dalis nusikalstamų veikų, nei kad lieka neužregistruotų dalis, tai reiškia, kad iš esmės visų tirtų nusikaltimų latentiškumas yra didesnis, nei žinomoji jų dalis; taigi policijos pateikiama nusikalstamumo statistika yra tik „ledkalnio viršūnė“ visų realybėje padarytų nusikaltimų;

trečia, priklausomai nuo nusikaltimo rūšies, latentiškumas varijuoja; ypač dideliu latentiškumu pasižymi vagystės iš parduotuvių, vaikų seksualinis prievartavimas ir išnaudojimas, nusikaltimai, susiję su narkotikais, ekonominiai nusikaltimai, smurtiniai ir lytiniai nusikaltimai šeimoje, vandalizmas;

ketvirta, ypač dideliu latentiškumu pasižymi nesunkūs nusikaltimai, taip pat pasikėsinimai, palyginus su baigtais nusikaltimais;

penkta, ypač didelis latentiškumas yra tarp vaikų ir jaunimo nusikalstamumo;

šešta, jauni žmonės taip pat dažniau tampa nusikaltimų aukomis, nei kad pagyvenę žmonės;

⁷⁰ Pagal Kunz K.-L., 2004, p. 289.

⁷¹ Schwind H.-D., 2004, p. 46.

septinta, vyrai dažniau nusikalsta, nei moterys, tačiau jie taip pat dažniau tampa ir nusikaltimų aukomis;

aštunta, nusikaltėlių pastebimumas policijoje priklauso, visų pirma, nuo nusikaltamų veikų dažnumo (ir sunkumo): kuo daugiau padaroma nusikaltamų veikų, tuo didesnė tikimybė įkliūti policijai;

devinta, tai, kad tarp užregistruotų nusikaltimų merginų padarytų yra žymiai mažiau, nei vaikinų, atsispindi ir tarp latentinių nusikaltimų; tačiau tarp latentinių nusikaltimų šis santykis yra mažesnis, nei tarp užregistruotų;

dešimta, nusikalstamas elgesys būdingas visiems socialiniams sluoksniams, tačiau jo intensyvumas nėra vienodas; žemiausi socialiniai sluoksniai nusikalsta dažniau;

vienuolikta, aukos, kaip nepranešimo apie nusikaltimą priežastį dažniausiai mini nedidelę žalą; teisėsaugos veiklos neefektyvumas turi nežymią reikšmę (priešingai yra JAV);

dvylikta, latentinių nusikaltimų, padaromų miestuose ir kaimuose, santykis yra daugmaž toks pats, kaip ir užregistruotų nusikaltimų.

Lietuvoje nusikalstamo elgesio latentiskumo tyrimai buvo atliekami dar tarybiniais laikais, vis dažniau atliekami ir pastaraisiais metais. Tačiau tokias apibendrinančias išvadas daryti dar ganėtinai sudėtinga dėl nedidelio jų skaičiaus ir iš dalies skirtingų metodikų.

5. KRIMINOLOGINIŲ TYRIMŲ TEMOS (PAVYZDŽIAI)

Šiame skirsnyje pristatyti ir apžvelgti keli kriminologinių tyrimų temų pavyzdžiai. Šio pristatymo tikslas – atskleisti kai kuriuos kriminologinių tyrimų tematikos elementus. Leidinio pradžioje buvo minėta (žr. 1 skyrių *Kriminologijos dalykas*), kad šiuolaikinės kriminologijos interesų sritis labai plati – nuo bendriausių nusikalstamo elgesio bei jo kontrolės klausimų iki labai konkrečių lokalinių ir bendruomeninių problemų.⁷² Suprantama, kad visų jų apžvelgti ne tik neįmanoma, bet ir netikslinga. Čia pristatomi keli populiarūs ir reprezentaciniai kriminologinių tyrimų tematikos pavyzdžiai.

5.1. Vaikų ir jaunimo nusikalstamas elgesys

Vaikų ir jaunimo nusikalstamo elgesio fenomeno analizė buvo, yra ir neabejotinai išliks viena populiariausių kriminologijoje. Atsekti šios temos populiarumo priežastis nėra sudėtinga. Jas svarbu suvokti ir patiems tyrėjams – subjektyviai suvoktas tariamai objektyvus temos aktualumas, jos pasirinkimas tegali būti „plaukimas pasroviui“, o tai atbukina mokslinių įžvalgų „ie-tis“. Paminėtini šie kriminologinės vaikų ir jaunimo nusikalstamo elgesio analizės populiarumo veiksniai:

- nuo normos nukrypstantis elgesys **būdingas jauno amžiaus žmonėms**; įvairūs kriminologiniai tyrimai rodo, kad jaunystėje absoliuti dauguma žmonių bent kartą buvo pasiėlgę taip, ką išvertus į baudžiamosios teisės kalbą, būtų galima pavadinti (sunkesnėmis ar lengvesnėmis) nusikalstamomis veikomis;⁷³ didžioji dalis tokių poelgių lieka teisėsaugai nežinoma, o sulaukus tam tikro amžiaus dažniausiai savaime nustoja elgtis nusikalstamai;

- tarp užregistruotų (į teisėsaugos akiratį patekusių) nusikaltėlių **jaunimas sudaro neproporcingai didesnę dalį**, palyginus su visos visuomenės pasiskirstymu pagal amžių;⁷⁴ ši konstatacija būdinga visoms modernioms (post)industrinėms valstybėms;

- jaunimo nusikalstamas elgesys dažniausiai būna **neįmantrus, paprastas ir lengvai suvo-kiamas** (dažniausiai – vagystės, plėšimai, viešosios tvarkos pažeidimai, muštinės ar kitoks kon-

⁷² Žr. pvz., Kaiser G., Kury H., 1993.

⁷³ Palyginus įkalintų ir laisvėje esančių jaunuolių nusikalstamo elgesio intensyvumą, dažnai nustatoma, kad tarp nu-teistų jaunuolių jis yra didesnis (prisipažįsta padarę daugiau nusikaltamų veikų), nei tarp laisvėje esančių. Tai rodo, kad formali socialinė kontrolė nevyksta „aklai“, yra didesnė tikimybė, kad bus „atsirinkti“ intensyvesniu nusikals-tamu elgesiu pasižymėję jaunuoliai (Schaffstein, F., Beulke, W., 1998, p. 11); žr., pvz., Ziehlke, B., 1993, p. 59.; Alb-recht, P.-A., 1993, p. 18.; Böhm, A., 1996, p. 23.; Schaffstein, F., Beulke, W., 1998, p. 11; Drakšienė, A., 1998, p. 32-53.

⁷⁴ Plačiau žr. Sakalauskas, G., 2007; Sakalauskas, G., 2007a; Müller-Dietz, H., 1994, p. 143 ir toliau.

fliktinis smurtas), jis ne tik lengviau, palyginus su suaugusiųjų daromais nusikaltimais, ištiriamas (išaiškinamas) teisėsaugos, bet ir lengviau tiriamas kriminologinių tyrimų metodikos priemonėmis;

- atskiri vaikų ir jaunimo nusikalstamo elgesio atvejai, žiniasklaidos padaromi rezonansiniai, **sukelia stiprų atgarsį visuomenėje**; iš vaikų ir jaunimo visuomenė dažniausiai reikalauja daugiau, nei yra ji pati, transformuojami tam tikri didesni lūkesčiai ir neišsipildžiusios dabarties trūkumai; socialinis ir politinis jautrumas sukelia ir mokslinį interesą.

Itin populiarios, kriminologiniu požiūriu įdomios yra jaunimo apklausos apie patirtus ir pačių padarytus nusikalstamus veiksmus. Jaunimo latentinio nusikalstamumo (taip pat ir smurtinio) kriminologiniai ir interdisciplininiai tyrimai mokslo pažanga suinteresuotose ir besirūpinančiose valstybėse atliekami jau maždaug penkiasdešimt metų. Jų rezultatai privertė pakeisti daug stereotipų apie jaunimo elgseną, padėjo vystant atitinkama ideologija paremtas prevencijos ir intervencijos programas, padarė didelę įtaką teisės normoms, reglamentuojančioms jaunimo teisinį statusą, ypatingai baudžiamąją atsakomybę.⁷⁵

Nors Vakarų Europoje ir Šiaurės Amerikoje tokie tyrimai atliekami jau seniai, Lietuvoje toks pirmas tarptautinis (lyginamasis)⁷⁶ ir išsamus tyrimas buvo atliktas 2002 m., vykdant bendrą tarptautinį kriminologinių tyrimų projektą, kuriame dalyvavo ir Teisės institutas.⁷⁷

Tyrimu buvo siekiama ištirti tokius aspektus ir dimensijas:

- Jaunimo socialiniai demografiniai duomenys ir socializacijos sąlygos;
- Smurto patirtis šeimoje ir mokykloje;
- Savivertės jausmas, sąmoningumas ir savikontrolė;
- Subjektyvi ateities baimė ir perspektyvos
- Empatija, konfliktų sprendimo būdai;
- Emocionali, kognityvi ir bihevioristinė nusikaltimų baimė;
- Nusikaltimų aukų patirtis ir reakcijos;
- Individualizacija, dezintegracija, anomija;
- Smurtinio elgesio akceptavimas;
- Informacija apie padarytus nusikaltimus.

Šio tyrimo duomenys surinkti pagal apklausos anketą, kurios pirminį variantą parengė Vokietijos Žemutinės Saksonijos kriminologinių tyrimų institutas (*Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen (KFN)*), remdamasis kitais tarptautiniais (daugiausia JAV atliktais) tyrimais bei metodika. Anketoje buvo 86 klausimai (31 psl.), kurie leido ištirti įvairius moksleivių nusikalstamo elgesio faktorius. Pagal šią anketą nuo 1998 metų standartizuoti tyrimai buvo atlikti daugiau nei penkiolikoje Vokietijos miestų, taip pat ir Greifsvalde⁷⁸, kur 2002 m. Ernst-Moritz-Arndt universiteto Teisės ir valstybės mokslų fakulteto Kriminologijos katedros iniciatyva anketa buvo modifikuota ir pradėtas tarptautinis tyrimas „*Mare Balticum*“ Baltijos jūros regiono šalyse, gavus dalinį finansavimą iš Meklenburgo-Vorpomeranijos žemės Švietimo, mokslo ir kultūros ministerijos. Projekte be Teisės instituto ir Greifsvaldo universiteto Kriminologijos katedros (vedėjas ir projekto vadovas *Prof. Dr. Frieder Dunkel*) taip pat dalyvavo Estijos (Tartu), Lenkijos (Ščecino), Norvegijos (Oslo), Rusijos (Peterburgo), Suomijos (Helsinkio) ir Švedijos (Stokholmo) universitetai bei mokslinių tyrimų institutai. Tokiu būdu pirmą kartą tarptautiniu mastu buvo renkami duomenys, leidę palyginti latentinį jaunimo nusikalstamumą, smurto formas, mastus bei priežastis iš kaltininkų ir aukų perspektyvos Lietuvoje ir minėtose šalyse.

⁷⁵ Žr., pvz., Gečėnienė S., Jatkevičius A., Michailovič I., Sakalauskas G., 2001.

⁷⁶ Pažymėtina, kad moksleivių ir kitų nepilnamečių apklausos bei interviu buvo plačiai taikomi ir anksčiau, atliekant kriminologinius ir kitus tyrimus (žr. G. Babachinaitės, A. Čepo, A. Dapšio, A. Drakšienės, A. Jatkevičiaus, J. Galinaitytės, S. Gečėnienės (*Justickajos*), I. Michailovič, V. Pavilonio, J. Stašinsko, E. Vileikienės ir kitų mokslininkų darbus).

⁷⁷ Plačiau žr. Gečėnienė S., Kalpokas V., Kietytė L., Sakalauskas G., Valatkevičius D., 2004.

⁷⁸ Žr. Dunkel F., Geng B., 2003; taip pat Dunkel F., Geng B., 2002.

Visose šalyse apklausta maždaug 1.000 devintųjų klasių mokinių, kurių amžius vyravo tarp 13 ir 17 metų, besimokančių įvairių formų bendrojo lavinimo mokyklose, pagal galimybes reprezentatyviai išskirtų pagal socialinį statusą, gyvenamąją ir mokymosi vietą bei tautybę.

Lietuvoje (Vilniuje) duomenys buvo renkami 2002 m. rugsėjo-gruodžio mėnesiais. Iš viso Vilniaus miesto bendrojo lavinimo mokyklose (jaunimo, pagrindinėse, vidurinėse mokyklose bei gimnazijose) buvo užpildytos 1.007 galiojančios anketos.

Pagal Vilniaus miesto švietimo skyriaus pateiktą Vilniaus miesto bendrojo lavinimo mokyklose 2002-2003 mokslo metų pradžiai besimokančių mokinių sąrašą, iš viso jų buvo 80.638. Iš jų – 7.567 besimokantys devintoje klasėje: 5.110 (67 proc.) vidurinėse mokyklose, 2.029 (27 proc.) gimnazijose, 371 (5 proc.) pagrindinėse mokyklose, 57 (1 proc.) jaunimo mokyklose. Pagal mokomąją kalbą devintųjų klasių mokiniai buvo pasiskirstę taip: 4.853 (64 proc.) lietuvių kalba, 1.729 (23 proc.) rusų kalba, 968 (13 proc.) lenkų kalba, 17 baltarusių kalba. Pagal šiuos duomenis buvo paskaičiuota, kiek proporcingai mokinių reikia apklausti atitinkamose mokyklose (pagal mokyklos pobūdį ir mokomąją kalbą). Konkrečios mokyklos (viso – 21) buvo atrinktos pagal mikrorajonus (kiek įmanoma skirtingus pagal geografinę padėtį Vilniaus mieste) ir iš viso mokykloje besimokančių mokinių skaičių (santykinai nedidelį, vidutinį ir didelį). Rusų ir lenkų kalba mokančiose mokyklose mokiniams buvo pateiktos anketos rusų ir lenkų kalbomis.

Vilniuje atliktas tyrimas atskleidė, kad kas ketvirtas moksleivis pateisina smurtinį elgesį. Tarp turinčiųjų teigiamą nuostatą smurto atžvilgiu daugiau negu pusė (53,3 proc.) buvo padarę bent vieną smurtinį arba nesmurtinį nusikaltimą. Kas trečias moksleivis bent kartą gyvenime buvo tapęs smurtinio nusikaltimo auka. Beveik 50 procentų apklaustųjų teigė smurtą patyrę bent kartą per pastaruosius 12 mėnesių. Policijai apie patirtą smurtą pranešė tik 9,8 procento nukentėjusiųjų. Vaikai ir jaunuoliai, patyrę smurtą, dažniausiai apie tai papasakojo savo bendraamžiams ir daug rečiau suaugusiesiems. Iš suaugusiųjų dažniausiai pasitikima tėvais. Respondentai mokyklą pripažino viena saugiausių vietų. Geležinkelio bei autobusų stotis, Vilniaus centras, mokinių gyvenamasis mikrorajonas (ypač tamsiu metu), nepilnamečių teigimu, buvo nesaugiausios vietos. Maždaug pusė apklaustų moksleivių vaikystėje patyrė smurtą namuose ir daugiau negu trečdalis (35,8 proc.) jį patyrė iš tėvų per pastaruosius metus. Apklausos duomenys parodė, jog kas ketvirtas iš smurtą šeimoje patyrusių moksleivių mušė arba spardė kitą mokinį, grasino, užkabino ar kur nors buvo jį uždaręs. Tuo tarpu tik 12–14,7 proc. moksleivių, šeimoje nepatyrusių smurto, buvo taip elgęsi ar aktyviai padėję atlikti tokius veiksmus.

Su visu tyrimu galima susipažinti Teisės instituto bibliotekoje.⁷⁹ Minėta, kad pirminė šio tyrimo anketa buvo parengta Vokietijos Žemutinės Saksonijos kriminologinių tyrimų institute (*Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen (KFN)*), kuris 2002 m. paskelbė išsamią šio tyrimo ataskaitą.⁸⁰ Žemiau pateikiamos kai kurios šio tyrimo išvados:

- *Smurtas tarp jaunimo yra paplitęs ir didžioji jo dalis lieka latentiška.*

25 proc. jaunimo per 1999 m. tapo smurto aukomis viešose vietose. Vaikiniai, išskyrus lytinius nusikaltimus, žymiai dažniau tampa smurto, ypatingai sveikatos sutrikdymų, aukomis. Apie didžiąją nusikalstamų veikų dalį jaunimas nepranešė policijai – tik apie 13,3 proc. atvejų buvo užregistruota policijoje.

- *Smurto atvejai dažniausi pačios jaunimo grupės viduje.*

Dauguma kaltininkų (94 proc.), smurtavusių prieš jaunimą, buvo jaunesni nei 21 metų, 2/3 – jaunesni nei 18 m. Virš 80 proc. buvo vaikinai ir beveik 4/5 veikė grupėmis.

- *Jaunimas visgi subjektyviai jaučiasi pakankamai saugiai.*

Didžioji dalis jaunimo privačioje erdvėje (namuose, mokykloje) jaučiasi labai saugiai. Taip pat ir nukentėti nuo nusikaltimo viešojoje vietoje, savo gyvenamajame rajone nakties metu bijo tik nežymi dalis jaunų žmonių.

- *Smurtas yra dažnas šeimoje.*

Beveik pusė visų jaunuolių nurodė, kad vaikystėje buvo patyrę smurtą, 9 proc. nurodė, kad smurtas buvo itin sunkus. 5 proc. sunkų tėvų smurtą patyrė jau būdami jaunuoliais, per paskuti-

⁷⁹ Plačiau žr. Gečėnienė S., Kalpokas V., Kietytė L., Sakalauskas G., Valatkevičius D., 2004.

⁸⁰ Pagal Wilmers N., Enzmann D., Schaefer D., Herbers K., Greve W., Wetzels P., 2002.

nus dvylika mėnesių. Esant sunkiai finansinei ir socialinei tėvų padėčiai (pvz., bedarbiystė, gyvenimas iš pašalpų), tėvų smurtas yra dažnesnis.

- *Jaunimo nusikalstamumas yra plačiai paplitęs.*

Maždaug 2/3 jaunimo, jų pačių teigimu, per paskutinius dvylika mėnesių įvykdė mažiausiai vieną nusikalstamą veiką. Ypatingai paplitę smulkūs turtiniai nusikaltimai. Smurtinius nusikaltimus padarė 15,7 proc. jaunimo. Maždaug 3,8 proc. jaunimo būdingas itin dažnas recidyvas, tai atitinka ir kitų tyrimų rezultatus. Vaikiniai (23,6 proc.) maždaug tris kartus daugiau padaro smurtinių nusikaltimų nei merginos (8,2 proc.). Jei šeimos finansinė padėtis ir jaunimo lavinimosi galimybės yra nepalankios, smurto rizika didėja.

- *Smurtas dažnas mokykloje.*

Ketvirtadalis mokinių kasmet tampa smurto mokykloje aukomis, beveik dešimtadalis – sunkaus smurto aukomis. Itin sunkaus smurto atvejai yra palyginus reti, dominuoja žodinė agresija ir socialinė atskirtis. Maždaug 30 proc. jaunuolių būna kaltininkais, iš kurių pusė galėtų būti apibūdinta kaip itin aktyvūs.

- *Smurto rizika didėja, jei mokytojai, mokinių požiūriu, rodo per mažai dėmesio smurtiniams įvykiams.*

Penktadalis (20,2 proc.) mokinių mano, kad mokytojai iš esmės ignoruoja smurto atvejus. Tarp tokių, kurie taip mano, yra daugiau smurto aukų ir smurto kaltininkų. Taip pat yra sąsajų tarp socialinio klimato mokykloje, mokinių ir mokytojų santykių kokybės bei smurto paplitimo. Kuo pirmieji yra geresni, tuo smurto yra mažiau.

- *Neteisingas auklėjimas turi žymių pasekmių.*

Auklėjimo stilius turi reikšmingą efektą individualių socialinių kompetencijų vystymuisi, tokių kaip empatija, gebėjimas spręsti konfliktus, savęs vertinimas ir ypatingai savikontrolė, taigi turi įtakos ir nusikalstamam elgesiui. Jaunuoliai, kurie vaikystėje patyrė smurtą, arba kuriems trūko emocinio ryšio su tėvais ar jų priežiūros, dažniau elgiasi nusikalstamai. Tai itin pastebima sunkių turtinių ir smurtinių nusikaltimų atvejais, mažiau reikšminga jaunimui tipiškiems smulkiems nusikaltimams, kurie turbūt susiję su bendrais jaunimo vystymosi fenomenais bei epizodiškais socialiniais ir ekonominiais faktoriais.

- *Mokyklos nelankymas yra nusikalstamo elgesio rizikos faktorius.*

Atsitiktinis mokyklos nelankymas yra plačiai paplitęs: daugiau nei pusė apklaustųjų nurodo, kad kartas nuo karto neina į mokyklą, nors tai turėtų daryti. Ilgalaikis mokyklos nelankymas (5 ir daugiau dienų), būdingas beveik 15 proc. mokinių, susijęs su probleminiais socialiniais ir šeiminiiais faktoriais. Mokyklos nelankymas yra svarbus nusikalstamo elgesio faktorius, net ir atsižvelgus į kitus socialinius ir šeiminius įtakos veiksnius.

5.2. Viktimologiniai tyrimai

Jau minėta, jog viktimologiniais tyrimais analizuojama ne tik formalių aukų (nukentėjusiųjų), bet ir neformalių (visų, jų vertinimu patyrusių nusikalstamų veikų) aukų kriminologinė problematika (žr. 1 skyrių *Kriminologijos dalykas, viktimologija*).

Išskiriama keletas siauresnių temų:

- nusikalstamų veikų baimė, saugumo jausmas, jų santykis su realiu pavojumi tapti nusikalstamų veikų auka; pastebėta, jog baimė tapti nusikaltimo auka dažnai yra neproporcingai didesnė, nei statistinis pavojus;⁸¹ įdomu tai, kad didėjantis saugumas, objektyviai plečiant apsaugos nuo įvairių pavojų priemones, lemia didėjančią subjektyvų saugumo poreikį⁸²
- (seksualinis) smurtas prieš moteris, moterų išnaudojimas;
- (seksualinis) smurtas prieš vaikus, vaikų išnaudojimas;⁸³
- pagyvenusių žmonių viktimizacija;⁸⁴

⁸¹ Kaiser G., Kury H., 1993, p. 2.

⁸² Ten pat, p. 4. Žr. taip pat Dobryninas A., Gaidys V., 2006, p. 25-30.

⁸³ Žr., pvz., Furnissas F., 2002; Karmaza E., 2004; Dapšys A., Sakalauskas G., 2005; Povilaitis R., Valiukevičiūtė J., 2006; Sakalauskas G., Ūselė L., 2007, p. 7-54.

- aukos vaidmuo nusikalstamo elgesio situacijose;⁸⁵
- neutralizacijos technika (nusikalstamų veiksmų pateisinimas);
- aukų elgsena pranešant apie nusikalstamas veikas;
- aukų elgsenos vaidmuo skiriant bausmę;
- viktimizacijos rizika ir jos mažinimas;
- žalos atlyginimo būdai ir galimybės;
- susitaikymas (mediacija) ir jo poveikis;⁸⁶
- viktimizacijos pasekmės;
- pagalbos aukoms programos, jų veiksmingumas;
- ir kt.

5.3. Bausmių taikymo praktika, bausmių efektyvumas

Kaip teigia vienas žymiausių šiuolaikinių Vokietijos baudžiamosios teisės žinovų (šiuo metu – Vokietijos Konstitucinio teismo teisėjas) *Winfried Hassemer*, „šiais ir artimiausiais laikais baudžiamoji teisė yra ir bus institucija, uždedanti tik iš dalies žinomas naštas, kurių gydymas poveikis tėra epizodinis, nuolat reikia baimintis neveiksmingumo svarbiausiose srityse ir kurioje negali būti nė kalbos apie aktualių pavojų ar būsimų pasekmių kontrolę (versta aut.)“.⁸⁷ Kitaip tariant, pabrėžiamas baudžiamosios teisės ribotumas ir dažniausiai neigiamas socialinis poveikis, kuris turėtų (galėtų) būti minimizuojamas, atsižvelgiant į kriminologijos mokslo įžvalgas.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų Rytų Europos valstybių, laisvės atėmimas tebėra dažniausiai taikoma bausmė už nusikalstamas veikas. 1991-2002 m. ji buvo taikoma maždaug 40-45 % nuteistų asmenų, likusiai daliai laisvės atėmimo bausmės vykdymas būdavo atidedamas.⁸⁸ Situacija kiek pasikeitė priėmus naująjį Baudžiamąjį kodeksą, įsigaliojusį 2003 m. gegužės 1 d., kuriame buvo įtvirtintos aštuonios savarankiškos bausmės, iš kurių trys (viešieji darbai, laisvės apribojimas, areštas) visiškai naujos savo forma ir turiniu. Taikant naująjį Baudžiamąjį kodeksą laisvės atėmimo bausmė sudaro apie 30-35 %, ⁸⁹ o naujos bausmės tapo ne tikromis laisvės atėmimo bausmės alternatyvomis, bet pakeitė laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimą, kuris pastaraisiais metais tesudaro apie 15-20 %. Baudos dalis 2005-2006 m. padidėjo iki 30 %, – tai itin pozityvi tendencija, areštas ir laisvės apribojimas sudaro maždaug po 10 % paskirtų bausmių struktūroje. Dar vienas svarbus pastebėjimas – mažėja absoliutus nuteistų asmenų skaičius, nors nusikalstamų veikų padarymu kaltinamų (įtariamų) asmenų skaičius pastaruosius 10 metų beveik nesikeičia ir siekia maždaug 25.000. Tai rodo, kad baudžiamosios justicijos sistema plačiau ir dažniau naudojasi baudžiamajame procese numatytais galimybėmis išspręsti bylą be formalaus kaltininko nubaudo kriminaline bausme (pvz., kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius ir kt.).⁹⁰

⁸⁴ *Uscila R.*, 2005, p. 134-140.

⁸⁵ Pagal *Schwind H.-D.*, 2004, p. 375; žr. taip pat *Uscila R.*, 2005.

⁸⁶ Žr. *Sakalauskas G.*, 1998, p. 71-80; *Michailovič I.*, 2000, p. 69-79; *Uscila R.*, 2006, p. 84-99.

⁸⁷ *Hassemer, W.*, 1981, p. 300.

⁸⁸ Iki 1994 m. gana dažnai taikyta pataisos darbų bausmė (21 % 1991 m., 10 % 1993 m., 7 % 1994 m.), kuri vėliau, nors ir numatyta įstatyme, nebebuvo taikoma dėl priverstinio darbo pobūdžio ir keblumų, išskylančių ją taikant rinkos ekonomikos sąlygomis (nuteistasis asmuo privalėjo dirbti savo darbovietėje ir iš jo darbo užmokesčio būdavo išskaičiuojama nuo 5 iki 20 %). Baudos bausmė tik paskutiniaisiais senojo Baudžiamojo kodekso galiojimo metais sudarė žymesnę dalį bausmių praktikoje (7 % 2001 m., 13,2 % 2002 m.), o anksčiau taikyta retai dėl labai didelės minimalios šios bausmės ribos (100 MGL, t.y. 12.500 Lt.).

⁸⁹ Iš visų įkaltintųjų (pagal sunkiausią nusikaltimą) 27 % kalti už vagystę, 22 % už nužudymą, 20 % už plėšimą, po 5 % už išžaginimą ir nusikaltimus, susijusius su narkotinėmis ar psichotropinėmis priemonėmis, kiti – už kitas nusikalstamas veikas. Žr. Nuteistųjų skaičius, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė 1998-2006 m. <http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/nut/nut.htm>

⁹⁰ Kriminalinėmis bausmėmis nuteisti asmenys sudaro didžiąją dalį visų nusikalstamų veikų padarymu kaltais pripažintų asmenų. Tačiau čia neįtraukti tie atvejai, kai kaltais pripažinti asmenys įvairiais pagrindais buvo atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės (jie sudaro apie 15 % visų teismuose kaltais pripažintų asmenų). Pažymėtina, jog toks

Vienas svarbiausių kriminologinių klausimų – **recidyvinis nusikalstamas elgesys** ir jį mažinančios priemonės (bausmės). Pažymėtina, jog vertinant recidyvinio nusikalstamumo mastus, neretai pasitaiko netikslumų – kai kurie jų jau buvo aptarti analizuojant empirinių kriminologinių tyrimų techniką. Norint metodiškai nepriekaištingai ištirti nusikalstamą recidyvą, reikėtų ištirti, kiek nuteistųjų per likusį gyvenimą (ar per tam tikrą laiko tarpą, pvz., 5 metus, nes šie metai (ypatingai pirmieji) yra svarbiausi) pakartotinai nusikalto. Tam reikia nuodugnaus kriminologinio tyrimo.⁹¹ Dažnai „recidyvinio nusikalstamumo“ netiksliai vadinami (užregistruoti) skaičiai, parodantys tik tai, kiek tarp visų ištirtų (nustatytų) kaltininkų per metus buvo tokių, kurie jau anksčiau buvo nusikaltę (ar įkalinti). Pažymėtina, jog šis skaičius (procentinė dalis) priklauso ir nuo niekada nenusikaltusiųjų asmenų skaičiaus (jų dalies). Jeigu „naujai“ asmenys niekada nenusikalstų, recidyvinis nusikalstamumas visuomet siektų 100 proc. – bet tai nereikštų, kad visi 100 proc. anksčiau teistųjų (ar kalintųjų) nusikalsta pakartotinai (o juk būtent tai ir norima sužinoti). Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad nuteistųjų (ypatingai – laisvės atėmimo bausme) asmeninės ir socialinės sąlygos dažniausiai yra nepalankesnės – tai natūrali paskata vėl nusikalsti. Galiausiai, vertinant statistiką, svarbu turėti mintyje, kad nuteistieji (ypatingai – grįžę iš įkalinimo įstaigų asmenys) tiesiogiai ir netiesiogiai griežčiau kontroliuojami, todėl natūralu, kad tarp ištirtų (nustatytų) kaltininkų jų gali būti neproporcingai daugiau.

Vertinant pačių priemonių (bausmių) efektyvumą itin sunku palyginti vienodus atvejus – juk dažniausiai skirtingomis bausmėmis baudžiami asmenys už skirtingo sunkumo nusikalstamas veikas (pvz., kaip įvertinti recidyvą po viešųjų darbų ir po laisvės atėmimo bausmių paskyrimo, jei pirmoji bausmė buvo paskirta už vagystes (kurių nuteistasis, atlikęs bausmę, toliau imasi), o antroji – už buitinį nužudymą (kuris nuteistajam jo gyvenime buvo vienintelis). Ar bausmės rūšis šiais atvejais yra svarbiausia?

5.4. Įkalinimo įstaigų tyrimai

Pastebėtina, jog kriminologiniai tyrimai prasidėjo būtent įkalinimo įstaigose. Visais kriminologijos gyvavimo laikais kalėjimai ir juose kalintys bei dirbantys asmenys, kalinimo bei darbo sąlygos, santykiai tarp kalinių, taip pat tarp kalinių ir prižiūrėtojų, kalinimo poveikis kėlė ir tebekelia kriminologų susidomėjimą. 2002–2005 m. Teisės institutas dalyvavo dviejuose tarptautiniuose įkalinimo įstaigų (vyrams, moterims) tyrimų projektuose, kurių pagrindinė metodika čia trumpai pristatoma.

Tyrimo instrumentai. Tyrimų tikslams pasiekti buvo sukurtos: bazinės anketos pagrindiniams duomenims apie įkalinimo įstaigą surinkti, anketos standartizuotai kalinamųjų apklausai raštu ir anketos pusiau standartizuotai darbuotojų apklausai raštu.⁹²

Bazinė anketa pagrindiniams duomenims surinkti. Pirmuoju empirinės studijos klausimų bloku buvo siekiama surinkti informaciją apie tiriamą įkalinimo įstaigų struktūrines sąlygas. Šiam tikslui sudaryta bazinė anketa ir pateikta įkalinimo įstaigų vadovybėms. Šalia bendros informacijos apie kiekvieną įkalinimo įstaigą, akcentuoti faktoriai, tiesiogiai susiję su nuteistųjų gyvenimo situacija: įkalinimo įstaigos dydis, nuteistųjų skaičius, laivės atėmimo bausmės vykdymo formos, bazinės gyvenimo sąlygos (higiena, maitinimas, patalpos ir kt.), medicininis ir psicho-socialinis aprūpinimas, darbas ir vykdomos programos, personalo skaičius bei kvalifikacija ir t.t.

Įkalintų moterų ir vyrų apklausos anketa. Tyrimų metu buvo sukurta anketa, kurios teorinį pagrindą sudarė įvairios kalinimo teorijos bei koncepcijos. Buvo patikrinti jau anksčiau da-

baudžiamojo proceso deformatizavimas dar platesniu mastu būdingas Vakarų Europos valstybėms (dar vadinamas „diversija“ – baudžiamojo proceso „nukreipimu“). Jis ne tik leidžia greičiau ir efektyviau spręsti baudžiamąsias bylas, atsižvelgiant (ir) į kaltininko bei nukentėjusiojo interesus, bet ir sutaupyti daug lėšų teisėsaugai. Žr. taip pat *Sakalauskas G.*, 2006, p. 5–49.

⁹¹ Tokie tyrimai anksčiau buvo atliekami (žr. *A. Dapšio, A. Drakšienės, R. Macijauskienės, A. Pivoriūno, A. Urmono, V. Vėgio* mokslinius darbus).

⁹² Su tyrimų anketomis galima susipažinti Teisės institute. Plačiau apie šiuos tyrimus žr. *Palkevič A., Radzivanauškaitė L., Šmitaitė E.*, 2007; *Düinkel F., Kestermann C., Zolondek J., Morgenstern Ch.*, 2005.

rytų empirinių tyrimų metodai ir rezultatai, panaudotos tarptautinių šio projekto partnerių ekspertinės žinios apie šalies įkalinimo sistemą.

Išskirti šie aspektai:

- Nuteistųjų sociodemografiniai duomenys bei informacija apie įkalinimą (įstaigos tipas, įkalinimo trukmė, galimas ruošimas paleidimui į laisvę);
- Konkrečių kalinimo sąlygų įvertinimas (pvz. apgyvendinimas, maitinimas, sveikatos apsauga, vykdomos programos, savo teisių žinojimas);
- Psichinė ir fizinė gerovė (pvz., sveikata, priklausomybių problematika) ir įstaigos vidaus klimato vertinimas;
- Bendravimo galimybės: kontaktai įstaigos viduje ir laisvėje, santykiai su darbuotojais;
- Galimybės prasmingiems užsiėmimams bei asmeninės saviraiškos galimybių vertinimas: darbas, lavinimas ir kvalifikacijos kėlimas, mokymai ir programos, taip pat laisvalaikio leidimas;
- Baimė nukentėti nuo nepageidaujamo elgesio ir konkreti patirtis šioje srityje, konfliktų sprendimas;
- Dalyvavimas priimant sprendimus, teisės, drausminimo priemonės.

Darbuotojų apklausos anketa. Darbuotojų apklausa buvo siekiama iširti jų veikimo būdus, kuriems įtaką daro požiūris į kalinius, į pačią įstaigą, taip pat į savo profesinį vaidmenį; be to iširta profesijos pasirinkimo ir užsiėmimo ja motyvacija, veiklos vertinimas bei subjektyvūs tikslai. Anketa sudaryta iš atvirų ir uždarų klausimų, iš standartizuotų ir kontrolinių skalių, skirtų darbo analizei, požiūriui į baudimą, profesinėms nuostatomis ir t.t.:

- Klofas/Toch: Professional Orientation Scale (1982), Bucheli (2002);
- Prumper/Hartmannsgruber/Frese:KFZA – Kurz-Fragebogen zur Arbeitsanalyse (Trumpa anketa darbo analizei) (1995);
- Mowday/Porter/Stvers: *Organizational Commitment Questionnaire* (1982), išversta Manzonio (2003) – sutrumpinta versija;
- Ruckzugverhalten/Innere Kündigung (Atsitraukimo elgesys/Vidinis atisakymas) pagal Kleiber (1995), Lehman/Greve versija (2003);
- Einstellungen zu Strafzweck und Wiedergutmachung (Požiūris į bausmės tikslą ir žalos atlyginimą) pagal Kilchling (2002).

Gauti rezultatai, ypač atvirų klausimų vertinimas, suteikė galimybę padaryti diferencijuotą išvadą apie darbuotojų motyvaciją, ypatingus neigiamus aspektus ir darbuotojų nuostatas, kurios daro tiesioginę įtaką darbui su įkalintaisiais. Pagarba žmogaus teisėms paremtos įkalinimo sistemos realizavimo pagrindą sudaro subjektyvūs darbuotojų vertinimai ir pozicijos, todėl jų empirinis ištyrimas turėjo ypatingą reikšmę.

Tyrimo vykdymas. Lietuvoje apklausos buvo vykdomos Panevėžio moterų pataisos namuose, Pravieniškių 2-uose pataisos namuose ir Vilniaus 2-uose pataisos namuose. Bendrų duomenų surinkimo anketa buvo įteikta kalėjimo vadovybei su prašymu atsiųsti ją tyrimo organizatoriams. Darbuotojams anketos (vokuose) taip pat buvo išdalintos ir vėliau surinktos arba savarankiškai išsiųstos tyrimo organizatoriams. Nuteistų moterų apklausa vyko mažose grupėse, dalyvaujant vienam tyrėjui/vienai tyrėjai, o tai reiškia, kad moterys ne tik galėjo savarankiškai pildyti anketą, bet ir, kilus neaiškumams, turėjo galimybę užduoti klausimus. Toks apklausos būdas buvo svarbus asmeninio kontakto požiūriu, taip pat tarnavo kaip pasitikėjimą skatinanti priemonė. Kadangi Panevėžio moterų pataisos namuose įkalintų moterų buvo mažiau nei 200, suteikta galimybė visoms įkalintosioms dalyvauti tyrime.

Imties aprašymas. Panevėžio moterų pataisos namuose buvo apklaustos 149 moterys. Vidutiniškas apklaustų moterų amžius 35,8 metai. Iš šių moterų 37,4 % jau buvo kalintos anksčiau. Iš apklaustų įkalintų moterų 68,7 % turėjo mažiausiai vieną vaiką. Panevėžio moterų pataisos namuose buvo apklausti 38 darbuotojai. Vidutinis N=38 apklaustų darbuotojų amžius 35,7 metai. Profesinė patirtis įkalinimo įstaigoje 9,8 metai. 31,6 % visų dirbančių darbuotojų sudaro vyrai. Įkalintų vyrų iš viso buvo apklausta 98 (N=98). Vidutiniškas apklaustų vyrų amžius 32,6%. Iš apklaustų įkalintų vyrų 57,3% kali jau nebe pirma kartą. 14,9% nuteistųjų turi mažiausiai vieną vaiką. Vyrų įkalintose įstaigose buvo apklausti 57 darbuotojai (N=57). Vidutiniškas apklaustų

darbuotojų amžius 32,7%. Iš apklaustų darbuotojų moteriškos lyties atstovių buvo 14%. Profesinė patirtis įkalinimo įstaigoje vidutiniškai 6 metai.

Šie tyrimai leido surinkti kriminologinių požiūriu svarbių duomenų apie aukščiau minėtus kalinimo aspektus, be to, buvo galimybė palyginti visų, tyrime dalyvavusių šalių duomenis.

Čia detalizuotos tik keturios galimos (aktualios) kriminologinių tyrimų temos, kurias visas netgi išvardinti būtų sudėtinga: moterų nusikalstamas elgesys, narkotikai, žiniasklaida, jos įtaka nusikalstamam elgesiui ir nusikalstamo elgesio vaizdavimas joje, „baltųjų apykaklių“ nusikalstamumas, terorizmas, organizuotas nusikalstamumas, ekologinės nusikalstamos veikos, kibernetinis nusikalstamumas, nusikalstamos veikos ir eismas keliuose, naujos baudžiamosios sankcijos, jų efektyvumas (elektroninis monitoringas, įkalinimo įstaigų privatizavimas ir kt.), teisėsaugos institucijų veikla, pareigūnų kompetencija, kriminologinės žinios ir t.t. Visa tai yra ir gali būti kriminologinių tyrimų, taigi ir kriminologinės praktikos objektais – šiuos socialinius reiškinius galima tirti, analizuoti, apibendrinti, daryti išvadas. Šio leidinio tikslas – parodyti duris, bet jas atverti turi patys tyrėjai ir tyrėjos.

Literatūra

1. *Acus A., Kraniauskas L.* Socialinio elgesio nukrypimų sociologija. Klaipėda, 2007.
2. *Adler F., Mueller G. O. W., Laufer W. S.* Criminology and the Criminal Justice System. 5th Edition. Boston, 2004.
3. *Albrecht H.-J., Kury H.* (ed.). Research on Crime and Criminal Justice at the Max Planck Institute. Freiburg i. B., 1998.
4. *Albrecht H.-J.* (Hrsg.). Forschungen zu Kriminalität und Kriminalitätskontrolle am Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht in Freiburg i. B. Freiburg i. B., 1999.
5. *Albrecht, P.-A.* 1993. Jugendstrafrecht. C.H. Verlag. München, 1993.
6. *Albrecht P.-A.* Kriminologie. C. H. Beck Verlag. München, 1999.
7. *Alešiūnaitė K., Dapšys A., Kalpokas V. ir kiti.* Tarptautinis nusikaltimų aukų tyrimas Lietuvoje (Vilniuje 2000 m.) // Teisės problemos. 2001, Nr. 2, p. 21-37.
8. *Ališauskienė R., Dobryninas A., Žilinskienė L.* Lietuvos korupcijos žemėlapis 2001-2004. Vilnius, 2005.
9. *Andriulis V.* Nusikaltimų prevencijos patirtis Lietuvoje 1918-1940 m. Vilnius, 2000.
10. *Arlauskas S.* Kriminalinės bausmės tikslų aporija ir baudžiamoji politika Lietuvoje // Jurisprudencija. 2007, t. 1 (79), p. 14-24.
11. *Аванесов Г.А.* Криминология. Юнити. Москва, 2006.
12. *Babachinaitė G.* Socialiniai pokyčiai ir nusikalstamumas // Jurisprudencija, 2000, t. 15(7), p. 128–135.
13. *Babachinaitė G.* Saugumo jausmo ir nusikaltimų baimės raida Lietuvoje // Jurisprudencija. 2006, 1 (79), p. 25-30.
14. *Babachinaitė G. ir kiti.* Nusikaltimų aukų socialinė situacija ir teisinė apsauga Lietuvoje. NPLC. Vilnius, 1999.
15. *Barkauskaitė M., Juodkaitė D.* Smurtiniai nepilnamečių nusikaltimai // Ugdymo problemos. 1998, Nr. IV (XXXI), p. 171-193.
16. *Bekarija Č.* Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius 1992.
17. *Berger P. L., Luckmann T.* Socialinis tikrovės konstravimas. Vilnius, 1999.
18. *Blaževičius J.* Baudžiamieji įstatymai ir kalinių populiacija Lietuvos įkalinimo įstaigose // Teisė, 2000, Nr. 35, p. 128-130.
19. *Bluvšteinas J.* Kriminologija. Pradai. Vilnius, 1994.
20. *Bock M.* Kriminologie. Für Praxis und Studium. 2. Aufl. Verlag Vahlen. München, 2000.
21. *Christie N.* Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Vilnius, 1999.
22. *Conklin J. E.* Criminology. Second Editon. New York, 1986.
23. *Csaszar F.* Was mit Kriminalstatistiken nicht passieren sollte. In: Festschrift für Hans Joachim Schneider zum 70. Geburtstag am 14. November 1998. Berlin, 1998, p. 113.
24. *Čepas A.* Nusikalstamumo priežasčių turinys. Teisė. 1992, Nr. 26, p. 127-131.
25. *Čepas A., Pavilionis V.* Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija. Mintis. Vilnius, 1973.
26. *Dapšys A.* Nepilnamečių nusikalstamumas: situacija ir prevencijos aktualijos // Teisės problemos, 1993 Nr. 1, p. 42-57.
27. *Dapšys A.* Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos sistemos esmė ir jos kūrimo kryptys // Teisės problemos, 1994, Nr. 3, p. 34-38.
28. *Dapšys A.* Nusikalstamumo Lietuvoje kriminologinis aspektas // Teisės problemos, 1994, Nr. 1, p. 60;
29. *Dapšys A.* Kriminologinis nusikalstamumo situacijos Lietuvoje vertinimas // Teisės problemos. 1998, Nr. 3-4, p. 166-185.
30. *Dapšys A., Čepas A.* Nusikalstamumas: kontrolės ir prevencijos perspektyvos // Žmogaus socialinė raida Lietuvoje 1998 m. Socialinės politikos grupė/Jungtinių tautų vystymo programa. 9 skyrius. Vilnius, 1999, p. 125-133.

31. *Dapšys A., Jovaišas K.* Kriminologinių tyrimų Lietuvoje perspektyvos // Teisė, 1993, Nr. 26, p. 135-138.
32. *Dapšys A., Sakalauskas G.* Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos teisiniai aspektai. Vilnius, 2005.
33. *Davies N.* Dievo žaislas Lenkijos istorija. I tomas. Vilnius, 1998.
34. *Dermontas J.* Aktualios penitencinės reformos ir baudžiamosios politikos problemos // Jurisprudencija, 2000, t. 15 (7), p. 161-166.
35. *Dobryninas A.* Democratic Change and Crime Control in Lithuania: Compiling New Criminological Discourses. Vilnius, Lithuania, 1996.
36. *Dobryninas A.* Nepilnamečių justicija Lietuvos žiniasklaidoje. Lietuvos Žmogaus teisių centras. Vilnius, 2000.
37. *Dobryninas A.* Virtual Reality of Crime. Study on Crime, Media and Public in Lithuania. Research support Scheme. Praha, 2000. (taip pat internetinė publikacija)
38. *Dobryninas A.* Atskiriamasis teisingumas // Jurisprudencija, 2001, t. 20 (12), p. 107-112.
39. *Dobryninas A.* Virtuali nusikaltimų tikrovė. Eugrimas. Vilnius, 2001.
40. *Dobryninas A., Gaidys V.* Ar saugi Lietuvos visuomenė? Vilnius, 2004.
<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0122987.pdf>
41. *Долгова А. И.* Криминология. Норма. Москва, 2002.
42. *Долгова А. И.* Криминология. Норма. Москва, 2005.
43. *Drakšienė, A.* Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekte // Teisė, 1998, Nr. 32. P. 32-53.
44. *Dünkel F.* Vorlesung „Gesellschaftliche und politische Grundlagen des Rechts: Einführung in die Kriminologie und Rechtssoziologie“. Greifswald, 2000.
45. *Dünkel F., Geng B.* Gewalterfahrungen, gesellschaftliche Orientierungen und Risikofaktoren bei Jugendlichen in der Hansestadt Greifswald 1998-2002. Greifswald, 2002. Internet: http://www.uni-greifswald.de/~ls3/gewalt_zb.pdf
46. *Dünkel F., Geng B.* (Hrsg.). Jugendgewalt und Kriminalprävention. Mönchengladbach, 2003.
47. *Dünkel F., Kestermann C., Zolondek J., Morgenstern Ch.* Tarptautinė moterų kalėjimų studija. Situacijos, poreikių analizė ir „gera praktika“. Praktinis vadovas. Teisės institutas (variantas lietuvių kalba). Vilnius, 2005.
48. *Eisenberg U.* Kriminologie. 5 Aufl. München, 2000.
49. *Entorf H., Spengler H.* Crime in Europe. Causes and Consequences. Springer Verlag. Berlin, 2002.
50. *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, 2006.
http://www.europeansourcebook.org/esb3_Full.pdf
51. *Ферри Э.* Уголовная социология. Инфра. Москва, 2005.
52. *Foucault M.* Disciplinuoti ir bausti. Vilnius, 1998.
53. *Fuchs J. O., Brandenstein M.* (Hrsg.). Nationale und internationale Entwicklungen in der Kriminologie. Festschrift für Helmut Kury zum 65. Geburtstag. Verlag für Polizeiwissenschaft. Frankfurt a. M., 2006.
54. *Furniss F.* Vadovėlis įvairių sričių specialistams apie vaikų seksualinį išnaudojimą. Darbo organizavimas, psichoterapija, teisinė apsauga ir priežiūra. Vaiko teisių informacijos centras. 2002.
55. *Galinaitytė J., Rudzkis T.* Šiuolaikinės nusikalstamumo sampratos problema // Jurisprudencija. 2005, t. 70 (62), p. 134-140.
56. *Gavėnaitė A.* Kritinė kriminologija kontinentinėje Europoje: ištakos ir pagrindinės idėjos // Teisės problemos. 2007, Nr. 3, p. 43-61.
57. *Gečėnienė S.* Nusikaltimų aukų teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius, 2005. P. 247-265.
58. *Gečėnienė S.* Nusikalstamumo dinamikos monitoringas // Jurisprudencija. Mokslo darbai / 6(84), 2006, p. 54-62.
59. *Gečėnienė S., Gruževskis B., Čėsnaite B., Kalpokas V., Michailovič I., Mikalauskaitė A., Sakalauskas G., Šliužienė J., Švedas A. A., Vaicekauskaitė L., Veličkienė D.* Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras/Teisės institutas. Vilnius, 2000.
60. *Gečėnienė S., Jatkevičius A., Michailovič I., Sakalauskas G.* Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis (Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Rusija, Estija). Vilnius, 2001.
61. *Gečėnienė S., Kalpokas V., Kietytė L., Sakalauskas G., Valatkevičius D.* Jaunimo nusikalstamas elgesys: nukentėjusieji ir kaltininkai. Tyrimo ataskaita. Teisės institutas, 2004.
62. *Gečėnienė S., Kalpokas V., Malinauskaitė J., Mališkauskaitė-Simanaitienė, S., Matijaškaitė A.* Tarptautinis nusikaltimų aukų tyrimas Lietuvoje. Baigiamoji ataskaita. Teisės institutas, 2007.
63. *Герцензон А.А.* Введение в советскую криминологию. Юридическая литература. Москва, 1965.
64. *Göppinger H.* Kriminologie. 5 Aufl. C. H. Beck Verlag. München, 1997.
65. *Harris M.* Kultūrinė antropologija. Kaunas, 1998.
66. *Hassemer, W.* Einführung in die Grundlagen des Strafrechts. 1. Aufl. Beck Verlag. München, 1981.
67. *Иниаков С. М.* Зарубежная криминология. Юнити. Москва, 2003.
68. *Janssen H., Peters F.* Kriminologie für soziale Arbeit. Münster, 1997.
69. *Jatkevičius A.* Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Socialinių mokslų (teisės krypties) daktaro disertacija, apginta 2003 m. Vilniaus Universitete. Vilnius, 2003.
70. *Jupp, V., Davies, P., Francis, P.* Doing Criminological Research. London, 2002.
71. *Justickis V.* Kriminologija. I dalis. Vilnius, 2001.
72. *Justickis V.* Kriminologija. II dalis. Vilnius, 2004.
73. *Kaiser G., Kury H.* (Hrsg.). Kriminologische Forschung in den 90er Jahren. Criminological Research in the 1990s. Band 66/1. Freiburg i. B. 1993.

74. *Kaiser G., Kury H.* (Hrsg.). Kriminologische Forschung in den 90er Jahren. Criminological Research in the 1990s. Band 66/2. Freiburg i. B. 1993.
75. *Kaiser G.* Kriminologie. Heidelberg, 1996.
76. *Karmaza E.* Prievara prieš vaikus. Prevencijos strategijos policijos pareigūnams. VĮ „Vaiko namas“. Vilnius, 2004.
77. *King, R. D., Vincup, E.* Doing Research on Crime and Justice. New York, 2000.
78. *Kiškis A.* Nacionalinės kriminologinės informacinės sistemos modelio problemos // Jurisprudencija. 2001, t. 20 (12), p. 99-106.
79. *Kiškis A.* Nusikalstamumo Lietuvoje 2001 metais charakteristika // Jurisprudencija. 2002, t. 29 (21), p. 66-71.
80. *Kiškis A.* Kriminologinės informacinės sistemos Lietuvoje: statistinis aspektas // Jurisprudencija. 2003, t. 47 (39), p. 50-58.
81. *Kiškis A.* Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija // Jurisprudencija, 2004, t. 59 (51), p. 39-53.
82. *Kiškis A.* Nusikalstamumas Lietuvoje: ką pakeitė teisės reforma // Jurisprudencija. 2006, t. 3 (81), p. 32-39.
83. *Kriminalität und Sicherheit.* Bundesarbeitsgemeinschaft für Straffälligenhilfe e. V. (Hrsg.). Bonn, 1995.
84. *Kriminogeninės situacijos Panevėžio mieste, rajone ir Lietuvoje lyginamojo tyrimo rezultatai, išvados ir pasiūlymai dėl nusikalstamumo prevencijos bei kontrolės priemonių.* Kriminologinė ekspertų išvada. Teisės institutas/Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vilnius, 2000.
85. *Криминология.* Юридическая литература. Москва, 1979.
86. *Криминология.* Юридическая литература. Москва, 1988.
87. *Криминология.* Под ред. Дж. Ф. Шели. Питер. Москва, 2003.
88. *Криминология.* Прогресс. Москва, 1982.
89. *Криминология.* Зерцало. Москва, 1996.
90. *Криминология.* Ред. Долгова А. И. Москва, 2001.
91. *Криминология.* Словарь – справочник. Норма. Москва, 1998.
92. *Кудрявцев И.Н., Эминов В.Е.* Криминология. Юрист. Москва, 1998.
93. *Kuklianskis S., Kukliansky F.* Nusikaltimų latentiškumas: prigimtis, rūšys, prevencijos metmenys // Teisės problemos, 2005, Nr. 2 (48). P. 61-78.
94. *Kuklianskis S.* Kovos su nusikalstamumu Lietuvos Respublikoje tyrimo pagrindinės kryptys // Teisė, 1993, Nr. 26, p. 166-168.
95. *Kunz K.-L.* Kriminologie. 4. Aufl. Haupt Verlag. Stuttgart, 2004.
96. *Kuolaitė A.* Nusikaltimus padariusių nedarbančių ir nesimokančių asmenų kontingento paplitimas ir asmenybės bruožai // Jurisprudencija, 1998, t. 10 (2), p. 24-32.
97. *Kury H., Dörmann U., Richter H., Würger M.* Opfererfahrungen zur Inneren Sicherheit in Deutschland. BKA Forschungsreihe. Band 25. Wiesbaden, 1996.
98. *Курс советской криминологии.* Юридическая литература. Москва, 1985.
99. *Кузнецова Н.Ф.* Проблемы криминологической детерминации. ИМУ. Москва, 1984.
100. *Кузнецова Н.Ф., Лунеев В.В.* Криминология. Волтерс Клувер. Москва, 2005.
101. *Лайне М.* Криминология и социология отклоненного поведения. Хельсинки, 1994.
102. *Laiškai į laisvę 2000.* Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija. Rosma. Vilnius, 1999.
103. *Lamnek S.* Neue Theorien des abweichenden Verhaltens. 2. Aufl. München, 1997.
104. *Lamnek S.* Theorien des abweichenden Verhaltens. 7. Aufl. München, 1999.
105. *Leonavičius V., Norkus Z., Tereškinas A.* Sociologijos teorijos. Kaunas, 2005.
106. *Leps A., Krastinš U., Justickis V.* Criminal Law and Criminality in the Baltic Countries. Main Trends (Comparative analysis) // Jurisprudencija, 1998, t. 10 (2), p. 24-32.
107. *Liebl K.* (Hrsg.). Kriminologie im 21. Jahrhundert. Wiesbaden, 2007.
108. *Lietuvos gyventojų apklausa apie policiją.* Tyrimas atliktas policijos departamento užsakymu. Baltijos tyrimai, 2004 m. Žr. <http://www.nplc.lt/lit/lit38.ppt>
109. *Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas* (2002.06.20, Nr. IX-965; Žin., 2002, Nr. 65-2633).
110. *Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas Dėl nusikalstamų veikų, jas padariusių asmenų bei nukentėjusiųjų asmenų pagrindinių statistinių rodiklių formavimo taisyklių patvirtinimo* (2003.06.30, Nr. 1V-264; Žin., 2006, Nr. 50-2230).
111. *Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas Dėl statistinių kortelių apie nusikalstamų veikų žinybinio registro objektus pildymo, registravimo, teikimo ir saugojimo instrukcijos patvirtinimo* (2006.06.30, Nr. 1V-252; Žin., 2006, Nr. 79-3118).
112. *Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. birželio 30 d. įsakymo Nr. 1V-264 „Dėl nusikalstamų veikų, jas padariusių asmenų bei nukentėjusiųjų asmenų pagrindinių statistinių rodiklių formavimo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo* (2007.09.26, Nr. 1V-335; Žin., 2007, Nr. 103-4229).
113. *McMahon M.* Crime, Justice and Human Rights in the Baltics. Helsinki, 1995.
114. *Mališauskaitė-Simanaitienė S.* Moterų teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius, 2005.
115. *Малкова В.Д.* Криминология. Юстицинформ. Москва, 2006.
116. *Matza D.* Nusizengiamumo srovėje. Vilnius, 2004.
117. *Michailovič I.* Nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijos galimybės Lietuvoje // Teisė, 2000, Nr. 35, p. 69-79.

118. *Michailovič I.* Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Socialinių mokslų (teisės krypties) daktaro disertacija, apginta 2001 m. Vilniaus Universitete. Vilnius, 2001.
119. *Michailovič I.* Korupcijos tyrimo problematika // Teisė. Nr. 60, 2006, p. 68-84.
120. *Michailovič I.* Viktimologijos raida ir perspektyvos. Mokymo priemonė. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2007.
121. *Müller-Dietz, H.* (Hrsg.). Dreißig Jahre Südwestdeutsche und Schweizerische Kriminologische Kolloquien. Freiburg i. B. 1994.
122. *Muncie, J., Vilson, D.* Student Handbook of Criminal Justice and Criminology. London, 2004.
123. *Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas.* Mintis. Vilnius, 1984.
124. *Nepilnamečiai, padarę sunkius nusikaltimus: psichologiniai ir socialiniai ypatumai.* Lietuvos žmogaus teisių centras. Vilnius, 2000.
125. *Nepilnamečių teisėtarkos pažeidimų profilaktikos problemos.* Mintis. Vilnius, 1971.
126. *Neverauskaitė V.* Apie nepilnamečių nusikalstamumą Vakarų Europos ir Skandinavijos šalyse. Lietuvos Teisės institutas. Vilnius, 1993.
127. *Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji politika pereinant į rinkos ekonomiką.* Ats. red. A. Dapšys. Vilnius, 1995.
128. *Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2004 metais.* Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2005 metų viktimologinis tyrimas. NPLC/Vilmorus. Vilnius, 2005.
129. *Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2005 metais.* Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2006 metų viktimologinis tyrimas. NPLC/Vilmorus. Vilnius, 2006.
130. *Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2006 metais.* Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2007 metų viktimologinis tyrimas. NPLC/Vilmorus. Vilnius, 2007.
131. *Palkevič A., Radzivanaukaitė L., Šmitaitė E.* Mokslinės praktikos Teisės institute ataskaita. Vilnius, 2007.
132. *Piesliakas V.* Naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso principinės nuostatos ir baudžiamoji politika // Jurisprudencija, 1998, t. 10 (2), p. 40-51.
133. *Piesliakas V.* Baudžiamoji politika Lietuvoje po 1990 m. ir jos tendencijos // Jurisprudencija, 1999, t. 13 (5), p. 55-80.
134. *Piesliakas V.* Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas ir naujos baudžiamosios politikos teisiniai pagrindai // Jurisprudencija, 2003, t. 45 (37), p. 8-16.
135. *Piliponytė J.* Korupcija: teoriniai bandymai apibrėžti ir paaiškinti // Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2004, Nr. 2, p. 83-95.
136. *Piliponytė J.* Korupcijos diagnostikos būdai ir iššūkiai pasaulyje i Lietuvoje // Sociologija. Mintis ir veiksmas. 2006, Nr. 1, p. 99-112.
137. *Pocius A.* Nusikaltėlio asmenybės samprata Rusijos autorių kriminologinių koncepcijų kontekste // Jurisprudencija, 2007, t. 5 (95), p. 71-77.
138. *Povilaitis R., Valiukevičiūtė J.* Patyčių prevencija mokyklose. Vilnius, 2006.
139. *Prapiestis J.* Dėl baudžiamosios politikos kryptingumo ir efektyvumo. Teisingumo ministro informacija // Teisės problemos, 1995, Nr. 4, p. 5-15.
140. *Rudzkis T., Uscila R., Stankus S.* Kriminologinių tyrimų metodika. Vilnius, 2000.
141. *Sakalauskas G.* Sutaikinimo institutas Vokietijos jaunimo baudžiamojoje teisėje // Teisės problemos. 1998, Nr. 1, p. 71-80.
142. *Sakalauskas G.* Nusikalstamumas // Žmogaus socialinė raida Lietuvoje 1999 m. Socialinės politikos grupė/Jungtinių tautų vystymo programa. 10 skyrius. Vilnius, 1999, p. 139-153.
143. *Sakalauskas G.* Kriminologiniai laisvės atėmimo bausmės aspektai // Teisė, 2000, Nr. 35, p. 80-90
144. *Sakalauskas G.* Vaikų ir jaunimo nusikalstamumas. 2001 m. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. Vilnius, 2001, p. 77-87.
145. *Sakalauskas G.* Asmenų, kuriems apribota laisvė, teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius, 2005, p. 266-289.
146. *Sakalauskas G.* Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidos Lietuvoje // Teisės problemos, 2006, Nr. 4, p. 5-49.
147. *Sakalauskas, G.* Tarptautiniai standartai nepilnamečių justicijoje. Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras. Vilnius, 2007.
148. *Sakalauskas, G.* Vaikų ir jaunimo nusikalstamo elgesio kontrolė. Deviacijų sociologija. Vilnius, 2007a.
149. *Sakalauskas G., Ūselė L.* Smurto prieš vaikus draudimo socialiniai ir teisiniai aspektai // Teisės problemos. 2007, Nr. 2, p. 7-54.
150. *Schaffstein, F., Beulke, W.* Jugendstrafrecht. Eine systematische Darstellung. 13. Aufl. Stuttgart, 1998.
151. *Schneider H. J.* Kriminologie. Berlin, 1987.
152. *Schneider H. J.* Kriminologie der Gewalt. Stuttgart, 1994.
153. *Schneider H. J.* Viktimologie. Wissenschaft von Verbrechenopfer. Tübingen, 1975.
154. *Schwind H.-D.* Kriminologie. Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen. 14. Aufl. Heidelberg, 2004.
155. *Serio, J.* USSR Crime Statistics and Summaries: 1989 and 1990. Office of International Criminal Justice. Chicago, 1992.
156. *Советская криминология.* Юридическая литература. Москва, 1966.
157. *Starkus S., Uscila R.* Kriminologija. Bibliografinė rodyklė. Vilnius, 1998 <http://www.nplc.lt/lit/lit1.htm>
158. *Шнайдер Г. И.* Криминология. Москва, 1994.

159. Švedas G. Laisvės atėmimo bausmės skyrimas Lietuvoje: teorinės ir praktinės problemos // Teisės problemos, 1994, Nr. 4, p. 21-26.
160. Švedas G. Dabartinė baudžiamoji politika Lietuvoje // Teisės problemos, 1997, Nr. 4, p. 5-16.
161. Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai. Vilnius, 2003.
162. Švedas G. Baudžiamosios politikos tendencijos Lietuvos Respublikoje 1995-2004 metais // Teisė, 2005, Nr. 56, p. 58-86.
163. Švedas G. Baudžiamoji politika ir ją formuojantys veiksniai // Teisė, 2006, Nr. 59, p. 128-139.
164. Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius, 2006.
165. Uscila R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos instituto samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai // Jurisprudencija. 2001, t. 20 (12), p. 74-84.
166. Uscila R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija Skandinavijos šalyse // Jurisprudencija. 2002, t. 29 (21), p. 93-108.
167. Uscila R. Aukos ir nusikaltėlio inversija: viktimologinė analizė // Jurisprudencija. 2003, t. 47 (39), p. 38-49.
168. Uscila R. Nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje: padėties vertinimas // Jurisprudencija. 2004, t. 59 (51), p. 39-53.
169. Uscila R. Viktimologijos pagrindai. Vilnius, 2005.
170. Uscila R. Pagyvenusių žmonių viktimizacija Lietuvos kaimuose ir vienkiamiuose: viktimologinė analizė // Jurisprudencija. 2005, t. 70 (62), p. 134-140.
171. Uscila R. Nusikaltimo aukos ir kaltininko mediacijos įdiegimo galimybės Lietuvoje // Teisės problemos, 2006, Nr. 2 (52), p. 84-99.
172. Uscila R., Kiškis A. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2005 metų viktimologinis tyrimas „Lietuvos gyventojų faktinė nusikalstamų veikų patirtis// Teisės problemos, 2005, Nr. 4 (50). P. 76-86.
173. Бермеев М. Основные проблемы криминологии. Прогресс. Москва, 1978.
174. Walter M. Jugendkriminalität. 3. Aufl. Boorberg. Stuttgart, 2005.
175. Walter M. Gewaltkriminalität. Boorberg. Stuttgart, 2006.
176. Vileikienė E., Gečėnienė S. Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir elgesiui. NPLC. Vilnius, 1999.
177. Wilmers N., Enzmann D., Schaefer D., Herbers K., Greve W., Wetzels P. Jugendliche in Deutschland zur Jahrtausendwende: Gefährlich oder gefährdet? Ergebnisse wiederholter, repräsentativer Dunkelfeldforschungen zu Gewalt und Kriminalität im Leben junger Menschen 1998-2000. 1. Auflage. Baden-Baden, 2002.
178. Wilson, D., Ashton, J. What everyone in Britain should know about Crime and Punishment. 2001, Oxford.
179. Ziehlke, B. 1993. Deviante Jugendliche. Individualisierung, Geschlecht und soziale Kontrolle. Opladen.
180. Žiemelis V. Bausmių politika // Teisė, 2000, Nr. 35, p. 137-140.

Šaltiniai internete:

181. *American Society of Victimology* <http://www.american-society-victimology.us>
182. *International Victimology Institute Tilburg* <http://www.tilburguniversity.nl/intervict>
183. *International Victimology Website* <http://www.victimology.nl/>
184. *Methode der idealtypisch vergleichenden Einzelfallanalyse* <http://www.mivea.de/set-kommuni.htm>
185. *Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras* <http://www.nplc.lt/>
186. *Nusikaltimų aukų socialinės ir teisinės apsaugos programa* <http://www.nplc.lt/aukos>
187. *Tokiva International Victimology Institute* http://www.tokiwa.ac.jp/~tivi/index_e.html
188. *Victim & Victimology Resources* <http://arapaho.nsuok.edu/~DREVESKR/victm.html-ssi>
189. *World Prison Brief*. International Centre for Prison Studies. University of London. <http://www.kcl.ac.uk/depsta/rel/icps/worldbrief/europe.html>
190. *World Society of Victimology* <http://www.worldsocietyofvictimology.org>